

ARKITEKTUROPPGJØRET

Vår invasjon av landskapet - Utfall og tilbakeblikk - Hvor går vi?

Ulf Andenæs

© Allgrønn Okkenhaug 2022

ISBN: 978-82-7762-005-3

Forfatter: Ulf Andenæs

Redaktør og bilderedaktør: Erling Okkenhaug

Formgiver: Morten Brun

Bokomslag: Tore Bjørn Skjølsviks oljemalerier inspirert av en av våre levende kystbyer og et av våre nybygde ikke fullt så levende bomiljøer. www.tbsgallery.no

Papir: Munken Polar 130 g, opplag 1000 eks.

Trykk og innbinding: 07.no

Henvendelser om prosjektet Arkitekturoppgjøret kan rettes til:

Allgrønn Okkenhaug

Oscars gate 6a 0352 Oslo

erling@okkenhaug.com www.allgronn.org

Prosjektet er støttet av:

**Bergesen-
stiftelsen**

FRITT ORD

NORSK FAGLITTERÆR
FORFATTER- OG
OVERSETTERFORENING

ARKITEKTUROPPGJØRET

Vår invasjon av landskapet - Utfall og tilbakeblikk - Hvor går vi?

Ulf Andenæs

I N N H O L D

ARKITEKTUR - OPPRØR OG OPPGJØR	side 8
OM ARKITEKTURVERNÅRETS ERKLÆRING OM TILPASSING	side 9
OG TRADISJON	

INTRO: NORGES ANSIKT.....	side 13
Utbygging i toppfart: Naturen forsvinner raskt	
Det norske: Særpreget byggeskikk i storslagent landskap	

MENNESKENE SETTER STADIG STERKERE	side 15
FOTAVTRYKK I NATUREN	
Miljøpionerene Rachel Carson og Jane Jacobs	
Blueprint for Survival – hvis vi skal overleve	
Arne Næss og Sigmund Kvaløy	
Utbygging - nedbygging - forurensing. Bit for bit fjerner vi naturen	
Landskapet brukes og forbrukes som om det var en konsumvare	
Vi må vise ydmykhet for landskapet, ikke misbruke det	
Den sterke utfolder seg på bekostning av den svake – det viser seg i utbyggingen	

DEN VANHELLIGE ALLIANSE MELLOM	side 22
BRUTAL ARKITEKTUR OG PENGEMAKT	
Illusjonen av å være radikal	
Arkitekturopprøret møttes med argumenter som ikke holder mål	
Noen hus er vennlige, andre hus er fiendtlige	
Det puritanske sinnelag	
Fortiden skulle fornektes	

BRUTALE BYGNINGER RANER LANDSKAPET	side 26
Studenthuset ble bygd som kopi av et søppelforbrenningsanlegg	
Bruddet med landskapet.	
Modernisme som falt i smak	
Noen nye gudshus	

HELE VERDEN BLIR ENSRETTET	side 31
Fiendskapet til historien, og overfallet på den lokale tradisjon	
Byggeskikkens dialekter	
Slik hadde alt sin egen fremtoning	
Mangfoldet i verdens kulturer blir knust: Kodapully og Ivan Illich	

BETONG ER VERST FOR MILJØET	side 35
Hard, fiendtlig, vond å bli kvitt	
Et av verdens mest miljøskadelige materialer	

IDEOLOGENES INNTOG I BYGGEKUNSTEN	side 38
En fordums uskyld	
Norges tapte gullalder	
Den tidlige, elegante funkis	
Det nye smaksdiktaturet	
Klisjéer av fordømmelse: «Pastisj» og «Disneyland»	
Med trollsplint i øyet	
Den vennlige mot den fiendtlige arkitekturen	
Overskudd på svada og luftige argumenter	
En kult som utstøter avvikere	

DEN ANDRE MODERNISMEN, SOM VILLE VÆRE	side 50
I PAKT MED NATUREN, MEN SOM MÅTTE VIKE	
En byggekunst full av liv	
Hundertwasser – den fargerike glade modernismen som var økologisk,	
men som ikke ble videreført	

FORBUD MOT TILPASNING, PÅBUD OM STILBRUDD	side 56
Stilbrudd påbudt i historiske bygninger, tilpasning ble forbudt	
«Venezia-erklæringen» -	
et fribrev for å tvinge funkis også på historiske bygninger	
Stilbrudd som historieforfalskning	
Antikvarer ville tvinge stilbrudd på historiske bygninger	
Brutalisme skjemmer villmarka	
Fortidsminneforeningen vil nå også være en modernistforening	
Ikke stol på den herskende smak når den herskende smak går på trynet	

FREDNING MISTER RESPEKT, BLIR BRUKT TIL	side 70
Å OPPHØYE DAGENS ARKITEKTMOTE	
Fredning av likegyldige bygninger	

NY FORSKNING BEKREFTER HVA VI LENGE HAR VISST:	side 72
BRUTALE BYGNINGER ER EN PLAGGE FOR MENNESKESINNET	
Sinnets oppmuntring. Formens makt. Arkitekter mot legfolk	side
Et indisk synspunkt: Det vi lager skal være «vakkert, nyttig og holdbart»	
Det livgivende og det livsfjendtlige hus	

MYTEN OM AT VI SPARER Plass	side 82
PÅ Å STAPPE FOLK INN I BLOKKER	
Småhus trenger mindre plass enn drabantbyene	
NOEN KLARSYNTE RØSTER:	side 85
HANS ASPLUND OG JANE JACOBS	
En arkitekt som tenkte nytt	
Funksjonalistenes største bomskudd	
Jane Jacobs: Oppgjøret med funksjonalismens byplanlegging	
Slagkraften til Jane Jacobs bygget på at hun var så konkret	
ET MILJØVERNPARTI MÅ DRIVE MILJØVERN	side 90
MDG må bli et troverdig miljøvernparti - de kan ikke svikte bygningsvernet	
OM Å KASTE STEIN FRA GLASSHUS:	side 92
GJENTATTE FORSØK PÅ Å KLISTRE KLASSISK	
BYGGEKUNST TIL ALBERT SPEER, HITLERS ARKITEKT	
Brunskvetting som hersketeknikk	
Stein fra glasshus: Corbusier –Vichy og rasehygiene	
Stein fra glasshus: Philip Johnson – en meget ivrig nazist	
Stein fra glasshus: Mies van der Rohe - kunne nazismen håndteres som et nødvendig onde?	
Stein fra glasshus: Marinetti og futurismen - en svoren tilhenger av Mussolini	
Stein fra glasshus: Den lovpriste funkis-pioneren Terragni - Mussolinis mann	
Modernisme og fascisme: Monster-arkitektur som rå makt	
Modernisme og superkapitalisme: Ayn Rand	
DE VILLE HA EN «STØTTESPILLER»	side 102
Arkitektledere ville ha meg vekk, for de likte ikke hva jeg skrev	
De som tenkte utenfor boksen ble frosset ut	
SYNET AV NORGE	side 106
Håpet ute for norsk byggeskikk? Et halvt århundre med arkitektopprør	
Der det nye Norge ligger foran - Kappestriden om å lage de mest sjarmløse tettsteder	
All makt til den brutale utbygging	
Totalt fremmedgjort	
Invaderingen av landskapet synes ustoppelig	

ARKITEKTUROPPGJØRET - Hvor går vi?	side 119
Spor av historien - Bevare et mangfold	
Hvem setter grensene? Politikere skal holde utbyggere i ørene	
Stedet og byggeskikken. Ta vare på noe av det som har grodd fram over tid.	
Plass for de mindre kapitalsterke	
Miljøpolitikk - Miljøverdier må henge sammen med hverandre	
Mytene om høyhuset - Klimabelastende, kaster lange skygger	
Omgivelser for sinnets helse. Hvilke fagfolk skal være med å planlegge?	

Tillegg : En utenlandsk stemme: A sad view on Norway
Tillegg : Lyckliga gatan. Anna-Lena Løfgrens sang fra 1967
Tillegg : Nya gatan Erik Lindorm

Litteraturliste	side 134
-----------------------	----------

Samtalepartnere og inspirasjonskilder	side 143
---	----------

ARKITEKTUR - OPPRØR OG OPPGJØR

Jeg har gjennom nettverket Allgrønn vært aktivist for respektfull stedsutvikling siden 1989. Det har for det meste vært en kamp mot overmakt og uvilje. Men også med en og annen seier. Vi har vært ganske få på barrikadene.

Det er derfor med stor tilfredsstillelse jeg de seneste årene har erfart at det folkelige engasjement for arkitektur og stedsutvikling har eskalert. Særlig blant yngre. Det skyldes ikke minst stort trykk fra «ARKITEKTUROPPRØRET» i sosiale medier. Og med det større interesse fra etablerte media og fagmiljøene (*Facebook over 30.000 følgere - Instagram over 66.000 følgere per juli 2022*).

Debatten på internett kan ha noen svakheter i det den ofte kan være preget av raske verbale finter og enkle forklaringer. Det har eksistert et behov for en grundigere gjennomgang av mange komplekse sammenhenger.

Jeg ble nylig klar over at Ulf Andenæs, journalist og historiker av utdannelse, var i ferd med å skrive et bokmanus «ARKITEKTUROPPGJØRET». Hans tanker kom som bestilt. Jeg bestemte meg raskt for å publisere boken som setter hele arkitekturdebatten i et nødvendig og presist perspektiv, slik det fortoner seg fra en av dem som støtter Arkitekturopprøret.

Fordi fagområdet er så omfattende har jeg valgt å etablere nettbaserte utdypingsarenaer for hvert av temaene/kapitlene i boken. Leserne kan enkelt klikke seg frem til en større samling særtrykk ved å benytte QR-koder (eller nettradresser) oppgitt på boksidene. Dette gir oss mulighet til å videreutvikle ARKITEKTUROPPGJØRET i lang tid etter bokutgivelsen.

Jeg er svært takknemlige for at Stiftelsen Fritt Ord, Bergesenstiftelsen og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening har bidratt økonomisk til gjennomføringen av dette bok- og formidlingsprosjektet. Allgrønns arbeide har gjennom årene vært støttet av Petter Olsen, Bergesenstiftelsen og Fredensborg.

Jeg ser frem til en heftig og konstruktiv meningsutveksling.

Erling Okkenhaug

Redaktør for boken og formidlingsprosjektet Arkitekturoppgjøret.

En motivasjon for prosjektet. Her er erklæringen fra Arkitekturvernåret i 1975. Den inneholder i klartekst de idealer mange av oss har kjempet for.

ARKITEKTURVERNÅRETS ERKLÆRING OM TILPASSING OG TRADISJON

Sluttermklæringen for Arkitekturvernåret, lagt frem av den norske nasjonalkomiteen under avslutningskonferansen 22. november 1975, munnet ut i avsnittet med overskriften «Tilpassing og tradisjon». Der ble et nasjonalt mål for vårt land fastslått og begrunnet:

«I de siste generasjoner har utbyggingspresset vært så stort at man ikke alltid har maktet å ta tilstrekkelig hensyn til miljøets egenart og helhet. Bevaring av bygningsmessige særdrag er et viktig middel til variasjon i et samfunn som ellers preges av økende uniformitet. Det må være en forpliktelse særlig for arkitekter og for de lokale myndigheter å påse at det tas hensyn til den bestående bebyggelse ved utforming av den nye. Form, dimensjon og materialvalg er avgjørende for sammenheng og helhetsinntrykk. Dette er velkjent i eldre bygningskultur i Norge. God tilpassing er en utfordring til bygningsmyndighetene og til alle som bygger.»

I den samme sluttermklæringens innledning leser vi: «Vekst og utvikling må ikke skje på bekostning av god byggetradisjon og lokalt særpreg. Dagens oppgaver løses best når man tar hensyn til begge deler». Disse nasjonale mål ble kunngjort med bred tilslutning, og ble forsøkt respektert langt på vei i den første tiden som fulgte. Men det varte ikke svært lenge før grunnregelen om tilpasning ble overkjørt og glemt av dem som bestemte over utbyggingen av landet. Denne bok skal ikke minst være en påminnelse om de nasjonale mål som ble fastsatt i Arkitekturvernåret og som brytes mer hensynsløst enn noen gang i dagens Norge.

Samlivet mellom en fabelaktig natur og en særpreget bygningsarv for det meste i tre var Norges egenart. Det fascinerte dem som kom hit. Det var som om hus og landskap hadde vokst sammen og levde i vennskap med hverandre. I dag blir disse enestående kvalitetene angrepet på alle fronter. Fra Lærdalsøyri.
Foto: Jens Bakke.

«Vår tids hus har vært syke like lenge som vi har hatt indoktrinerte byplanleggere og ensrettede arkitekter. Slike hus er ikke blitt smittet av sykdommen i sin levetid. Tvert imot, de er unnfanget og bragt inn i denne verden med sykdommen påført fra starten. Vi må holde ut med dem i tusenvis. De er uten sjel og uten sanselighet, kontrollerende, hjerteløse, aggressive, kalde, gjennomført uromantiske, lukket for enhver forbindelse med høyere makter, glattslikkede, sterile, rensset for levende detaljer, ansiktsløse i sin gapende tomhet.»

Sitert etter Friedensreich Hundertwasser (1928-2000) – han kjempet for en moderne byggekunst med forbilde i naturens former, og bannlyste den brutale arkitektur.

«Der Architecturdoktor» 24.januar 1990 for Arbeiter Zeitung, Wien

INTRO - NORGES ANSIKT

I vår tid har Norges overflate gjennomgått de største endringer siden Svartedauden. Etter Svartedauden var endringene uten sidestykke fordi store deler av landets dyrkede arealer grodde igjen. Endringene i dagens Norge er uten sidestykke av motsatte grunner: Landet gjennomgår den mest eksplosive utbygging av natur og åpen mark i historien, en økende andel av det i form av invaderende, naturfremmede og miljøskadelige bygningsformer.

I denne prosessen har det som ble kalt den modernistiske arkitekturen fått mye å svare for. Den startet i mellomkrigstiden med et sosialt budskap og ville skape bedre liv for småårsfolket. I dag opptrer denne arkitekturen som en villig håndlanger for storkapital og hensynsløse utbyggerinteresser, i et ran på det norske landskapet som går for seg uten avbrudd, med brutale fotavtrykk. For hver dag legges stadig større deler av landskapet under betong, asfalt og stein, med og uten grønnvasking, ofte i et aggressivt formspråk og i naturfremmede materialer, ledsaget av hule festtaler om klima og miljø.

Det skjer nesten uten motstand, fordi motkrefter blant dem som har makten i politikk, kultur og næringsliv knapt nok finnes i dagens Norge.

Pengesterke utbyggere regjerer landet. Tilsynelatende uinnskrenket, om man skal dømme ut fra endringene som tar form.

Noen nordmenn lever med en sorg over hvordan et vakkert land blir mishandlet av en miljøskadelig utbygging. Men brede grupper finner seg i det, eller de bryr seg lite om det. Eller de heier på utviklingen og tar den som tegn på at landet er i framgang. De ukritiske holdningene avspeiler seg i ukritiske politikere som velges og gjenvelges, og som vedtar inngrepene.

Utbygging i toppfart: Natur og dyrket mark forsvinner raskt

Endringene etter Svartedauden gikk ut på at naturen tok dyrket land og bebygde tufter tilbake, mens endringen i dag består i at naturen og dyrket mark blir raskt bygd ned.

Det som foregår, er en nokså uopprettelig historisk prosess. For meg som fikk min utdanning i historiefaget er det naturlig å se etter slike utviklingsforløp. Dessuten har det meste av det skjedd i min levetid, ettersom jeg ble født rett etter annen verdenskrig. En slik forvandling av landets overflate med virkninger av grunnleggende art, burde ha vakt den aller største oppmerksomhet i hele samfunnet.

Det norske: Særpreget byggeskikk i storslagent landskap

Hva som kjennetegnet Norge var en byggeskikk i tre som få andre land hadde maken til, omgitt av en storslagen natur og et årtusengammelt kulturlandskap. Vi var blant verdensmestrene når det gjaldt å bygge i tre. Dette samlivet mellom en fabelaktig trehusarv og et fabelaktig landskap var Norges egenart.

Det fascinerte dem som kom hit. Det var som om hus og landskap hadde vokst sammen og levde i vennskap med hverandre. Husene hadde måttet forme seg etter landskapet og hentet sine byggematerialer ut av det. Husenes form var til øyets behag og sinnets fred, nesten alle sammen, bygd av folk som sjelden hadde gått på arkitektskole. Fortsatt i min oppvekst var det slik, og synet av det gjorde meg svært så stolt av landet mitt.

Særlig i løpet av de siste tiårene har disse kvalitetene blitt angrepet på alle fronter, og det skjer raskt, i det som en utenlandsk stemme har kalt en form for norsk selvskading.

Folk i Norge har fått i arv noen av verdens mest dyrebare naturområder. Men dagens nordmenn med sine anlegg og byggverker går til angrep på naturen og forsyner seg av den som om den var en forbruksvare. Det overdimensjonerte Mandalskrysset på E39 sluker arealer på grådigste vis. Slike anlegg vil komme langs store deler av hovedveinettet i vårt land, uansett hvor grigrendt, hvis planleggere og politiske pådrivere får sin vilje. Hvor finnes redningen mot slike inngrep?

Foto: Espen Mills.

KULTURLANDSKAPET Les mer:

www.allgronn.org/ao/kulturlandskapet.pdf

MENNESKENE SETTER STADIG STERKERE FOTAVTRYKK I NATUREN

Mange av dem som er på alder med meg, fikk utformet vårt tenkesett i årene på overgangen mellom 1960-tallet og 1970-tallet, da miljøverntanken hadde sitt gjennombrudd i den vestlige verden.

Miljopionerene Rachel Carson og Jane Jacobs

Forvarslene hadde kommet med bøkene til to kvinnelige pionerer tidlig på 1960-tallet: Rachel Carson beskrev i «Den tause våren» (*The Silent Spring*) i 1962 hvordan naturen var i ferd med å bli varig forurenset og forgiftet, mens Jane Jacobs året før i «The Death and Life of Great American Cities» beskrev hvordan våre byer og våre bebygde omgivelser var på vei til å bli skakkjørt av mektige og ensprede utbyggerinteresser, og av den destruktive oppskriften til funksjonalismens profet Le Corbusier, der gigant-blokker og brede bilveier presset ut fotgjengerne og gatelivet. Da som alltid viste det seg at Corbusiers ideer var som skreddersydd for de store utbyggere og deres fortjeneste. (Rachel Carsons bok utgitt på norsk av Tiden Norsk Forlag i 1963. Jane Jacobs er i Norden utgitt på svensk: *Den amerikanske storstadens liv och förfall*; bokforlaget Daidalos 2005.) Hjemme i Norge hadde disse årene vært tiden for de store kamper om truede naturverdier og vassdrag, som toppet seg da striden om Mardøla i 1970 ble en nasjonal sak.

Blueprint for Survival – hvis vi skal overleve

Det store gjennombruddsåret for miljøverntanken var nok 1972. Det året startet med at det internasjonale kampskriftet «Blueprint for Survival» ble utgitt i England som spesialutgave av tidsskriftet «The Ecologist», utformet av talsmenn for den grønne bevegelsen og undertegnet av et høyt antall kjente vitenskapsmenn. (*The Ecologist*, januar 1972; senere i bokform med Edward Goldsmith som utgiver. På norsk «Hvis vi skal overleve», Tiden Norsk Forlag 1973.) Senere på året kom den like banebrytende «Limits to Growth», på norsk: «Hvor går grensen?» (Utgitt i USA av Romaklubben 1972; samme år norsk utgave på Cappelens forlag), og den første store FN-konferansen om miljøvern gikk av stabelen i Stockholm. Ikke lenge etter startet Erik Dammann bevegelsen «Fremtiden i våre hender». Truslene mot våre bygde omgivelser ledet kort etter til det europeiske Arkitekturvernåret 1975, inspirert av de samme strømninger. Jeg vil minne om at miljøvernvekkelsen på 1960-tallet ikke minst hadde vært et arkitekturopprør, i en protest mot de stereotype og brutale utbyggingene som nettopp i dette tiåret hadde invadert våre byer for fullt. Et kjennetegn ved denne tiden var en strøm av hektiske kampanjer der aktivister gikk til protest mot rivninger, saneringer og miljøfiendtlige byggeprosjekter.

For gamle sekstiåttre ble det en skuffelse at mange i generasjonen etter dem så ut til å være betatt av skyskrapere og brutal arkitektur. Noe av grunnen til at det utviklet seg slik, gjetter jeg på kan være at de nye generasjoner er såpass sterkt amerikanisert, i den grad at Manhattan ble et forbilde for mange av dem. For min del traff «Blueprint for Survival» fra The Ecologist som en vekkelse. Budskapet der endret forståelsen av hele samfunnsutviklingen, for meg som for mange andre. Verden ble aldri mer den samme etter dette. Jeg var student i Oxford på det tidspunktet, presenterte innholdet for et norsk publikum gjennom en artikkelserie i avisen der hjemme, tatt i mot med åpne armer av Erik Egeland, kultureddaktøren i Morgenbladet, en mann med et evig vitebegjær for nyskapende ideer. (*Morgenbladet* 3.3, 4.3 og 6.3 – 1972) For noen ble det, for å si det med en filosofers ord, som en omvurdering av alle verdier. For andre var det en bekreftelse på forutanelser som hadde bygget seg opp, om at vår vestlige sivilisasjon var i ferd med å bli fylt opp av overflødigheter, og at kloden var inne på en kurs som ikke kunne fortsette i lengden. Det ble dokumentert med vitenskapelig tyngde at menneskene i vår tid øver vold mot de livgivende sammenhenger i naturen og dermed på lang sikt ødelegger eksistensgrunnlaget. Det ble påpekt at både verdens folketall og ressursforbruket pr. innbygger begge var i rask økning, noe som i lengden ikke kunne være holdbart og som i lengden ville sprengte klodens bærekraft.

Arne Næss og Sigmund Kvaløy

«Blueprint for Survival» kunne leses som et frontaloppgjør med det som var blitt regnet som det ene selvsagte å strebe etter: den ekspansive industri-økonomien, som er avhengig av vekst for å virke tilfredsstillende. Verden måtte søke mot en stabil og mest mulig selvbergende samfunnsmodell i pakt med naturens ressurser mens det ennå var tid, - et samfunn i likevekt. Den økologiske tankegang fikk hos oss fremtredende talsmenn som filosofene Arne Næss og Sigmund Kvaløy. Av meg og likesinnede ble Sigmund Kvaløy, senere i sitt liv tok han etternavnet Setreng, høyt beundret for sine bøker og for det eksempel han ga, naturfilosof og miljøaktivist, men også flymekaniker – en visjonær og et edelt sinn som forenet det helt jordnære og praktiske med himmelsynet. Ingen annen tenker kunne bedre enn han begrunne nødvendigheten av ærefrykt for naturen og for landskapet. (*Av hans bøker i denne sammenheng kan nevnes: Økokrise, natur og menneske, Tapir forlag, Trondheim 1976; Fra mangfold til enfold, 1998.*)

Utbygging = nedbygging = forurensning.

Bit for bit fjerner vi naturen

Hvordan er tilstanden for miljøet i dag, et halvt århundre etter den store grønne oppvåkningen?

Noe er blitt bedre. Vi i Vesten brenner mindre kull. I noen vassdrag er vannet blitt renere. Vi har fått el-biler og bedre renseanlegg. Men mye er blitt verre. Det har vært en gigantisk økning i forbruk og overforbruk. Miljøbelastende stoffer som plast og betong har hatt en eksplosiv vekst og spredning i mengde. Verdenshavene blir utsatt for uholdbare påkjenninger og forsøpling. Naturmangfoldet er i påfallende tilbakegang. (*Blant formidling på norsk for et bredere publikum kan anbefales: Bredo Berntsen: Når klodens grenser overskrides. Homo sapiens eller Homo suicidalis? Naturvernforbundet Oslo Akershus 2018. Bredo Berntsen og Sigmund Hågvær: Norsk natur – farvel? Unipub forlag 2010. Bredo Berntsen og Sigmund Hågvær: Norsk naturarv. Våre naturverdier i internasjonalt lys. Andresen & Butenschøn 2001.*) Arter forsvinner i et raskere tempo enn noensinne tidligere i den kjente historien. Verdens naturfond WWF presenterte i 2018 en rapport som viste at verdens bestander av ville dyr var blitt redusert med 60 % på bare 40 år. Insektenes antall minker for hvert år. Høyhus og skyskrapere med glassfasader beregnes å ta millioner fuglers liv hvert år gjennom fuglenes kollisjoner med glasset, vindmølleparker tar livet av mange flere. (*Guardian* 7.4.2019) Og klimaendringene snakker vi alle om.

Verdens regnskoger er halvert den siste menneskealderen, mens verdens våtmarker er redusert med over 80 %, ifølge FNs naturpanel IPBES. Bestander av det vi kaller høyerestående arter er redusert med 58 % siden 1970. (*Om dette i Frontiers in Forests and Global Change, Lausanne, 15.4.2021. David Attenboroughs skrifter og foredrag. Professor i biologi Dag O. Hessen til tidsskriftet Apollon nr. 1 -2021*) - Hessen har skrevet inngående om den alarmerende utviklingen i en rekke bøker, blant dem «Landskap i endring» (*Pax 2016*), «Verden på vippepunktet», (*Res Publica 2020.*) Gjennom flere årtier har Norge hver eneste dag i snitt mistet et areal tilsvarende 30 fotballbaner av uberørt natur, og på verdensbasis går like mye tapt pr. minutt, ifølge Naturvernforbundet. (*Tallene offentliggjort i Naturvernforbundets publikasjoner 2020.*)

Nettopp i dette ligger den viktigste årsaken til at naturmangfoldet forsvinner. Det er den utviklingen som med et nøkternt begrep i dokumentene kalles «arealendringer». Inngrep og endringer i arealbruk er den desidert største trusselen mot naturmangfoldet. År for år kommer nye boligområder, industrifelter og næringsparker, parkeringsplasser, motorveier og andre veier, opplagsplasser, vindmølleinstallasjoner og andre kraftanlegg, ekspanderende utbygging av alle tenkelige slag. (*Energi og natur, Motvind Norge 2021*). Rundt om i landet er det planlagt større og mindre prosjekter som til sammen vil bygge ned

naturareal tilsvarende det snart gjenopprettede Vestfold fylke, hevder Verdens Naturfond WWF. (NRK nyheter 1.6.2021).

I den gjenværende villmarka oppføres hyttebyer i feltutbygging i et slikt omfang og med en slik avansert standard for bekvemmeligheter at stadig flere naturområder forvandles til en form for fritids-suburbia med tilhørende veianlegg, tekniske anlegg, lysforurensning osv. Fotavtrykket i naturen er ganske annerledes kraftigere enn det var fra de gammeldagse hyttene med utedo, brønner og parafinlamper. Dette er en ny og særskilt hard påkjenning for uberørt natur.

Noe av denne utbyggingen skjer med fanfarer og har et oppsiktsvekkende preg, i likhet med motorveier og skyskraper. Men det meste foregår litt etter litt, med de utallige små skritt, som til sammen utgjør utbyggingens flodbølge, og den skyller inn over det meste av verden, fra California i vest til Shanghai i øst og lenger enn det. Hvert eneste år blir hundretusener, trolig millioner av mål natur og kulturlandskap lagt under asfalt, betong og stein.

Ingen har internasjonal oversikt over den eksakte størrelsen på dette årlige arealtapet for natur og jordbruk summert opp på verdensbasis, for denne type statistikk har ikke kommet langt, men alle som følger med og som har øyne til å se kan konstatere at tapet er like enormt som det er uopprettelig. Vi kan se på kart som viser hvordan storbyer og andre strøk med større økonomisk utvikling, brer seg ut og oversvømmer sine omgivelser, sender spydspisser ut i naturen langs nye kommunikasjonslinjer, innhenter i neste omgang de uberørte landskapsrester og mangedobles i omfang over tid. Det kan minne om veksten av en svulst. Man kaller det utbygging, men det kan med like stor rett kalles en nedbygging, fordi med hver meter arealendringer av denne type går biotoper tapt, leveområder for dyr, planter og mikroorganismer. Det er en utvikling som synes ubønnhørlig. De områder som finnes av uberørt natur uten menneskelige inngrep er redusert til en brøkdel av hva det var, også i naturnasjonen Norge.

(Kart 1900 og 1940; Brune, Magne NOU-1986:13. Kart 1988 og 2018: Miljødirektoratet/miljøstatus.no).

Også kulturlandskapet er i rask endring, fremragende dokumentert av fotografen Oskar Puschmann som har tatt utgangspunkt i bevarte fotografier av norske landskaper fra noen generasjoner tilbake og fotografert nøyaktig samme steder fra nøyaktig samme vinkel i vår tid med endringene påvist. (Oskar Puschmann: Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap, Direktoratet for naturforvaltning og Miljøverndepartementet, fylkesvise undersøkelser fra 1992; Tap av jordbruksareal i Norge – en fotodokumentasjon. NIBIO Norsk institutt for bioøkonomi 2018; Framtidas tilbakeblikk – fotografering som en del av landskapsovervåkingen NIBIO 2019).

Tapet av naturmangfold skjer som summen av de mange små hendelser. At utbyggingen skal spise opp nye arealer hvert år betraktes som en selvfølge. I en

vanlig norsk kommune drives planleggingen etter det automatiske spørsmål: Hva blir vårt neste utbyggingsfelt? Hvilket område skal vi utbygge denne gang? Hvilke jafser av natur og dyrket mark skal vi forsyne oss med i år? Og neste år? Og året deretter? Bit for bit forsyner vi oss av den kaka som heter gjenværende natur og kulturlandskap, fordi det at vi forsyner oss av naturen er blitt som en naturlov i seg selv. For hvert år et nytt område under asfalt og betong, et nytt område endevendt og planert av gravemaskiner.

Landskapet brukes og forbrukes som om det var en konsumvare

For meg som studerte historie ligger det nær å rette særskilt oppmerksomhet mot hva vi bygger og hvordan. Det er fordi arkitektur er den av kunstartene (hvis det fortsatt er en kunstart) som i særskilt grad avspeiler de ulike historiske epoker, utviklingstrinnene i samfunnsforhold, maktforhold, mentalitet og teknologi, menneskets forhold til sine omgivelser. Den brutale internasjonale byggekunsten i de senere tiårene leser jeg som en avspeiling av menneskets rovdrift på miljøet i det siste århundret uten tidligere sidestykke. Det omgivende miljøet og landskapet brukes og forbrukes under utbyggingen som om det var en konsumvare, og blir snudd opp ned med hensynsløs vilkårlighet. Mye av det som bygges står fram som uttrykk for menneskenes overmodige inngrep i sine omgivelser. Sigmund Kvaløys ærefrykt for naturen og for landskapet er et fremmed begrep.

I dag har vi nådd en tilstand som er vesensforskjellig fra alle tidligere epoker i historien, fordi vår tids teknologi og maskinkraft har skapt en rekkevidde for våre inngrep og vårt byggeri som er uhyre mye større enn det var mulig under alle tidligere epoker.

Inngrepene under vår tids utbygging har vært særskilt kjennetegnet ved en galopperende mangedobling i bruken av betong, som samtidig er klimaverstingen uten sidestykke. Produksjon av sement og betong er den mest klimabelastende form for menneskelig virksomhet man kan tenke seg, og dertil er det ferdige materiale knapt nedbrytbart. Historien om betong er historien om et materiale med nyttige egenskaper som er enestående til sin bruk, men der bruken lenge har vært blåst opp til et hemningsløst omfang, til miljøets forbannelse, en parallell til overforbruket av den knapt nedbrytbare plast. Gjennom flere generasjoner er utbyggernes og arkitektenes profesjoner blitt ledet inn mot denne grenseløse dyrkelsen av klimaverstingen betong, tilsvarende slik deler av vår industri nesten like lenge er blitt ledet inn mot dyrkelsen av den miljø-ødeleggende plast.

I de siste tiårenes utvikling står vi ikke bare overfor et spørsmål om skiftende smak og behag, men om en sivilisasjon på feilspor, og med en utbygging som er uten bærekraft i sin materialbruk, som ignorerte en forankring i hva miljøet

trenger for å skape levelige forhold på vår klode, og som ga opp forbildet fra tidligere tider om at et byggverk skal forskjønne sine omgivelser.

Menneskets målrettede angrep på naturen og landskapet utgjør et av de fremste trekk ved utviklingen gjennom det siste hundreåret, og lenger tilbake, like siden den industrielle revolusjonen. Det er virkningene av dette som beskrives på en så alarmerende måte av naturforskerne.

Etter hvert som tapet av natur og tapet av landskap blir stadig mer påtrengende, kommer dilemmaet med forsterket kraft: Hvordan bygger vi? Skal vi fortsette med å forsyne oss av naturen og landskapet som om det er en forbruksvare med ubegrenset tilgang? Nedbyggingen av naturen er kommet så langt at vi er nødt til å vise tilbakeholdenhet i forbruket av den. Noen steder er vi nødt til å bygge, men der vi er nødt til det, må vi i det minste vise respekt for landskapet, føye bygningene inn, prøve å spille på lag med landskapets varierte former.

Vi må vise ydmykhet for landskapet, ikke misbruke det

Der vi må bygge, må vi redusere fotavtrykket av menneskenes virksomhet. Det burde være innlysende, men i stedet gjør menneskene det motsatte, og angriper landskapet, ofte med det mest mulig aggressive fotavtrykk, smeller opp høyhus og utbyggingsfelter i betong.

Hvis vi ikke viser hensyn, vil vi understreke og forsterke nedbrytningen av natur og landskap. Om denne planeten skal skånes, blir vi fremtiden nødt til så langt som mulig å unngå byggeri med utpregede fremmedelementer. Dagens tilstand er at landskapet beseires og undertvinges med det som alt for ofte er en invaderende og fremmedgjørende bygningsform.

Er det mulig for oss å vise ærefrykt for landskapet når vi bygger? Om ikke ærefrykt, i Sigmund Kvaløys betydning av ordet, så i det minste tilpasse seg naturen?

Menneskene skulle ha til oppgave å være forvaltere av naturen, og overlevere naturen og landskapet til våre etterkommere i like god eller helst bedre stand enn den var da vi overtok den. Hvor godt vi makter denne oppgaven, viser seg i hva slags synlige spor vi etterlater oss. Hvor mye av forstyrrende og forurensende inngrep, og hvor mye av harmoniske tilføyelser?

I alle de årene jeg var utenriksreporter var det intet annet land som gjorde et mer overveldende inntrykk på meg enn India. Derfor ligger det nær å la seg inspirere av Mahatma Gandhi, den største i sin tid blant indere. I Gandhis tenkning skulle mennesket nettopp være en respektfull forvalter av naturen og ikke en hersker over den. Etter hans tankegang skal vi tilpasse oss naturen, ikke forbruke den som en «ressurs». Det gjelder hvordan vi inntar vår plass i naturen, og hvordan vi behandler naturen når vi bruker av den der vi bygger. Vi skal ta

ut av naturen det vi trenger for å leve anstendige liv, men heller ikke mer, sa læremesteren Gandhi.

Hva i naturen og landskapet er en invaderende bygningsform? Det er bygninger med et formspråk som er absolutt fremmed for landskapets eget formspråk. Det er ikke minst i de rettvinklede og linjalrette former, som ikke finnes i naturen. Ofte blir dette understreket av en materialbruk fremmed for naturens egne forekomster.

Den sterke utfolder seg på bekostning av den svake - det viser seg i utbyggingen

Som en rød tråd, gjennom hele menneskehetens historie, så langt vi kan følge den, har det vært et tilbakevendende mønster: Den sterke har utfoldet seg på bekostning av den svake. Det har vært unntak av ridderlighet, der den sterke har beskyttet den svake, og unntak av solidaritet, der den sterke har trukket den svake med seg opp. Men hovedtendensen har ikke vært til å ta feil av, og den har ikke minst vært synlig i arkitekturen: Storsamfunnets og storkapitalens byggeri har bredd seg ut og hogd inn på landskapet med grådig appetitt. Hva som uopphørlig blir drevet på vikende front er den lokale tradisjon, de enkle hus bygd av småkårsfolk og utkantfolk, av dem som er den svakere part i makt og økonomisk styrke. Slik var det også da småkårsfolkets enkle hus på Enerhaugen på Oslo østkant ble jevnet med jorden og erstattet med mastodonter. Slik er det når bondegårder, skogholt og småbruk ett etter ett blir spist opp av storbyen i nærheten som breier seg utover. Skyskrapere og massive blokkbygg er storkapitalens arkitektur, slik man første gang så da de største konserner i Amerika fylte Manhattan med skyskrapere.

Selve veiskillet kom i det historiske øyeblikket da storkapitalen i sin internasjonale versjon oppdaget at den nye modernismen i arkitekturen - anført av Le Corbusier, Walter Gropius, og fremfor alt Mies van der Rohe og Philip Johnson - var som skapt for konsernenes behov. Den rene bygningsboksen med sin tilsynelatende renhet i formen som kneiser mot skyene, avskrellet alt annet enn den maksimale avkastning, der lå det perfekte omriss for storkonsernenes makt.

FOTAVTRYKKENE Les mer:
www.allgronn.org/ao/fotavtrykkene.pdf

DEN VANHELLIGE ALLIANSE MELLOM BRUTAL ARKITEKTUR OG PENGEMAKT

Alliansen mellom den brutalistiske doktrinen i byggekunsten og kapitalismen i sin mest uovervinnelige form skulle vise seg ubrytelig. I tillegg ble fortjenestemarginene bedre oppover i høyden enn den hadde vært for den klassiske lavere bygning, desto mer når utbyggerne kunne kvitte seg med alle detaljer i fasadene. Det var byggeriet for den sterkeste og mektigste, som samtidig ga seg ut for å stå for det sosiale fremskrittet. Hva som skjedde i virkeligheten, som påpekt av kvinnen mot strømmen i Amerika, Jane Jacobs, var at bebyggelsen til dem med mindre makt og penger ble trengt til side og gjort til tomtegrunn for pengemaktens anleggskraner.

Illusjonen av å være radikal

Ikke desto mindre: Fortsatt står forelesere på mange av arkitektskolene og forkynner at funksjonalismens avleggere i den brutale arkitektur bringer sosiale fremskritt. De vil leve og dø med denne illusjonen, som de ikke helt greier å gjennomskue, og som de ikke orker å gjennomskue, fordi de har bygd sine karrierer på den.

Den tradisjonelle og klassiske arkitekturen ble tabu å videreføre, fordi funksjonalistene hadde forkynt at den var gammeldags. Storkonsernene kunne gni seg i hendene når de hørte det. Men de greide ikke helt å bortforklare at den tradisjonelle og klassiske arkitekturen uansett beholdt et fortrinn i forhold til det nye brutale byggeriet, fordi den har et større mangfold i former, som står i sterkere samsvar med den vrimmel av ulike former som finnes både i naturen og i menneskekroppen, og med en materialbruk bedre basert på lokale ressurser. I forhold til naturens former utgjør den rettvinklede betongkasse et fremmedelement av ensrettethet.

Arkitektoppørret møttes med argumenter som ikke holder mål

Da Arkitekturoppørret fikk tyngde utpå vinteren 2021, rykket de ut i tur og orden, talsmennene for den brutale arkitektur og deres støttespillere i media, for å angripe oppørret. I mangel av argumenter som gikk på det eksakte og konkrete i byggeriets virkninger ble det gjentatt som et refreng: «Vi kan ikke bygge som for hundre år

siden. Vi kan ikke skru klokken hundre år tilbake.»

Dette er en tåkelegging av realitetene i saken som er enkel å avsløre. Det dreier seg ikke om å skru klokken hundre år tilbake. Det dreier seg om å stagge den brutale arkitekturens utskeielser. Hva noen savner, er at det skal være lov å

bygge hus med rikere former, mykere og ikke bare det linjalrette, bygninger med innslag av farger, av variasjon, av sanselighet. Der ropet fra modernismens pioner Adolf Loos om at «ornamentet er en forbrytelse» har etterlatt seg en overdose av nakne betongvegger, godt over hundre år etter at han kom ut med det. At det er dimensjoner og målestokker som mennesker kan kjenne seg igjen i. At det skal være med andre former enn bygningen som den firkantede boks eller som den ubegripelige abstrakte skulptur. Hus som vekker glede, hus som kunne vekke et barns fantasi, som også barn kunne trives med. Hus som ikke nødvendigvis er som en karikatur av super-macho, nakne, iskalde, brautende, i angrep mot landskapet, harde, fremmedgjørende og fiendtlige.

Et fredet hus som de ikke greide å bli kvitt. Sofienlund, Skøyen i Oslo. Den brutale arkitektur og kapitalismen i sin triumferende form viste seg som skapt for hverandre. Her og der ble noen levninger stående igjen av det som ikke hadde vært fullt så innbringende. I bakgrunnen ruver Orklas konsernsenter over et klenodium fra 1813. Arkitekt Narud Stokke Wiig. Foto: Erling Okkenhaug

Noen hus er vennlige, andre hus er fiendtlige

Noe av det viktigste med Arkitekturoppørret er at det etterlyser hus som er vennlige. Selv har jeg delt inn våre bygninger i tre grupper: De vennlige hus, de likegyldige hus og de fiendtlige hus. Jeg trenger vennlige hus for å overleve med sinnets fred i behold.

Dette har ingen ting å gjøre med å skru klokken hundre år tilbake. Det har å gjøre med de selvfølgeligste menneskelige behov uavhengig av århundre eller tidsalder, gjennom tusenvis av år. Like siden våre fjerne forfedre forlot steinalderhulene prøvde de å oppnå det lune og det trygge. Etter at funkisen

ble oppfunnet utviklet den seg skrittvis i retning av en arkitekturs istid som jeg skulle håpe tok slutt. Om noen skulle ønske å bygge hus med fasader som de gjorde for hundre år siden, så gjerne for meg, uten at de skal behandles som spedalske av sine kolleger av den grunn. Eller om de vil bygge som den erke-økologiske Hundertwasser fra vår egen tid, som den nyskapende amerikaneren Frank Lloyd Wright, eller i psykedelisk stil, som fortsettelse av Art Nouveau, eller postmodernistiske for den saks skyld, eller som videreføring av det historiske norske, eller som hus fra eventyret, jeg tar det gjerne imot, så lenge jeg slipper å bli forfulgt fra stadig flere kanter av hus som er fiendtlige, og som utløser nedtur i mitt sinn.

Det puritanske sinnelag

Dette er mye et spørsmål om temperament. Noen blant oss er puritanere av sinnelag, og trives med de nakne harde flater, de er minimalist på sin hals og vil ikke ha noe som minner om pynt; jeg har møtt folk som ikke vil ha et eneste bilde på veggen. Jeg har til og med vært hjemme hos en kollega med stuevegger av rå, ubehandlet betong, uten så mye som en kalender å se på en vegg. For min egen del tilhører jeg den stikk motsatte gruppe, føler meg fjern fra all puritanisme, trenger farger og former og festlige innslag som et livsbehov, farger er frelsen i et kaldt land hvor naturen er uten farger halve året. Derfor var våre forfedres folkekunst og bunader så fargerike, og samenes kofter likeså, det var overlevelseskunst, for å holde motet oppe i det kalde nord. Arkitektene Jan Digerud og Jon Lundberg sa til oss da de var våre rådgivere i Bonytt der vi skrev om norske hus: «Folk trenger mat for øyet!» Tommy Sørbø uttrykte det desto sterkere i en av sine epistler: «Jeg liker pynt og jeg har alltid likt det. Pynt på maten, pynt på mennesker, pynt i huset og pynt utenpå huset. Alt det som ikke er nødvendig, praktisk og funksjonelt, og som derfor vitner om fest, overskudd og livsglede. Ja, som vitner om det viktigste ved menneskets kreativitet, slik jeg ser det, frihet!» (Facebook 20.4.2021).

Det lettvinde refrenget om å skru klokken hundre år tilbake kommer i mangel av argumenter for den brutale arkitekturen som holder mål. Hva Arkitekturopprøret ber om, slik jeg har oppfattet det, er at det skal være plass for annet enn den fiendtlige ensrettede arkitekturen.

Men jeg er ikke sikker på om motstanderne av den brutale arkitekturen når frem. Ett er sikkert: Pengene rår, og pengemakten går usedvanlig godt sammen med hva som kalles det modernistiske tenkesett i arkitekturmiljøet. De to passer sammen som om de var skapt for hverandre. Innvendingene ryddes av veien mot å stappe folk inn i betongbokser, desto mer fordi å stappe folk inn i betongbokser skal angivelig være hva som lønner seg mest. I hvert fall ut fra den slags regnestykker som de driver med. Det kan hende de regner feil.

Fortiden skulle fornektet

Et flertall av de opprinnelige modernistene i arkitekturen så på seg selv som radikale og venstreorienterte, de mente de hadde et sosialt budskap og hevdet at de ville løfte opp den menige mann. Ofte oppsto et sprik mellom teori og praksis. Det som skulle oppheve klaseskillene, skapte nye klaseskiller. Drømmen om å tjene småkårsfolket endte i et byggeri for å tjene storkapitalen. Det var en forskjell mellom, på den ene siden, dem som måtte ta til takke med brutalistiske boligblokker av det traurige slaget, og, på den andre siden, dem med penger som kunne unnsnippe til de ettertraktede luksusleilighetene i høystatusblokker med topp beliggenhet.

Ut fra de modernistiske læresetninger ble en videreutvikling av tidligere tiders byggetradisjoner borte fra utdannelsen av arkitekter. Undersøkelser har vist at studentene ofte startet arkitektutdannelsen med et estetisk syn som ikke skilte seg så mye fra det som var vanlig blant befolkningen som helhet, mens etter hvert som studiet skred fremover utviklet de et syn i samsvar med modernismens prinsipper. Det kunne fortolkes som økt skolering, innsikt og visdom, eller det kunne fortolkes som det noen av de argeste kritikerne kalte indoktrinering.

Noen vitnesbyrd kom etter hvert om studenter ved arkitektskolene som fikk problemer med studiet og sine veiledere dersom de ønsket å utvikle seg innen videreføring av klassisk eller tradisjonell byggeskikk. Å bevege seg inn på slike uønskede områder ble frarådet dersom de skulle komme seg mest mulig helskinnet gjennom studiet og eksamen.

Noe av utfordringen: Den gamle norske byggeskikken, enten det var tømmerarkitekturen på landet eller trehusbyene, den var så vakker og sjarmerende, og som oftest så fullkomment i balanse med landskapet, at det kjentes vanskelig for dem som for enhver pris måtte finne på noe nytt, å komme opp med noe som så bedre ut. Ettersom gjentakelse av tidligere tiders byggekunst var bannlyst, var den eneste tillatte form for gjentakelse av det gamle å gjenta opptil hundre år gammel modernisme. Den ikke bare kunne, men skulle repeteres, på nytt og på nytt og på nytt.

KAPITALKREFTENE

www.allgronn.org/ao/kapitalkreftene.pdf

BRUTALE BYGNINGER RANER LANDSKAPET

Få måneder etter at jeg hadde presentert «Blueprint for Survival» for norske avislesere i 1972 havnet jeg i en heftig avisdebatt om hva som er miljøvennlig arkitektur. Dette var etter at Studentersamfundet i en resolusjon hadde kritisert det nybygde studenthuset Chateau Neuf i Oslo, tegnet av arkitektene Lund og Slaatto, og jeg hadde med den bygningen som utgangspunkt skrevet om «hovmotet i dagens byggekunst». (*Morgenbladet* 08.08.1972).

Studenthuset tegnet som kopi av et søppelforbrenningsanlegg

Lund & Slaatto hadde tegnet sitt studenthus med industribygg som forbilde, og jeg viste med fotografier hvordan studentenes nye hus hadde en komplett ytre likhet med det nye store søppelforbrenningsanlegget i Ballerup utenfor København som var bygd på samme tid. Hvilket budskap lå innebygget, når studentenes hus lignet søppelforbrenningsanlegget på en prikk?
(*Morgenbladet* 10.07.1973).

Da studentenes nye hus Chateau Neuf i Slemdalsveien på Majorstua sto ferdig, oppdaget noen at det hadde en forbløffende likhet med det store søppelforbrenningsanlegget som var blitt bygd på samme tid i Ballerup utenfor København. Hva fortalte det egentlig når studentenes hus lignet mest på et søppelforbrenningsanlegg? Arkitekter var Lund & Slaatto.
Foto: Erling Okkenhaug.

Blant dem som kastet seg inn i debatten den gang var den kommende professor Thomas Thiis-Evensen, en skarpling fra Porsgrunn som nettopp hadde tatt sin diplomeksamen ved Arkitektthøgskolen med en oppgave om de gamle romeres bygninger. Thiis-Evensen viste seg i noen tilfelle som en brobyggerskikkelse, fordi han var sterkt forankret i den klassiske byggekunsten samtidig som han verdsatte trekk ved modernismen.

Bruddet med landskapet.

I innlegget Thiis-Evensen hadde skrevet, kommenterte han fordømmelsen av den brutale arkitekturen og dens grove brudd med landskapet. «Men hva da med de mange historiske bygninger som lett kan lastes for det samme?» lød hans spørsmål. «En tysk middelalderborg forsvinner f.eks. ikke i landskapet. Tvert om, - akkurat som den moderne høyblokken rir også den som støvler på åsryggene. Og på samme måte som Chateau Neuf er teknisk preget, er f.eks. gotikkens ribbe- og pilarsystem ikke annet enn sublim teknologi. For hva ligger det i at vi kan mene at historiens bygninger er mer i pakt med landskapet enn de moderne? Antagelig er svaret at en borg både består av runde og kvadratiske, åpne og lukkede, brukne og rette former – mens en boligblokk bare er en repetisjon av rette flater. Med andre ord, borgen er mangfoldig, blokken er monoton. Og hva er vel landskapet med sitt rike register av naturformer annet enn nettopp mangfoldighet. Landskapet og borgen er derfor i slekt med hverandre – blokken og landskapet står i kontrast til hverandre. Det er altså ikke størrelse og etasjetall, men formal monotoni som gjør at moderne bygninger ikke tilpasser seg landskapet», skrev Thiis-Evensen. (*Morgenbladet* 5.9.1972).

Modernisme som falt i smak

Med andre ord: De harde, rette, geometriske former er fremmede i naturen fordi de ikke finnes i naturen. Dermed markeres bruddet med naturen desto sterkere i slike bygninger. Av og til kan de modernistiske bygningene avvike fra kasseformen og framtre som nonfigurative skulpturer i terrenget. Også disse blir som regel fremmedelementer i landskapet, på grunn av det avvikende og stundom lite forståelige i former og materialbruk.

Men det finnes unntak der modernistene har lyktes med byggverker som nonfigurative skulpturer. Et eksempel er Snøhetta-arkitektenes operabygg i Oslo, det kan oppfattes som en etterlikning av en norsk isbre på det aller innerste punkt i Oslofjorden, så langt som det er mulig å seile inn i landet i Øst-Norge. Ved sin enestående beliggenhet og sin utforming tiltrekker operabygget folk som kommer og som liker å vandre på den tilsynelatende isbreen. Dermed ble Operaen det første modernistiske bygget i hovedstaden som ble elsket av folk. Andre steder har også dette lovpriste arkitektkontoret opptrådt som vandaler. (*Et eksempel i det disse linjer skrives er Snøhettas plan om en skyskraper i*

Hønefoss inntil den store fossen, byens landemerke, som i tillegg til andre ubehagelige virkninger vil frata innbyggerne synet av fossen fra de fleste vinkler).

I et av Le Corbusiers mest berømte byggverk, valfartskirken i Ronchamps i Frankrike, var det som om funkis-arkitekturens opphavsmann gjorde et unntak fra sine ellers så strenge puritanske rettvinklede modeller og lot kirken forene seg med de myke linjer i naturomgivelsene. Ikke alle utenom arkitektenes rekker beundret Corbusier, men de aller fleste beundret det eiendommelige mesterverket som han skapte med denne kirken.

Et annet eksempel der modernismen lyktes i å forene seg med landskapet, var den berømte kirken til Le Corbusier i Ronchamps i Frankrike, Notre-Dame du Haut fra 1954. I hvert fall sett fra den ene siden lykkes denne kirken i å vokse inn i naturomgivelsene. Den er annerledes enn alt annet bygd av Le Corbusier, fordi han der skrinla sine vanlige prinsipper om standardisering og maskin-estetikk. Det var delvis fordi han innså at stedet var for spesielt for hans rettvinklede funkis, det var et valfartssted fra de fjerneste århundrer der hans kirke skulle erstatte en opprinnelig kirke fra slutten av oldtiden som var blitt smadret under annen verdenskrig. Corbusier, som hadde vært en erklært ateist, innrømmet at stedets aura av å være et hellig sted var for sterk til at han fant det riktig å kjøre på med sin vanlige funkis. Det var som om han hadde fått et uventet anfall av å være myk til sinns. *(Om Corbusiers mesterverk: Chapelle Notre Dame Du Haut, ADA Edita 1971. På engelsk: Mystical Themes in Le Corbusier's Architecture in the Chapel Notre Dame du Haut, av Robert Coombs, Edwin Mellen Press, 2000).*

Noen nye gudshus

Det andre religiøse byggverket tegnet av Le Corbusier, dominikanerklosteret Sainte Marie de La Tourette i ganske annerledes brutal stil nær Lyon fra 1961, ser til gjengjeld ut som en parodi på det mest trøstesløse i hans arkitektur, av fasade halvt fengsel, halvt fabrikk, et sted de færreste troende ville velge for å søke sjelens frelse.

Av modernistiske kirkebygg i Norge har Jan Inge Hovigs «Ishavskatedral» fra 1965 - egentlig Tromsdalen kirke – mange tilhengere.

Disse eksempler, Operaen, kirken i Ronchamps og Ishavskatedralen, vitner om at modernistisk byggekunst kan være inspirerende på mange utenom den modernistiske menigheten, men det forutsetter en modernisme som er vennlig og mykere i formene, som ikke er brutal og invaderende.

Med hensyn til religiøse byggverk har en del modernistiske arkitekter dessverre fulgt eksempelet fra Corbusiers fremmedgjørende anlegg ved Lyon, i stedet for hans mesterverk i Ronchamps. Min egen lokale sognekirke er moderne og klart brutalistisk, med et interiør nøyaktig som innsiden av en bunker, med nakne betongvegger over det hele og en knugende trykkende takform. I et slikt rom er det absolutt umulig for en med mitt sinnelag å kjenne noe åndelig løft. Det kjennes snarere som om jeg er gravlagt før tiden, med bunkerens vegger som innsiden av en sarkofag. Jeg undrer meg på hva arkitekten har prøvd å oppnå. Skal menigheten føle seg som Kristus i graven etter korsfestelsen? Jeg opplever intenst at dette ikke er for meg. I litt for mange av de modernistiske kirker kan det være vanskelig å vende sinnet mot de høyere makter.

Striden gikk høyt etter at Holmenkollen kapell ble brent av satanister i 1992. Det opprinnelige kapellet fra 1903 var blitt utformet av arkitekt Holger Sinding-Larsen inspirert av historien og stavkirkene. Etter brannen ønsket toneangivende kretser blant arkitekter og offentlige myndigheter et nytt kapell i moderne stil, nærmest av prinsipp, men mange var glad i det gamle kapellet. Ønsket om å gjenoppbygge det gamle vant frem, i stavkonstruksjon, med Arne Sødal som arkitekt. Det nye kapellet er som sin forgjenger et landemerke og ikke så overraskende en svært populær bryllupskirke. Lignende strider om ny eller hevdvunnen form på gjenreiste og nybygde kirker har det vært mange av. Foto: Erling Okkenhaug.

TILPASSING
www.allgronn.org/ao/tilpassing.pdf

HELE VERDEN BLIR ENSRETTET

Den brutale arkitekturens gjennombrudd på midten og slutten av 1900-tallet brakte en grunnleggende forvandling som gikk langt videre enn de jevnlige skifter i herskende smak og mote i tidligere tider.

Fiendskapet til historien, og overfallet på den lokale tradisjon

Hvorfor var dette skiftet vesensforskjellig fra tidligere stilskifter? Det var fordi grunntanken i denne nye retningen var å ta et totalt brudd med det som hadde vært før og med tidligere formgivning. Den ønsket bevisst å vende ryggen til historien. Den erstattet alle tidligere ideer om byggverkets skjønnhet med prinsippet om at kun funksjonen skulle være bestemmende for utformingen. Det nye forbildet var at bygget skulle være seg selv nok og bryte med omgivelsene. Fremfor alt: Den utraderte alle nasjonale og lokale dialekter innen byggekunsten, slik at alle bygninger verden over skulle formes etter de samme modeller, fra Los Angeles i vest til Shanghai i øst. Dermed ble signalet gitt for en ensretting av verden som hadde vært utenkelig i alle tidligere epoker.

Hotel Scandic Havet, ved kaia i Bodø. Bygg etter samme modell blir reist over hele jordkloden, med det samme formspråk over alt. Dagens toneangivende arkitekter fordømmer det de kaller stilkopier, men dette er i sannhet en stilkopi, her utført av arkitektkontoret Boarch. De nasjonale og lokale formspråk innen byggekunsten blir drevet bort og verden blir ensrettet. Videreføring av stedets og områdets byggeskikk er i mange år blitt ansett som utenkelig av de fleste større utbyggere. Foto: Erling Okkenhaug.

På denne måte ble funkisens og brutalismens gjennombrudd en tragedie for verdensarkitekturen. Denne ensrettingen av all verdens bygningskulturer kom i tillegg til invaderingen av naturen og landskapet med et formspråk fremmed for formene i natur og landskap.

Dette er virkelig annerledes enn alle tidligere stilperioder. Hva noen har kalt «the international style» innebærer at hvis denne utviklingen fortsetter lenge nok, vil gradvis alle byer og steder verden over komme til å se like ut, med minkende levninger av en lokal arkitektur som får museumspreget.

Byggeskikkens dialekter

Tidligere tiders hus uttrykte nettopp byggeskikkens ulike språk og dialekter. Her i landet kunne vi se husets opphav, om det var sørlandsk eller trøndersk, om det røpet en herkomst fra kystripen eller fra dalstroka innafor, om det var hollandsk, sentraleuropeisk eller orientalsk, i fortidens utallige variasjoner. Det kunne skje at en bygning avslørte seg som en vaskeekte bergenser, kanskje med en lettsindig vipp i takprofilen på gavlen, eller den sirlige fasaden fortalte om en sorenskrivergård fra fjordbygden, eller en sindig gudbrandsdøl i laft. De aller kyndigste kunne hevde å dra kjensel på en detalj fra et særskilt bygdelag. Lett var det å peke ut dem som tilhørte de engelske bakgater i rød murstein, eller en Middelhavsverden med hvitkalket vern mot solen. Kinesisk stil var sjelden til å ta feil av, eller thai, eller de mange varianter av indisk.

Slik hadde alt sin egen fremtoning.

I det 21de århundre var dette forbi, nesten over alt. Det ble umulig å tyde tilhørigheten til et nytt byggeprosjekt, om det ble oppført i Førde, Bjørvika, Chicago eller Yokohama. Dette er den arkitektoniske side ved globaliseringen som vi alle er underlagt. Gradvis blir våre menneskeskapte omgivelser løsrevet fra stedets signatur, nasjonalt, regionalt og lokalt. Den retning i arkitekturen som lenge har hatt overtaket, vil måtte hevde at å gjenskape en lokal dialekt i byggeriet er utenpåklisset staffasje som må avvises strengt, fordi verden er blitt en, og byggeteknikken likeså. Dette har vært et paradoks i våre dager da mange så gjerne vil holde på sin dialekt når de snakker.

Den internasjonale stilen betyr at hver gang en bygd eller by sier ja til forvandling etter vår tids modell, er det et steg på veien til å bli hvor som helst. Mange har erfart at når vi selv er på reise, så tiltrekkes vi av steder som har sitt eget ansikt og sin karakter i behold, mens det stedet som er blitt hvorsomhelst, vekker vår likegyldighet. Den byen eller bygda som får høyest verdi, er den som makter å holde på sitt eget ansikt, for de lager ikke mer av slikt.

I løpet av min levetid er mange norske byer og tettsteder blitt forvandlet, fra å være steder med sitt eget ansikt, til å bli steder med ansiktet skamfært etter hensynsløs juling. Vi kan se når vi reiser utenlands at landsbyer og småbyer på det europeiske kontinentet og på de britiske øyer ofte har klart seg bedre,

til tross for at kapitalkreftene er like sterke der. Forklaringen kan være at tradisjonen og den kulturelle motstandskraften i Europas gamle nasjoner har vært mer robust, mens den har vært mer spinkel hos oss når det gjelder byer og tettbebyggelser.

Den internasjonale stilen, anført av funksjonalismens far Le Corbusier, fikk sitt motstykke i byplanleggingen, der produktene av denne ideologien måtte stå på egne ben, med anlegg i større målestokk. Slik det skjedde med andre av det 20de århundrets ideologier som hjemsokte verden, slo heller ikke denne ideologien særlig bra til i møtet med virkeligheten.

Tilhengerne av funkisbyen ville totalrasere de gamle bykjerner og samle innbyggerne i et begrenset antall digre blokker, gjerne skyskrapere, omgitt av grønne tomrom og gjennomskåret av trafikkmaskiner, tilrettelagt for automobilen, tidens nye vidunder. Byene skulle deles inn i strengt adskilte soner, en sone der folk skulle arbeide, og en der de skulle sove. Dette ble tiljublet av fagfolkene som ville være i pakt med sin tid og det ble pensum på alle arkitektskoler. Det var velment, det skulle bringe lys, luft og sunnhet til folket. Men det viste seg å bli stimulansfattig, ødslig og drepande kjedelig, dertil upraktisk i avstanden som ble opprettet mellom arbeid og bolig.

Både i stor og i liten målestokk har denne arkitekturen vært kjennetegnet av en ribbet puritanisme. Det var en del av denne puritanismen at alle tegn til sanselighet i arkitekturens uttrykk ble renset ut.

Jeg har medfølelse med alle de arkitektene som tror at ribbet puritanisme, ribbet for all sanselighet, er den rette vei. Som yrkesutøvere frarøver de seg selv med overlegg rikdommen i uttrykksformer som ble anvendt i tidligere tider og som avspeiler behov og lengsler i menneskesinnet.

Jeg oppfattet det som uforståelig at en hel yrkesgruppe ville seg selv så vondt. Frivillig kastet man bort et helt register av virkemidler å spille på. Det var en form for yrkesmessig selvpinsel. Det var som om musikere skulle begrense seg til et fåtall toner og forby alle de andre.

Den samme ideologien dukket opp – med den skråsikkerheten som lå innebygget – da man for enhver pris ville unngå at utøvere av yrket skapte noe i et klassisk eller folkelig tradisjonelt formspråk. Om vi skulle holde oss i bildet fra musikken: Det ville være som om man skulle forby musikere å videreføre den klassiske musikk eller folkemusikken, fordi det ikke var «vår tids musikk». Det er kanskje med slike nærliggende sammenlikninger at man enklest ser det livsfjerne i en slik ideologi.

TRADISJON

www.allgronn.org/ao/tradisjon.pdf

Mangfoldet i verdens kulturer blir knust.

Kodapully og Ivan Illich

En fremstående folkeopplyser og kulturverner i India, Jinan Kodapully, har påpekt som en av de største trusler i vår tid at det tidligere mangfold i verdens kulturer blir trengt til side av det han kaller kulturenes ensretting.

Kulturene blir støpt i samme form, oftest etter kommersielle vestlige forbilder som presser på, konstaterer Kodapully.

«Synsinntrykkene i det moderne offentlige rom blir stadig oftere mer av det samme, uansett hvor man er – enten det gjelder bygningene, gjenstandene vi lager eller livsstilen vi fører. Tidligere fantes et bredt mangfold i verden av forskjellige kulturer, av livsmønstre og av måten vi formet våre omgivelser på. I dette mangfold lå en rikdom. I vår samtid blir mangfoldet utvisket og erstattet av en ensrettet monokultur som trenger inn over alle verdenshjørner. Av dette truer en fattigdom, ikke nødvendigvis på penger, men som et musikkstykke med bare et fåtall toner. Et av våre viktigste anliggender i dag er å vinne innsikt i hvorledes kulturer formes og hvordan vi kan bevare et mangfold. Dette gjelder også hvordan kunnskaper overføres. Dersom moderne utdanning skal bety at menneskene utdannes etter samme mønster verden over, så å si med det samme pensum på fagområder som arkitektur, kunst, formgivning og tilgrensende felter, i så fall skjer i virkeligheten en utarming av menneskehetens felles arv, fordi alt kjøres i det samme spor. Byggekunsten blir særskilt utarmet, fordi alle de tidligere variasjoner kulturene i mellom blir valset ned av den samme ensporede modell etter den vestlige storindustriens mønster. Tidligere, da verden hadde et mangfold av kulturer, hadde hver kultur sin egen vei for utdanning og opplæring av arkitektur og formgivning. Dagens opplæring i arkitektur og form er stort sett skåret etter samme lest over alt, og den gjør derfor ubotelig skade, fordi den kveler mangfoldet. Vi må satse på en utdanning som går ut fra de lokale forhold og livsvilkårene som folk har i området der de lever, i stedet for å herme etter den samme vestlige storindustrielle modell», sier Jinan Kodapully.

(*Destruction of Cultural Diversity. Rapport for Sessions of Academia. Jinan Kodapully, Kerala.*) Kodapully sto i nær forbindelse med sin likesinnede, Ivan Illich (1926 – 2002), den katolske pateren av bakgrunn som ble en berømt samfunnskritiker og tenker, med sin grunnleggende analyse av de overutviklede sider ved det vestlige industrisamfunnet. I hans skrift om menneskets forhold til sin bolig påpeker Illich: «I løpet av den siste menneskealderen, nesten over alt i verden, har lokalsamfunnene med overveldende maktmidler blitt frarøvet sin stedegne form for bosetting». (Ivan Illich: *Dwelling*. 1984).

BETONG ER VERST FOR MILJØET

Hva som lenge fikk forbløffende liten oppmerksomhet er miljøskadene ved bruken av betong.

Bolig, eller parkeringshus? Da de bygde nytt i President Harbitz gate i Oslo, måtte arkitekten Geir Grung holde seg til takhøyden i resten av kvartalet, men til gjengjeld kunne han oppfylle forventningene fra arkitektfagets toneangivende røster om å bryte med omgivelsene da han laget fasaden. Hvis han hadde gledet naboene med å tegne en vakkert utsmykket fasade i stil med husene omkring, ville anførerene i fagmiljøet ha fordømt ham for å lage «pastisje» og «stilkopiering». En arkitekt som laget noe vakkert på gamlemåten, ville blitt uglesett av dem som vaktet den rene lære i en profesjon med begrenset rom for avvik.

Foto: Erling Okkenhaug.

Vi kjenner betong som yndlingsmaterialet for den brutalistiske utbyggingen. Jeg har nevnt at produksjonen av betong og dens grunnkomponent sement ble en av de mest klimabelastende virksomheter som vi har på vår klode. Betong lages i en blanding av sement, vann, sand og grus. For å produsere sementen ved å brenne og knuse en blanding av kalkstein med andre produkter trengs enormt høye temperaturer. Samtidig er sement og betong hjørnesteinen i alle mulige utbyggingsprosjekter, store og små, i dagens verden. Mange av de anlegg som

bygges er dessuten overdimensjonerte, med tilhørende overforbruk av betongen. Mange arkitekter og utbyggere i vår tid har vært forelsket i de store flater av betong, og den rå, ubehandlede betong betrakter de som spesielt barsk og flott. Plassert ute i naturen skaper disse rå betongflatene en effekt som er særskilt invaderende, fremmed, uvennlig og naturfiendtlig, men arkitektene av denne skole er nettopp ute etter den brutale effekt.

Hard, fiendtlig, vond å bli kvitt

Den årlige produksjon av sement har skutt i været, fra en knapp milliard tonn til over fire milliarder tonn i løpet av de siste 30 årene fram til 2019. Produksjonen er ventet å øke med ytterligere en halv milliard tonn i løpet av det neste tiåret. (*The Global Commission on the Economy and Climate, a global partnership of research institutes, årlige rapporter om utfordringene for bærekraftig økonomisk utvikling, hovedkvarter i Washington DC, kontorer i London, Paris, Beijing, New Delhi og Addis Ababa.*) Menneskeheten er på god vei til å skape en verden av betong. Det har vært aller mest tydelig under det kolossale tempo i utbyggingen av Kina. Siden 2003 har Kina produsert mer sement på tre år enn USA maktet å produsere gjennom hele det 20de århundre. (*Concrete, the most destructive material on Earth; av Jonathan Watts, Guardian 25.2.2019; publisert i prosjektet Guardian Concrete Week februar 2019.*) Og i Norge kommer vi etter, med vårt overforbruk av sement og betong i store deler av vår byggevirksomhet. De rå betongflater, vanskelige å fjerne i ettertid, utgjør et viktig innslag i vår invadering av naturen og landskapet. Med mindre det er en radikal endring i byggevirksomheten, ventes utslippene fra sementproduksjonen å øke videre frem mot midten av dette århundret. Blant annet på grunn av de ekstremt høye temperaturene som trengs i de kjemiske prosessene for framstilling av sement, anslås hvert produsert tonn sement å gi et utslipp på et tonn CO₂, den fremste av de såkalte drivhusgasser som skaper global oppvarming. Byggebransjens CO₂-avtrykk er monumentalt. Ifølge forskningen på området kommer opptil 8 % av verdens utslipp av klimagasser fra produksjon av sement og betong, anslått til dobbelt så mye som utslippene fra luftfarten. (*The Global Commission on the Economy and Climate*). Det har vært eiendommelig å høre utbyggere og utbyggervennlige politikere skryte av angivelig miljøvennlige bygg – med ymse klimavennlige tiltak – når selve byggingen av de nye betongkassene inngår i vår tids mest klimafiendtlige virksomhet.

Betongen er en hovedbidragsyter til at byggeindustri og byggevirksomhet er en av de største kildene til klimagasser – i Norge og i verden.

Et av verdens mest miljøskadelige materialer

Når ledende brutalistiske arkitekter som f.eks. Erling Viksjø, med regjeringskvartalet i Oslo og rådhuset i Bergen, blir lovprist som «pionerer i bruken av betong», så er det en hyllest med en bismak. Viksjø & co. var pionerer i utbredelsen av et av verdens mest miljøskadelige materialer.

Det er på tide å fastslå at utbyggere og arkitekter som har skapt det siste århundrets syndflod av betongkasser er skyldige i en av de mest miljøfiendtlige virksomheter i vår tid, og det er ingen tegn til at denne miljø-ødeleggelsen vil ta slutt med det første. Det gjelder ikke bare bygninger. En overdimensjonert, brutal og ofte malplassert bruk av betong kan spores nær sagt over alt: i vei- og trafikkanlegg, stasjonsanlegg på offentlig transport, til og med parkanlegg og gravlunder.

Betongens forsvarere påpeker at betongen har vært til stor verdi for samfunnets utbygging og for økonomisk utvikling. De forsikrer at folk i industrien arbeider på spreng for å gjøre produksjonen av betong mindre miljøfiendtlig. Om de en gang i fremtiden skulle lykkes med dette, løser det uansett ikke problemet med betong. De kommer ikke unna at betongen brukt i store flater i landskapet er et hardt, uvennlig og invaderende materiale. Og betongdekke på bakken er tilnærmet evigvarende. Når natur og åpen mark først er lagt under betong, har naturen mistet muligheten til å vinne terrenget tilbake. Det er med betongen som det andre av vår tids materialer med eksplosiv økning i bruk – plasten: Nyttig til sin bruk i begrensede volumer, men brukt til overmål som i vår tid en landeplage og en ødeleggende kraft.

Dette byggeriet er stadig oftere ledsaget av grønnvasking. De mest brutale bygninger med de mest brutale fotavtrykk i landskapet markedsføres med lovsanger om solpaneler, lavkarbonbetong, bilfrie soner, lokal fornybar energi osv. Vel og bra, men mange av bygningene er like uvennlige ruvende kasser og like invaderende i landskapet uansett all grønnvasking. (*Typisk er f.eks. «Future Built ,forbildeprosjekter for fremtidens standardløsninger», Norske arkitekters landsforbund mars 2018.*)

MATERIALBRUK

www.allgrønn.org/ao/materialbruk.pdf

IDEOLOGENES INNTOG I BYGGEKUNSTEN

Uvissheten rår. For hva er vel det riktige formspråk for en tid som vår? Vi kan sammenligne de gamle byer med de nye. Et påfallende mønster: Når dagens mennesker støter på byggverk fra tidligere tider, oppleves disse oftest som harmoniske og vakre. Sjelden reagerer vi på en bygning fra noen hundre år tilbake i tiden med å si: Dette var fælt. Tvert i mot. En gang var selv industribyggene vakre, som de gamle verksbrukene; til og med de militære anleggene, som våre gamle festninger og borger. Det skyldes mer enn alderens patina. Jeg uttrykker en selvfølgelighet hvis jeg konstaterer at litt for ofte vekker bygg fra vår egen samtid fremmedgjørelse og ubehag blant mange.

En fordums uskyld

I noen tilfelle venner folk seg til de uønskede bygninger etter en tid, slik man avfinner seg med det uunngåelige. I andre tilfelle blir det uønskede bygg stående som et overgrep som ikke blir tilgitt.

Selv etter lang tid fremstår de mest hensynsløse av dem som forurensninger av landskapet. Stundom har aksjonsgrupper i by og grend sloss som løver på forhånd mot å få dem i nabolaget.

Et forbilde? Da lederen i Oslos Råd for byarkitektur ble spurt om hva som var hennes favorittbygg i hovedstaden, pekte hun ut laboratoriebygget på Ullevål sykehus. Det kastet lys over hva som var forbildene blant dem med ansvar for byens utforming. Tegnet av arkitektkontoret ØKAW. Foto: Erling Okkenhaug.

Tidligere tiders mennesker har øyensynlig hatt en annen tankegang enn i vår tid når de bygget. Det hjalp selvsagt at de var bundet av sterkere tekniske begrensninger og måtte holde seg til naturens materialer på stedet. Det dempet overgrepene mot landskapet, for de var pålagt et nærmere samliv med landskapet enn vi. De var ikke en gang i stand til å sprengte bort deler av landskapet med dynamitt. Samtidig må de ha levet i en form for uskyld når det gjaldt å gi tingene skikkelse.

Intellegente ismer hadde våre forfedre lite av. Hva som derimot må ha betydd mye for dem, var at den nye bygning skulle pynte opp i skaperverket, for de fleste av dem trodde at dette landskapet hadde Vårherre gjort seg umak med. Så sant det var mulig skulle byggverket behage de høyere makter, pryde Herrens landskap, og bidra til at det holdt seg såre godt.

Fra dem med innsikt i tidligere tiders tenkemåte er det blitt hevdet at uskylden i slike sammenhenger rådte inntil opplysningstiden på 1700-tallet, stundom utover på 1800-tallet, og mange steder enda lenger.

Det var ikke vanlig å snakke om stilarter i tidligere tider. De som bygget enkelt, gjorde som far og far hans før ham hadde gjort. De som bygget monumentalt, regnet seg, i den vestlige verden, som videreførere av antikkens byggekunst, og føyd til som best de kunne.

Sett med øynene til en som selv ikke har hatt kunsthistorie eller arkitekturhistorie som spesialitet, synes utviklingen deretter å ha vært noenlunde følgende: I opplysningstiden begynner kritiske hjerner å stille spørsmål ved alle gjengse verdier. Å «finne tilbake til kildene» blir løsenordet. Det ville blant annet si, tilbake til den opprinnelige byggekunst i vår sivilisasjon. Dermed er spiren lagt til den klassiske stil og empirestilen i første del av 1800-tallet. Antikkens Hellas og Roma er forbildene.

Søkningen etter det opprinnelige leder i sin tur til nygotikken lenger ut på 1800-tallet. De spisse buer og himmelstrebende tårn avspeiler romantikernes ideer, ikke minst deres dyrkelse av middelalderens høydepunkter. Neste skritt på ferden blir det fagfolkene kaller historismen, som modernistene i ettertid ga økenavnet «stilforvirringen». Tanken er å oppsøke hele registeret av Europas historiske stilarter. Ved å forene dem side om side tror man at man kan oppnå det fullkomne uttrykk for en ny tid.

Etter hvert sniker motforestillingene seg inn. Den historiske stilblandingen fører vel med seg mye virvar, av det overlessede og utspjåkete? Man begynner å lete etter et formspråk som virkelig passer for moderne mennesker. Blant de velkjente forsøk er de som får navn av Art Nouveau eller Jugend, så lenge det varer.

Norges tapte gullalder

Etter den første verdenskrigs katastrofer råder en stemning av at den europeiske kultur har løpt linen ut. På nytt blir gamle verdier omvurdert. Nok en gang vender man seg mot de opprinnelige forbilder, som nå blir til 1920-årenes enkle, elegante nyklassisme, en retning som hadde hatt noen forløpere allerede før den første verdenskrig hadde brutt ut. Det er blitt sagt at nyklassismen på denne tiden var en gullalder i norsk arkitektur, med sine skjønnhetsverdier, med sine harmonisk avstemte proporsjoner og sin beherskede bruk av ornamentikk, mer behersket enn i epoken som hadde gått foran.

Det var en tid da selv et industribygg kunne være staselig som et slott. For arkitektene Thorvald Astrup og Victor Nordan var det et bevisst siktemål at Tyssedal kraftverk skulle gi et løft til landskapet. Det sto ferdig i 1918 som et flaggskip for norsk vannkraftutbygging, var i drift frem til 1989, ble kåret til «århundrets byggverk» av folk på Vestlandet, er i dag fredet og gjort til lokaler for Kraftmuseet - Norsk Vasskraft- og industristadmuseum. Foto: Shutterstock/Kerstin Lindstrøm

I Norge fikk de på denne tiden konkurranse fra en retning blant arkitektene som ville la seg inspirere sterkere av en nasjonal norsk byggeskikk. Dette var en sterk impuls i tiden, etter gjenoppdagelsen av stavkirkene, utgravningen av vikingskipene, og Norges gjenreise som selvstendig rike i 1905. Trangen til større enkelhet stanset, som vi vet, ikke med nyklassismen. I neste omgang kastet man seg ut i det virkelig nådeløse bruddet med tidligere stilarter, i form av funksjonalismen eller modernismen som har preget oss siden 1930-årene.

Da dette bruddet kom, ble det opplevd som en frigjøring for fagfolk dødstrøtt av stillkopier og krummelurer uten funksjon.

Her var svaret! Endelig har man funnet uttrykket for en ny teknologisk epoke! Etter uavbrutt leting gjennom lange tider, gjennom alle tenkelige etterlikninger av tidligere stilarter – er jakten endelig kronet med hell. Her er en byggekunst for demokratiets og de nye maskinenes tidsalder, med ærlighet, renhet, tro på fremskrittet, og fullkommen rasjonalitet. Glattparbert for ytre staffasje, slik 1930-årenes mannfolk allerede hadde parbert av seg overflødig skjegg.

Portalen til Knud Graahs gate på Sandaker i Oslo. By- og boligplanlegger Harald Hals mente at vanlige folk også kunne bo litt flott. Han så boligene for seg i en større bysammenheng, hvor det elegante og klassiske skulle dominere.

Foto Erling: Okkenhaug

Den tidlige, elegante funkis

Den tidlige funksjonalismen hadde i behold sin klassiske målestokk og sine klassiske proporsjoner, fordi arkitektene som formet den fortsatt hadde hatt en klassisk utdannelse. Le Corbusier selv sverget til det gylne snitt som planleggingsverktøy og utarbeidet sitt eget målesystem basert på dette. De tidlige funkishusene var rensert for all pynt og ornamentikk, men var særs elegante med sin klassiske målestokk og sin renhet. Det gjaldt ikke minst en tidlig versjon av den nye stil som jeg fikk anledning til å beundre i Berlin, omtalt som «Bauhaus». Det gjaldt også her hjemme, slik som omkring hovedstaden, der folk trivdes med noen tidlige funkisbygninger i klassiske proporsjoner i likhet med Ekebergrestauranten, badene på Ingierstrand, Hvalstrand og flere andre. Noen fant et ubehag med funkisen fordi det fulgte med en steril klinisk nakenhet og ensformighet, såpass blottet for lunhet og varme at det ble stimulansfattig og dermed psykisk krevende for dem å leve med det i det

daglige. Neste skritt var videreføringen i retning av stadig sterkere brutalisme, stadig sterkere fremmedgjort fra tidligere bygningsarv.

Personlig ville jeg ikke ha det rette sinnelaget for å føle det tilstrekkelig lunt og hjemlig i et hus i en slik byggestil. Etter mitt syn ble brutalismen et feilspor der funksjonen ble helt ut, fordi den ble så uvennlig og beinhard, lite i stand til å skape hjemmørighet blant menneskene som skal holde ut med den.

Det begynte så vakkert: Ekebergrestauranten, tegnet av arkitekt Lars Backer, er et av de fineste eksempler på klassisk funksjonalisme i Norge. Funkis formet på en slik måte tiltaler trolig de fleste. Senere skulle noen av arvtakerne etter denne byggestilen utvikle den brutale arkitekturen. Foto: Erling Okkenhaug.

Det nye smaksdiktaturet

Etter noen årtier viste det seg at modernismen var blitt en større despot enn noen av sine forgjengere, og dertil en regelrett miljø-vandal. Likevel var motviljen sterk mot å kaste doktrinen over bord. Å gjøre det, blir tydeligvis oppfattet som en kapitulasjon, det betyr å stille seg på bar bakke. Det betyr å bryte med læresetningene som arkitektene har fått podet inn i sin utdanning. Ett av dem fra modernismens foregangsmann Adolf Loos, som sa: «Ornamentet er en forbrytelse». Det var en reaksjon på overlesset utsmykning uten praktisk funksjon som hadde vært utbredt den gang Loos sto fram. Han hadde nærmest vakt skandale da han i 1910 sjokkerte publikum med sitt ornamentløse hus på Michaelerplatz, en av de fornemste plasser i Wien foran inngangen til keiserens slott. Det ble kalt «huset uten øyenbryn» fordi vinduene var uten innramming, uhørt for en bygning med en slik fornem plassering. Det ble sagt at keiser Franz Joseph ikke orket å vende blikket mot huset til Loos når han skuet ut fra palasset.

Men slik ornamentet ble oppfattet som noe unyttig og «uærlig» av Adolf Loos og de tidlige modernister, slik ble de nakne veggflater uten noe å hvile øyet på, en tvangstrøye etter hvert som denne mote i byggekunsten ble opphøyet til et arkitektonisk dogme og fylte byrommene. De nye byers kulde ble en kontrast til de gamle byers mangfold.

Noen modernistiske arkitekter lot det stå til og kastet seg ut i det de kalte «dekonstruksjon». De tok farvel med alle tidligere forestillinger om en bygningsform, og veltet seg fritt i et vilkårlig byggeelementenes anarki, tilsynelatende uten forståelig orden, som et teknologisk bevisst kaos. Polsk-amerikanske Daniel Libeskind nevnes som et av de mest kjente representanter for denne retningen. Noen få innen arkitektfaget vendte blikket i klassisk eller tradisjonell retning. Dette ble sterkt misbilliget av smaksdommerne innen faget: For en student å prøve seg i en slik retning ville være å gjøre det maksimalt vanskelig for seg selv og skade utsiktene til en bra eksamen. Som ferdig utlært arkitekt var det noe lettere. - Jeg velger gleden ved å lage vakre hus, uten å bry meg om jeg er i pakt med tidens mote eller tilhører den riktige «isme», sa en av dem til meg. Men han risikerte å bli uglesett av smaksdommerne i faget.

Klisjéer av fordømmelse: «Pastisj» og «Disneyland»

Et grunnfestet dogme var at intet nytt byggverk skulle ha noe i seg som videreførte tradisjonen fra før modernismens gjennombrudd.

For slik videreføring av tradisjon hadde tilhengerne av den brutale arkitektur samlet et sett av klisjéer til bruk, som et arsenal av nedsettende økenavn.

Klisjé nummer en er «pastisj» - et fremmedord for de innvidde som kan bety plagiat eller endog forfalskning. Hvis ikke det strekker til, er klisjé nummer to «Disneyland» - altså noe som best passer i tegneserier.

Alt som kunne minne om noe som har vært bygd i de siste to tusen år før funksjonens oppkomst ca. 1930 risikerte å bli fordømt med disse klisjéer. Dette viste seg som et effektivt virkemiddel for å slå ned på avvik i arkitektfaget, for hvem ville risikere å få ord på seg blant kollegene for å drive med forfalskning eller Donald Duck-fasader?

Fy-ordet over alle fy-ord var «stilkopiering». Derimot var det ikke bare fullt godtatt, men i tillegg sterkt lovprist, å utføre stilkopiering fra funksjonalismen og brutalismen. I slike tilfelle spilte det plutselig ingen rolle at denne stilen ikke ble oppfunnet i «vår tid», men for hundre år siden. «Pastisj» av hundre år gamle bygninger ble tatt varmt i mot så lenge etterligningene var gjort i den godkjente stil.

Med trollsplint i øyet

Jeg for min del pleide å si at det inngikk som en del av utdannelsen til arkitekt etter gjennombruddet for den brutale byggestilen, å få operert inn en trollsplint i øyet, med den virkemåte at det de syntes var flott, ville slike som jeg anse som heslig, mens det slike som jeg oppfattet som vakkert, ville de anse som håpløst.

Ganske ofte er moderne arkitektur blitt tatt vel i mot også blant mange av dem som ikke tilhører den modernistiske menigheten. Det skjer særlig der de moderne bygningene er vennlige i form og tar hensyn til omgivelsene. I Fagerheimgata i Oslo har det moderne huset forsøkt å tilpasse seg eksisterende bygg. Gasa arkitekter. Foto: Erling Okkenhaug.

Før funkisen og den brutale arkitekturen dukket opp hadde ikke forskjellen mellom arkitektenes smak og smaken i de brede lag vært så stor, men med dette skiftet åpnet det seg en kløft i tenkemåte mellom de toneangivende arkitektene og store grupper av publikum.

Funkis-arkitekturens gjennombruddsår her hjemme blir ofte satt til 1930, året da den store Stockholmsutstillingen presenterte den nye retning på bred front. Den gikk under navnet modernisme, men egentlig er ikke det noe godt navn på den byggestilen som vant fram, fordi heller ikke den vil vel være så moderne lenger når tilstrekkelig lang tid har gått og fremtidens ismer og stilmoter har overtatt. I denne teksten foretrekker jeg mest mulig å ta i bruk betegnelser som kan holde over tid: funksjonalismen med Le Corbusier som ankermann, med videreføring i brutalismen, med et navn som Mies van der Rohe blant de mest

berømte. Smaksdommere og teoretikere innen arkitektfaget har sine egne definisjoner, som jeg velger å ha et avslappet forhold til. Jeg bruker betegnelsen brutal om den uvennlige og aggressive arkitekturen som funksjonalismen utviklet seg mot.

Munch-museet Lambda er monumentet over hvordan Oslos politikere gang på gang satte seg selv i vanry. Kunstnerens hjem, som byen fikk overta, og som skulle ha vært museets selvsagte hjerte, ble revet i 1960 og erstattet med en parkeringsplass – et grotesk ungdomsminne for forfatteren som vokste opp i nærheten. Dagens eventyrlig påkostede konstruksjon er spesialbygd for dem som elsker rulletrapper og korridorer. Arkitekturen har ingen berøring med kunstneren selv. Edvard Munch sto nær den organiske modernismen, han hørte til i en epoke preget av jugendstil, art nouveau, Antoni Gaudi, Wienersecessionisme og sjelfull symbolisme, noe som kommer tydelig frem i hans kunst og i hans liv. Oslo Havnevesen har gjennom selskapet Hav Eiendom vært en betydelig pådriver for flytting av Munchmuseet og arkitektkonkurransen som resulterte i Lambda, en del av eiendomsutviklingen i Bjørvika, f.eks. bygningene på Munchs brygge i forgrunnen. Foto: Erling Okkenhaug

Den vennlige mot den fiendtlige arkitekturen

Det er tidligere påpekt hvordan et vesentlig skille går mellom hva noen av oss ville kalle en vennlig arkitektur, som skaper gode følelser og hjemmørighet, og en fiendtlig arkitektur, som angriper sansene, frastøter, utløser fremmedgjørelse og ubehag. Jeg tror at for de fleste av oss vil det være enkelt å fornemme hvilken arkitektur som virker vennlig og hvilken som virker uvennlig, uten at det er nødvendig med mange teoretiske definisjoner.

Mot slutten av 1900-tallet kunne postmodernismens arkitektur forene det moderne med elementer fra tidligere stilarter – et blaff av frigjøring fra den steinharde brutalisme. Dette påbygget til Skogbrandgården i Rådhusgata 23 i Oslo, med navn etter sin eier, skogeiernes forsikringsselskap Skogbrand, la i 1986 noen ekstra etasjer på en bygning fra 1917 tegnet av vår store arkitekt Henrik Bull. Denne enestående utvidelse i høyden, signert Platou Arkitekter ved Jan Digerud, sto frem som et postmoderne byggverk i særklasse, før den steinharde brutalisme snart etter vant tilbake sitt herredømme mer uinnskrenket enn noensinne. Foto: Erling Okkenhaug

I tiden etter Arkitekturvernåret 1975 var det mulig å vinne en viss forståelse for den mer hjemlige arkitekturen. Noen arkitekter bragte dessuten inn elementer fra det som ble kalt postmodernismen, som kunne forene det moderne og innslag fra tidligere stilarter, av og til med innslag av ironi og humor – et første tegn til frigjøring. (*Skogbrand-gården i Rådhusgata, Oslo; Glasmagasinet tilbygg ved Stortorget i Oslo.*) Men den retningen fikk ikke så mye fotfeste i Norge og ble skjøvet til side litt for fort. Etter hvert som Arkitekturvernåret med tilhørende impulser kom på avstand, skjedde etter årtusenskiftet et tilbakefall, med en ny bølge av den mest hensynsløse, uforsonlige brutalisme.

Resultatene av dette har vist seg stadig synligere i by og bygd: Etter hvert som «vår tids stil» tar over etter det gamle som viker plass, får vi en verden der våre bebygde omgivelser er strippet for vår historie, vår kultur, vår trang til å forskjønne tilværelsen, våre følelser og vår menneskelighet, advarer en av de amerikanske forfatterne på området, Michael Mehaffy. (*Debatforumet Euro-Urb 10.5.2020*).

I kjølvannet av denne utviklingen kunne man i de senere årene iakttas to motstridende utviklingstrekk: På den ene side en trettighet blant mange lekfolk med brutalismen, avspeilet blant annet i Arkitekturopprøret, som noen håper kunne være en spire til endring i den herskende smak. På den annen side har vi fått en ny generasjon mennesker som lever og ånder for det ultramoderne og ultra-urbane, gjerne med Manhattan som forbilde, som synes at stål og glass og betong er kjempekult, og som gjerne kan tenke seg å bo i en kasse med flatt tak, klar for en paraplydrink på takets uteterrasse, uansett hvor risikabelt det er å få flate tak til å passe for norsk klima.

Dette er tilsynelatende to tendenser på kollisjonskurs. Noen mener at det er nå brutalismen siger inn blant det bredere publikum og blir omfavnet også blant mange alminnelige mennesker. Samtidig blir det i tillegg sagt at når en stilart omsider begynner å bryte gjennom hos vanlige folk, da er tiden kommet for at smakseliten begynner å se seg om etter andre forbilder: Jåleriet varer evig og de synes det blir for banalt å ha felles smak med allmuen.

Dette får være spekulasjoner. Min krystallkule er ikke stor nok til å spå om fremtiden. Det er en kjensgjerning at funkisen og brutalismen nå har vært herskende smak i snart hundre år, og etter et århundre pleier tiden å være inne for at skiftet i forbilder setter inn.

Eller kan det tenkes at den brutale arkitekturen har overtatt for godt? At vi har entret en «brave new world», med den såkalte «dekonstruksjonen» som neste stadium, med en ny og annerledes mennesketype som synes dette er deres verden?

Hva menigmann foretrekker, kan bli såpass uberegnelig at kanskje blir det

vanskelig å forutse hva «folk flest» vil ha. Derfor er det ikke sikkert at det fremste argument mot betongkassebyggeriet er at flertallet ikke vil ha det. Det finnes ingen garanti mot at moten blant «folk flest» kan endre seg. Slik jeg ser det, vil ikke mitt fremste argument mot betongkassene være at flertallet vil ha det annerledes. Det fremste argument mot dem er at det skader miljøet på vår klode, både under klimabelastningen ved produksjonen, ved at belastningen på livet i naturen og på arts mangfoldet er hardere, ved at det har psykiske og sosiale bivirkninger, og ved at det synliggjør angrepet på landskapet med landskapsfremmede former.

Overskudd på svada og luftige argumenter

Det er blitt hevdet at arkitektenes egen utdannelse har vært mangelfull, fordi den rommet praktisk talt ingenting fra de psykologiske, sosiologiske, nevrologiske, miljømessige og økologiske konsekvenser av byggeri og stedsplanlegging.

Det har ikke gjort saken bedre at de faglige omtalene innen arkitektur – i likhet med de faglige omtaler innen bildende kunst – påfallende ofte har vært preget av ugjennomtrengelig ordbruk, ofte med et lavt presisjonsnivå og uklare begreper. Nettopp luftig begrepsbruk og lavt presisjonsnivå er velkjente virkemidler for å tildekke en intellektuell utilstrekkelighet når den brutale arkitekturen har vært forsøkt begrunnet. For eksempel når arkitektkomiteene skal rettferdiggjøre tildeling av priser som arkitektene gir hverandre, samt utpeke vinnerne av arkitektkonkurranser. I slike tilfelle kan man oppleve at det åpner seg et svart hull av svada.

Samtidig kan svada være god å ty til der svake begrunnelser tjener på å bli tildekket. Da lederen i Oslos «Råd for byarkitektur», Tanja Lie, ble spurt om sitt favorittbygg i hovedstaden, pekte hun ut laboratoriebygget på Ullevål sykehus. Det er en uvennlig betongkasse som skiller seg lite fra tusen lignende kasser. (*Nettstedet Byplan Oslo 21.4.2021*). Hennes begrunnelse når det gjaldt byggets utseende lød at det var «barskt» og «tøft». Hun skulle lede bedømmelsen av hovedstadens arkitektur, men forsynte seg i dette tilfelle med begrepsbruken til våre fjortiser.

En av landets fremste forfattere innen arkitektur og byplanlegging, Peter Butenschön, fremførte en gang sitt hjertesukk om fagmiljøets ufullkommenheter: «Arkitektstudentene er helt u-intellektuelle. De leser ikke. De ser på bilder. De har ingen kritisk tenkning overfor det de ser». Han påpekte ved samme anledning: «Det er ingen sammenheng mellom penger og vakker arkitektur. Et norsk tettsted som for eksempel Gran på Hadeland er på ingen måte vakrere enn en gresk landsby, selv om det er brukt uhyre mye mer penger på Gran». (*Peter Butenschön, foredrag på Litteraturhuset Oslo 3.10.2014.*)

Vi har observert hvordan den brutale arkitekturen har gått sin seiersgang og

hvordan den i dag er raskt i ferd med å forme byene over hele jordkloden. Det er jo nettopp fordi den er perfekt egnet for den uhindrede kapitalismens utfoldelse – med bygg som kan gi maksimal avkastning av kapitalen mens andre hensyn enn den rå utnyttelse kan skyves til side.

Til å lage dette byggeriet trengs fortsatt arkitekter, og profesjonen er full av folk som lever av å være ærendsvener i en utvikling som i virkeligheten er så destruktiv for vårt miljø og vår klode. Ganske mange arkitekter har hatt en fortreffelig innbringende omsetning gjennom å utøve denne virksomheten. Derfor står arkitektprofesjonen i en dobbeltrolle, for eksempel i arbeidet for bygningsvern. Deres fagkunnskap er god å ha, men noen ganger har profesjonen et forhold til mange av miljø-ødeleggelser som tilsvarer bukkens forhold til havresekken.

En kult som utstøter avvikere

En av Storbritannias mest profilerte arkitekturhistorikere, James Stevens Curl, beskriver i en av sine siste bøker den modernistiske arkitekturen som en «kult». Han regner Corbusier, Hugo Gropius og Mies van der Rohe blant de fremste kultfigurer. De som ikke følger kulten blir betraktet som en trussel mot den rette lære og skjøvet ut. De risikerer å bli utelukket fra priser, fra innbydelser til konkurranser, fra viktige oppdrag, stillinger ved arkitektskolene og omtale i arkitekturens publikasjoner. Noen av dem som kommer på tvers av kulten blir stående uten arbeid, skriver Curl. (*Making Dystopia. The Strange Rise and Survival of Architectural Barbarism. Oxford University Press 2018.*)

Mottagelsen var som ventet når man kritiserer en kult: Curl fikk en rekke begeistrede anmeldelser for boken. «This book should be read by staff and in all schools of architecture who are still pursuing destructive, irrelevant, outdated paths», skrev David Watkin, professor i arkitekturhistorie i Cambridge på hans blogg. I bladet til det britiske arkitektforbundet RIBA var det derimot ikke måte på hånsord. (*Hugh Pearman, en trofast talsmann for kulten beskrevet av Curl, forsøkte så godt han kunne å latterliggjøre boka i RIBA Journal 18.9.2018.*)

IDEOLOGIER

www.allgronn.org/ao/ideologier.pdf

DEN ANDRE MODERNISMEN, SOM VILLE VÆRE I PAKT MED NATUREN, MEN SOM MÅTTE VIKE

I tilbakeblikk så det ikke ut som noen selvfølge at den moderne arkitekturen skulle komme i form av funkis og brutalisme. Det var flere andre retninger alt fra begynnelsen av 1900-tallet som gjorde den etablerte og tradisjonelle arkitekturen rangen stridig.

En byggekunst full av liv

Fremst av dem var den livfulle retning som delvis gikk under navn av Art Nouveau og delvis ble omtalt som Jugendstil, avhengig av hvilket språkområde som førte an, mye inspirert også av hva som i England ble kalt «Arts and Craft»-bevegelsen og av det kunstneriske multigeniet William Morris.

En lang rekke av tidens fremste kunstnere og arkitekter var preget av disse retningene. Wien ble et arnested for avlegger-stilarten omtalt som «Secession», mens en annen avlegger var spanske Antoni Gaudi med Sagrada Familia-katedralen i Barcelona og en rekke andre bygninger.

Hva som kjennetegnet dem alle, var at de ville skape en arkitektur og kunst mest mulig basert på naturens egne linjer og former, med naturens sanselighet. Typisk var bruken av de buede og kurvede linjer som var i pakt med formene til planter og blomster i naturen. Med andre ord: tilbake til naturen. Mange kunstnere også her hjemme i Norge sto nær denne impulsen, i likhet med Edvard Munch og Gerhard Munthe. I norsk arkitektur fikk dette sitt mest velkjente uttrykk da Ålesund ble gjenoppbygget i jugendstil etter den store bybrannen i 1904.

Denne tidlige modernismen etterlot seg bygninger og kunstverker av stor skjønnhet, så fjernt fra vår tids brutalisme som det var mulig å komme. Den uttrykte det stikk motsatte, nettopp fordi den ville etterlikne naturens former, og ikke, som vår brutalisme, opptre invaderende og fremmedgjørende overfor naturen. Art nouveau og jugend med sine beslektede retninger like fra William Morris hadde fått sin kraft ved å se seg selv som en reaksjon mot mekaniseringen og maskinkulturen som hadde fått taket på samfunnet i deres samtid.

Da Le Corbusier og de andre funksjonalistene utviklet sin versjon av det moderne oppbrudd noen få år senere, sto de for den rake motsetning. De satset med begeistring på industriell masseproduksjon med betong som fremste byggemateriale, og på geometriske former, som de anså å være «vitenskapelige», i sin jakt på å gjøre arkitektur til en vitenskap.

Det skulle vise seg at det ble Art Nouveau- og jugend-retningen av modernisme, i pakt med naturen, som ebbet ut og gikk over i historien, mens det var funkisens avkom brutalismen, med sin fornektelse av naturen og historien, som erobret verden.

Hvorfor det ble slik har vel en svært så enkel forklaring: Funkisen og den påfølgende brutalisme var som skapt for den industrielle masseproduksjon med prefabrikerte innsatsprodukter. Dermed var den også som skreddersydd for maksimal avkastning på investeringene. Å bygge bokser med prefabrikkerte elementer er hva som gir den høyeste fortjeneste. Sammenliknet med dette lå ikke den samme pengegevinst i bygningene formet etter naturens svungne og buede linjer som slynget seg i avrundede former. Å masseprodusere dette er ikke den opplagte vei til maksimal fortjeneste, uansett hvor vakkert.

Der var modernismens første korsvei, som skulle avgjøre i hvilken retning vår tids byggeri skulle gå. Den retning som var mest i pakt med naturen, som kunne føyd seg best inn i naturen og som ville vært den vakreste, den tapte. Den retning som utgjorde invaderende fremmedlegemer i landskapet, den vant.

Hundertwasser – den fargerike glade modernismen som var økologisk men som ikke ble videreført

En ny korsvei mellom to motsatte former for modernisme dukket opp i siste del av 1900-tallet. Den banebrytende østerrikske kunstneren og arkitekten Friedensreich Hundertwasser (1928-2000) angrep brutalismen på bred front med sin fargesprakende og økologiske byggekunst. Hundertwasser gjorde stor suksess og fikk brede skarer av tilhengere. Likevel regjerer betongkassene som aldri før. Jeg ble for alvor kjent med Hundertwassers byggekunst i en periode av livet da jeg bodde i Wien. Man kunne ikke unngå å bli fascinert av hans bygninger, som var blitt blant de populære turistattraksjoner i Østerrikes hovedstad og andre steder i Sentral-Europa. Han har laget byggverker av alle slag, også kraftstasjoner og industrianlegg. Hans verk er av interesse i denne sammenheng fordi han sto for den motsatte versjonen av modernisme: Hos ham var det ingen vei tilbake til klassisk eller tradisjonell byggekunst. Samtidig avviste han funkis og brutalisme totalt og kompromissløst.

Gjennomgangsmotivet i Hundertwassers bygninger var intens bruk av de organiske former fra naturen, en avvisning av den rette linje og den rette vinkel som han anså å være naturfremmede, og en like intens bruk av alle regnbuens farger. Hans bygninger lignet ikke på noe annet. Han ville ha dem føyet sammen med naturen og helst bygd som om de var deler av naturen. De syntes å ha en særskilt appell til barn, de kunne fremstå som «skrinet med det rare i». Hva som lå bak alt Hundertwasser gjorde, var hans virke som en utrettelig naturverner og forkjemper for den økologiske samfunnsmodell alt fra den tidlige etterkrigstiden, før slike ideer var særlig utbredt. Han var påvirket av den alternative modernismen fra tidligere i århundret, av Antoni Gaudi, og ikke minst Jugendstilens avlegger Wiener-secession og dennes forgrunnsskikkelse, den fabelaktige billedkunstneren Gustav Klimt.

Tårnhuset på Petter Olsens Ramme gård ved Hvitsten tok i bruk noen grep som hadde vært bannlyst i den modernistiske arkitekturen siden funkisens gjennombrudd. Det ble utformet av Petter Olsen sammen med arkitekt Frederica Miller, som tilhører Gaia arkitekter, et nettverk av flere norske arkitektkontorer som har spesialisert seg på økologisk forsvarlige byggemetoder.
Foto: Erling Okkenhaug.

Også Hundertwassers opprinnelige bakgrunn var som billedkunstner, med betydelig suksess og med et stort publikum, og det var med dette utgangspunktet han tok skrittet over i arkitekturen. Med utallige opptredener og manifeste var han en flammende agitator i sin kamp mot sine rivaler som sto for den motsatte versjon av modernismen.

Modernisme var ikke bare funkis og brutalisme. Den andre retningen av modernismen ville skape en ny arkitektur og kunst som bygget på naturens linjer og former, ofte omtalt som organisk arkitektur, i motsetning til funkis og brutalisme som brøt med naturens former. En av de mest berømte utøvere var østerrikeren Friedensreich Hundertwasser (1928-2000), som ikke en gang vek tilbake for å tegne industribygg i en form som var den rake motsetning til funkis. Dette kraftverket signert Hundertwasser ble satt i drift utenfor Wien fra 1971. Foto: Ina Meer Sommer, Shutterstock.

Funkis-arkitekturen og det monotone byggeriet av boligkasser ville slavebinde menneskene, erklærte Hundertwasser, og han oppfordret til boikott av slik arkitektur.

Han hudflettet sin landsmann Adolf Loos som hadde sagt at ornamentet var en forbrytelse, og hevdet at Loos og hans likesinnede hadde skylden for den elendighet som var påført menneskeheten gjennom deres sterile og sjelløse kaserner. Hundertwasser sa: «Mange av dagens arkitekter lager så menneskefiendtlige bygninger at de bør forbys å forgifte folks liv med å bygge boliger». Hans motto var: «Når vi mennesker beveger oss i naturen, er vi naturens gjester, og der må vi lære å oppføre oss som gjester». I enhver naturvernkampanje stilte han opp som frontfigur, i hans kjølvann fulgte bøker, pamfletter, kunstverker, filmer, utstillinger og miljø-aksjoner i en uopphørlig

strøm. (Internett gir full oversikt over Hundertwassers bygninger, hans billedkunst, hans kampsaker og hans skrifter).

Heller ikke Hundertwassers livshistorie hadde fulgt den slagne landevei. Han hadde vokst opp i et fattig hjem med en far som var død tidlig og en jødisk mor. Etter Hitlers invasjon av Østerrike greide moren å unngå at hun og gutten havnet i utryddelsesleir; hun greide som ved et mirakel å skjule sin og sønnens herkomst. Erfaringene med nazismen er blitt gitt som en forklaring til Hundertwassers anti-autoritære sinnelag.

Det gikk samme veien med Hundertwassers alternative modernisme i arkitekturen som det hadde gått med de alternative modernistiske bevegelsene før hans tid. De hadde alle hatt til felles at de ville etterligne linjene i naturen i stedet for å framtre som invaderende kasseformede fremmedlegemer i naturen. Det er bemerkelsesverdig at Hundertwasser har hatt få arvtakere etter sin død i 2000, tross hans sterke økologiske aktualitet og hans popularitet mens han levde. Viktigste årsak til dette er den samme som årsaken til at Art nouveau og jugendstilen tok slutt: Å bygge bokser er snarveien til å skaffe maksimal fortjeneste. Hundertwassers standhaftig økologiske byggekunst har til nå vært for krevende å masseprodusere.

Overraskende er det likevel at norske miljøvern-aktivister ikke har vist større interesse for denne arkitekturen. Arkitektenes tilsynelatende fravær av interesse er overraskende også fordi så mange av dagens utøvende arkitekter var unge og fikk sin utdanning på den tiden da Hundertwassers aktivitet og berømmelse var på høydepunktet. Mange av dem var i sin tid som studenter opptatt av grønne bevegelser, ikke få var påvirket av hippiebevegelsen, og det sier seg selv at Hundertwassers arkitektur henvendte seg i en særlig grad til de hippie-orienterte, - den ble jo ofte omtalt som en arkitektur for hippier. Dersom han fortsatt hadde vært iblant oss, ville han nok blitt grepet av hellig raseri dersom han hadde oppdaget at det norske miljøpartiet MDG gikk inn for å bygge så mange og så store betongkasser som mulig nær det de kaller «knutepunkter». Det var hva han hatet mest av alt.

Likevel er det et smertelig tankekors: Den moderne arkitekturen har gjentatte ganger stått overfor valget mellom bygninger med organiske sanselige former i pakt med naturen, eller betongkasser som invaderer naturen. Alt for ofte ble den moderne arkitekturen lik betongkassen, - miljø-ødeleggende både ved klima-verstingen betong og ved sin invadering av landskapet.

ORGANISK

www.allgronn.org/ao/organisk.pdf

FORBUD MOT TILPASNING, PÅBUD OM STILBRUDD

Stilbrudd ble påbudt i historiske bygninger, tilpasning ble forbudt

Etter hvert ble den modernistiske og den brutale retning stadig mer omfattende i sitt herredømme, og spredde sine fangarmer inn på stadig flere områder. Etter hvert var det ikke nok å underlegge seg det nye som ble bygget. Ideologien tok også et jerngrep på bevaringsarkitekturens område, der eldre historiske bygninger skulle restaureres og deler av historiske bygninger skulle gjenskapes. Tidligere pleide det være en form for enighet, i det minste blant bevaringsmyndigheter, om at områder av særlig skjønnhet, sjarm eller historisk verdi skulle behandles noenlunde skånsomt. Fortsatt i de nasjonale målene for Arkitekturvernåret 1975, gjengitt i denne boken, ble dette fastslått som en rettesnor. I de senere årtier ble det en annen tankegang som overtok blant dem med makt i fagmiljøene: Plutselig skulle det nye bryte med det gamle, gjerne bryte mest mulig, også når det gamle var et smykke. Selv byantikvarer og fylkesantikvarer sluttet seg til disse nye bud blant arkitekter; de var jo selv svært ofte utdannet som arkitekter. Deres nye slagord var «lesbarhet». De kyndige skulle se hva som var nytt og hva som var gammelt. Å tilpasse seg det gamle ble forvandlet fra en dyd til en synd. Kontrast og brudd med det gamle ble det nye kommandorop. Stilbrudd ble påbudt.

Derfor, når jeg hørte ordet «lesbarhet» uttalt av modernistiske arkitekter, ble jeg fylt med en angst like stor som når jeg hørte ordet «signalbygg». Jeg så øyeblikkelig for meg at noe heslig skulle inntreffe. I historiske bygninger var «lesbarhet» blitt stridsropet for dem som ville påtvinge de krasseste stilbrudd på gamle ærverdige hus.

Sammenlignet med de fleste europeiske land er sparsomt lite tilbake av historisk bygningsarv hos oss. Det nye kravet om «kontrast» og brudd med det gamle ved tilføyelser ville bety en galopperende reduksjon av de gjenværende rester av helstøpte historiske miljøer i vårt land.

«Venezia-erklæringen» - et fribrev for å tvinge funkis også på historiske bygninger

Den klamme hånd ble lagt over bevaringsarbeidet ved en ideologisk fortolkning av den såkalte Venezia-erklæringen fra 1964. Den andre internasjonale kongress for arkitekter og tekniske fagfolk for kulturminner hadde vært samlet i Venezia det året. I slutterklæringen – «the charter» på engelsk – ble det fastslått i paragraf 9 at ved rekonstruksjon av historiske bygninger skal alle tilføyelser «bære preg av vår tid»; i den engelskspråklige originalversjonen: «Must bear a contemporary stamp». (*Veneziacharteret på norsk med kommentarer. Hans*

Jacob Hansteen, Fortidsminneforeningens medlemsblad Fortidsvern nr. 4-2020. Den fullstendige originalteksten i engelsk, fransk og italiensk versjon ligger ute på internett med søkeord The Venice Charter / La Charte de Venise).

Dette hovedprinsippet følges opp i andre paragrafer, f.eks. paragraf 12 der det fastslås at elementer som skal erstatte manglende deler må skille seg fra de originale deler.

At reparasjoner av historiske bygninger skulle «bære preg av vår tid» kunne i utgangspunktet løses på ulike måter. Man kunne gå pietetsfullt til verks, og la tilføyelsene inneholde noen nennsomme spor i detaljene som en respektfull påminnelse om at dette var fra vår tid. I noen land valgte man en slik løsning. Man kunne også ha nøyd seg med en plakett som forteller hva som er nytt. I Norge derimot, gikk man til verket med den nyomvendtes glød, kanskje med et ivrig norsk ønske om å ligge foran i løypa. I toneangivende fagmiljøer ble det oppfattet at Veneziaerklæringen skulle overoppfylles, med bokstavtro gjennomføring av outrerte stilbrudd. Norge skulle være best i klassen i stilbrudd! Med dette ble stilbruddet gjort til regel i bevaringsverdige bygningsmiljøer. (*Arkitekt Carl Wilhelm Tyrén beskriver utviklingen i Aftenposten 2.1.2003*). Veneziaerklæringen ble brukt som brekkstang til å invadere den historiske bygningens opprinnelige formspråk og forby annen stilart enn brutalisme, funkis og minimalisme. Byantikvaren i Oslo fulgte snart opp: Et påbygg som «kopierer eldre stilelementer, og som ser ut som om det er en del av den opprinnelige bygningen, vil som hovedregel bli avvist av Byantikvaren», ble det fastslått der. (*Sivilarkitekt hos Byantikvaren i Oslo Siri Hoem til Arkitektnytt nr. 20 / 2002, kommentert i NIKU-rapport 38 – 2010: Tilbygning og påbygning av verneverdige bygninger. Kulturminnevern og tilpassing. Av Lars Hvinden-Haug og Elisabeth Andersen.*) Brukt på denne måte her hjemme kan Veneziaerklæringen i sin norske fortolkning oppfattes som et kuppliknende fremstøt mot bygningsarven. Ved tilføyelser skulle historiske og bevaringsverdige bygninger justeres i det som het «vår tids stil» gjennom det bevisste stilbrudd.

Kritikken mot dette går ut på at det utgjør et grunnleggende fiendskap til historien – det gjennomførte brudd med fortiden – iverksatt som en avlegger av funksjonalismens historiefiendtlige doktriner. Det skulle ikke lenger være lov å bøte på historiske byggverk med et formspråk i slekt med den historiske bygningens eget formspråk. Risikoen oppstår for en bastardisering av historiske byggverk.

Stiftelsen Byens Fornyelse påpekte i sin kritikk hva saken egentlig gjaldt: Et stilmonopol ble snikinnført av kultur- og bygningsmyndighetene.

Stiftelsen påpekte konsekvensene for våre bygningsmiljøer:

- Påbygg og tilbygg til eksisterende bygninger i andre stilarter enn i funksjonalistisk / modernistisk stil umuliggjøres.
- Nye områder som bebygges, pålegges utført i funksjonalistisk / modernistisk stil.
- Eldre bygningsmiljøer som brenner eller på annen måte blir ødelagt, kan ikke bygges opp i opprinnelig stil. Slike bygningsmiljøer vil derfor sakte men sikkert forsvinne.
- Ideologi går foran menneskers behov for gjenkjennelse og tilhørighet.

(Utdrag av oppsummering fra stiftelsen Byens Fornyelse 2003).

Dette programfestede brudd med de historiske sammenhenger er i påfallende grad beslektet med kravet om det totale bruddet med fortiden i futuristenes manifest, sitert fra Filippo Marinetti og hans drabanter som det ikke gikk så bra med. (Jfr. kapitelet «Om å kaste stein fra glasshus...osv»).

Det formfullendte trappehuset til Håkonshallen i Bergen var blitt tilføyd av våre beste arkitekter og kunstnere under restaureringen på 1800-tallet slik man tenkte seg det hadde vært (til venstre). Det ble ødelagt under annen verdenskrig. Senere ble trappehuset erstattet med en kasselignende konstruksjon som fortsatt skjemmer et av nasjonens mest ærverdige byggverk. Å gjennomføre stilbruddet var blitt hovedsaken. Da forfatteren kom dit, trodde han først det var et midlertidig plankeskur snekret sammen for vedlikehold. Men de har fått rett i at det nye er blitt synlig: Våre middelalderkonger på 1200-tallet ville aldri funnet på å sette opp noe så tarvelig for sin residens og festhall. Foto: Bergen Museum og Gunnar Strøm.

Før funksjonalismens tid var det vanlig under restaureringsarbeider av historiske bygninger at deler som hadde gått tapt ble tilstrebet gjenoppført mest mulig i pakt med byggverkets helhet fra svunne tider, med andre ord slik at en mest mulig harmonisk helhet i det opprinnelige byggverk ble fullført. Etter

disse siktemål ble våre viktigste historiske bygninger restaurert i likhet med Nidarosdomen, Håkonshallen, Akershus slott og mange av de gamle kirkene. Da Venezia-erklæringen kom, stadfestet det retningslinjene som egentlig alt var blitt fulgt i restaureringssaker siden funkis og brutalisme var blitt toneangivende. Et eksempel er restaureringen av Håkonshallen i Bergen etter skader under krigen. Det karakterfulle trappehuset til Håkonshallen var blitt pietetsfullt tilføyet under restaureringen på 1800-tallet av våre beste arkitekter og kunstnere med Adolph Fischer, Christian Christie og Peter Blix i spissen. Basert på funn av arkitekt Blix ble det lagt inn et trappehus slik man tenkte seg det hadde vært, og som man mente ville gi bygningen «en særlig norsk middelaldersk karakter». (Einar Lexow: *Haakonshallen*. 1929). Dette ble etter annen verdenskrig erstattet med en kasseliknende utveksel i tre, i kontrast til den praktfulle bygningen fra våre middelalderkongers tid. Forskjellen var at trappehuset til Christie og Fischer så ut som det kunne ha sett ut i middelalderen, mens vi kan være 100% sikre på at trappehuset fra vår tid ser totalt annerledes ut enn hva som hadde vært der i fordums tid. Å gjennomføre stilbruddet var nå blitt hovedsaken! Ved mitt første besøk i Håkonshallen trodde jeg faktisk at det nye trappehuset i form av trekassa var et provisorium i forbindelse med bygningsarbeider. Så feil kunne jeg ta.

Veneziaerklæringen opphøyde funkisarkitektenes nye hardhendte restaureringspraksis til å bli tilsynelatende en lov, der avvik fra budet om å restaurere i «vår tids stil» i deres øyne var blitt likeverdig med et lovbrudd. Gjenoppbyggingen av Nidarosdomen på 1800-tallet til en middelalderkatedral, slik man tenkte seg den hadde vært, ville med Veneziaerklæringen som rettferdiggjørelse bli forkastet som et feilgrep.

Ut fra norske fagfolks fortolkning av Veneziaerklæringen måtte Nidarosdomen enten ha blitt stående som en halvveis ruin, eller den måtte ha blitt fullført som et halvveis modernistisk kirkebygg, der det ville være et poeng i seg selv at de nye delene skulle skille seg mest mulig ut fra de originale delene for å vise hva som var nytt. At de nye delene i så fall ville stått som skjærende falske i forhold til den opprinnelige byggestilen fra middelalderen, det ville vært å foretrekke ut fra den nye herskende doktrine.

Dette var en del av brutalismens seiersmarsj: Det historiske formspråk fikk tidligere lov til å leve videre gjennom pietetsfull rekonstruksjon, men ble nå satt under angrep av brutalismens formspråk. Selv ikke historiske og fredede miljøer skulle lenger unnslippe. Mange ville føle lettelse over at Nidarosdomen ble restaurert som et helstøpt byggverk før ideologene med Veneziaerklæringen i hånden kunne forvandle den ærverdige katedral til en forvirret miks av motstridende stilarter. Håkonshallen og Nidarosdomen hadde gått samme vei, kanskje også Akershus slott. Til gjengjeld ville det i så fall vært «lesbart» ut fra de norske fagfolkenes fortolkning av Veneziaerklæringen. Ut fra erklæringens paragrafer, fortolket av norske ideologer, ville våre fremste historiske byggverk

fra middelalderen alle blitt ofre for den nye stilforvirringen. Nidarosdomen ble restaurert og delvis gjenoppbygd på 1800- og 1900-tallet som vår fremste middelalderkatedral. Skulle man ha fulgt de senere årenes bevaringsdogmer, ville restaureringen av landets mest storslåtte byggverk blitt forkastet som et feilgrep, fordi etter disse direktiver måtte all gjenskaping ha blitt utført i det som kalles «vår tids stil», modernisme i betydningen funkis og brutalisme. Den nye ideologi gikk ut på at nye deler i en restaurert historisk bygning for enhver pris skulle bryte med de opprinnelige delene for å vise så synlig som mulig hva som var nytt. Nidarosdomen ble skånet for en slik mishandling, fordi gjenoppbyggingen skjedde før slike direktiver fikk herredømmet. Foto: Jon Hauge.

Om dette skrev en av lederne for Arkitekturopprøret, Audun Engh, en satirisk kommentar: «De bør straks kreve at Vestfronten på Nidarosdomen rives og erstattes av et nybygg tegnet av f. eks. Snøhetta. Vestfronten ble oppført på 1800-tallet som et nybygg og falsk kopi av middelalderens kirkearkitektur. Arkitekten lot seg inspirere av mange hundre år gamle kirkebygg i Europa, i gotisk stil. Denne falske ideen om å bygge i en stilart som var utviklet i en annen epoke har resultert i at Trondheim har en kirke som byen bør skamme seg over. Løsningen er snarlig rivning og en arkitektkonkurranse som vil gi ærlig arkitektur, gyldig for vår tid». (Facebook 27.4.2021). Dette innlegget var ment ironisk av Engh, men noen av arkitektur-ideologene synes kanskje det ville være en fortreffelig idé?

Stilbrudd som historieforfalskning

Det er blitt påpekt at restaurering av historiske bygninger i «vår tids stil» inneholder en logisk kortslutning. Vi kan regne med at byggekunstens stilarter vil skifte også i fremtiden. En av våre professorer på området, Erling Skaug, stilte spørsmålet: Hva hvis vi skulle få en ny historiedyrkende stilart i fremtiden? «Byantikvaren i Oslo kan teoretisk komme i en situasjon der han må kreve at Arne Korsmos funkisvillaer i Oslo blir restaurert i nybarokk fordi nybarokk på dette tidspunkt viser seg å ha blitt «vår tids stil». (Erling Skaug: *Tilpasning eller brudd i historiske miljøer*, Aftenposten 20.1.2003).

Samme forfatter gjør en sammenlikning med restaurering av billedkunsten: Blant dem som restaurerer historiske malerier er restaurering i «vår tids stil» for lengst erkjent som historieforfalskning. «Det er originalen som står i fokus, ikke konservatoren. Å restaurere en Rubens i Picasso-stil har ikke vært på tale». (Erling Skaug, som foregående).

Å restaurere kunsten til Rubens i Picasso-stil skulle tatt seg ut. Men dette er nettopp en parallell til hva som skjer når tidligere tiders bygningskunst restaureres i «vår tids stil».

Antikvarer ville tvinge stilbrudd på historiske bygninger

Et av eksemplene på ideologiske inngrep i forbindelse med historiske anlegg kom da det ærverdige trehotellet Union Øye på Sunnmøre skulle utvides med et tilbygg for noen år siden. Der fikk man se hvordan arkitektfaglig rettroenhet kan gå over i angrep på et sted og et miljø.

Union Øye er et av våre kulturhistorisk interessante trehoteller, bygd i sveitserstil 1891 av den legendariske, til dels omstridte arkitekten og industriskaperen Christian Thams. (Om Christian Thams: *Fenomenet Thams*. Av Elsa Reiersen. Aschehoug 2006. Jfr. Norsk biografisk leksikon). Union Øye ble et samlingssted for sin tids herskaper med keiser Wilhelm og de britiske lorder og tindebestigere i spissen. Eierne ville beholde hotellets og stedets særegne atmosfære og planla derfor tilbygget i en liknende sveitserinspirert stil. Da fikk eierne beskjed av fylkeskonservatoren i Møre og Romsdal, Jens Peter Ringstad, at det fikk de ikke slett ikke lov til. Hans begrunnelse var, at fordi hotellet var verneverdig, måtte Veneziaerklæringens paragrafer følges i ytterste konsekvens, og tilbygget måtte derfor oppføres i «vår tids stil».

For sikkerhets skyld hadde fylkeskonservator Ringstad gitt hotellets eiere en skisse av hvordan han tenkte seg «vår tids stil» i dette tilfelle skulle være. Det var en modernistisk modell av en type som så ut som hva som helst, og som kunne høre hjemme hvor som helst.

Hans utspill vakte forferdelse og vrede. Sunnmøre fikk sitt eget arkitekturopprør. «Då vi fekk presentert denne skissa, gjekk eit kollektivt sjokk gjennom alle oss, det var ikkje slik vi ville ha det», sa den daglige leder i hotellets eierselskap Terje Devold til lokalpressen. «Det var som eit opprør mot

arkitektane og antikvarane sine krav om å byggje modernistiske tilbygg til historiske hotell. Folk fann seg ikkje lenger i det». (*Sunnmørsposten* 5.4.2011.) Eierne avlyste omgående hotellutvidelsen. For eierne og deres arkitekter var det nødvendig at hotellet med sin særegne historie ikke mistet sin historiske identitet som et ærverdig «sveitserhotell» og beholdt stedets unike atmosfære og synsinntrykk. (*Arkitektene Riseng & Kiehl AS / RiK Arkitektur Jürgen Kiehl og Per Arne Riseng*, 21.10.2010, publisert i *Arkitektnytt*). «Vår store redsel er å få et resultat liknende et av de dårlige eksemplene som finnes på Vestlandet, som fikk arkitektenes applaus idet de ble godkjent, men som er til gremmelse og sorg for oss alle i dag. Jeg synes det er fascinerende at dette fagmiljøet er så selvsikkert på sine egne vurderinger, med en yrkeskarriere som er så krydret med katastrofer», sa Devold. (*Klassekampen* 26.8.2010).

Da det historiske hotellet Union Øye på Sunnmøre skulle utvide, ville fylkeskonservatoren nekte eierne å bygge i en stil tilpasset det gamle. De ble forsøkt tvunget til å lage et tilbygg som skulle bryte med det gamle. Slikt blir det strid av. Opprinnelig arkitekt på 1800-tallet var Christian Thams. Tilbygget ble først planlagt av Jürgen Kiehl og Odd Arne Prestegård i RIK Arkitektur og senere fullført av Sporstøl Arkitekter, Knut Brekke Siv Ark, Enerhaugen Arkitektkontor. Foto: 62° nord.

Striden om utvidelsen av Union Øye er et lærestykke om hvordan ideologi kan kollidere med et rimelig skjønn i byggesaker. Norske trehotellers ønske om å utvide i samme stil var blitt møtt med et kontant nei nettopp av dem som burde hatt til oppgave å beskytte dem – fylkeskonservatorene og de nye antikvarmyndigheter. Denne holdningen har satt sine spor, ikke bare i lokalmiljøet, men i den lokale reiselivsnæringen, fordi opplevelsen hos hotellgjestene ved å bo på et sted med særpreg ikke blir den samme. Nettopp fordi hotellet hadde status som verneverdig, mente fylkeskonservatoren

at han hadde makt til og plikt til å belaste et arkitektonisk helstøpt byggverk med et forstyrrende stilbrudd. Hvis hotellet derimot ikke hadde vært verneverdig, ville ingen antikvarisk myndighet prøvd å påtvinge noe som helst. Det høres ut som en historie fra Bakvendtland, fordi det viser hvilken bakvendt retning verne-ideologien hadde tatt. Tidligere ville vernemyndighetene ha gjort hva de kunne for å hindre stilbrudd. Nå hadde utviklingen kommet så langt at vernemyndigheten la seg i selen for å påtvinge stilbrudd.

Vernemyndigheten var opprettet for å verne bevaringsverdige bygninger, men var i stedet blitt det motsatte. Det er også en tankestiller for dem som har hørt arkitekter hevde at det er byggherrer og utbyggere som ødelegger for god byggeskikk. På Union hotell var det byggherren som viste omtanke for bygningsmiljøet, og byggherren måtte stagge antikvarmyndighetens forsøk på å angripe miljøet.

Heldigvis endte det i dette tilfelle med at fylkeskonservator Ringstad ble overprøvd av Riksantikvaren, som etter mye fram og tilbake endte med å gi en godkjennelse til lett reviderte planer om tilbygg som passet inn.

Daværende riksantikvar Jørn Holme gjorde det da klart at Veneziaerklæringen kunne ikke følges blindt i bevaringsarbeidet. I en kommentar etter denne striden fastslo han at Veneziaerklæringen kan betraktes som «et historisk dokument», og at kulturminnets art sammen med omgivelsene på stedet må avgjøre hva som er akseptabel ombygging.

Holme sa da: «Vi vil ikke være bundet av det noen eksperter har ment tidligere. Charteret er omdiskutert, og dagens prinsipp er fravær av tunge føringer. Det er det enkelte kulturminne som avgjør. Når vi i dag distanserer oss fra Venezia charteret, betyr det at vi tenker mindre svart / hvitt.» (*Intervju Arkitektnytt* 17.9.2010).

Det er vanskelig å komme fra at Veneziaerklæringen, slik den er blitt fortolket av norske fagfolk, har vært til skade for historiske bygningsmiljøer i Norge, nettopp fordi den har vært brukt til å påtvinge stilforvirring i tidligere enhetlige miljøer. I sin nåværende form er erklæringen åpenbart utdatert, - etter bortimot 60 år trengs en grundig revisjon.

Det hører med til historien at fylkeskonservatoren Jens Peter Ringstad, som ville tvinge gjennom sitt angrep på det gamle sveitserhotellet, samtidig har vært aktiv i lokalpolitikken for MDG Miljøvernpartiet de Grønne. Det lyder ikke så lovende for miljøvernet i vårt land i dagens Norge, når fremtredende politikere i et miljøvernparti går aktivt inn for å bryte ned bygningsarven.

Ikke alle Vestlandshoteller slapp unna. Det klassiske Hotel Fleischer på Voss var et av dem som måtte svi. Journalisten og sunnmøringen Jon Hustad omtalte saken: «I staden for å få eit tilbygg i den opphavelige stilen, er det klassiske trehotellet der no øydelagt av ein modernistisk byggjekloss, og det etter krav om historisk «lesbarhet» frå arkitektane hjå fylkeskonservatoren i Hordaland». (*Dagbladet* 6.10.2010).

Striden om Hotel Union ville ikke vært fullstendig uten en aviskronikk fra Snøhetta-arkitekten Øyvind Mo, der denne sentrale aktør i landets mest lovpriste arkitektkontor øste ut sine hånsord over de skribenter som hadde dristet seg til å kritisere forsøkene på å herje med hotellet – Jon Hustad i Dag og Tid, Vetle Lid Larssen i A-magasinet og Paul Grøtvedt i Dagbladet. (*Dagbladet* 4.10.2010). Det var ikke måte på hvor toskete disse var som tillot seg å tre inn på arkitekturfagets sirkler. Etter å ha sammenliknet sitt eget levebrød med atomfysikk og hjernekirurgi – intet mindre – leverte Øyvind Mo sitt kronargument mot dem som ville forsvare sveitserhotellet mot påtvungent stilbrudd: Vi lager ikke T-Forder lenger, derfor kan vi ikke lenger følge opp stedets bygningsarv fra gamle dager!

En bilmodell – T-Ford eller andre - er en maskin som i likhet med de fleste tekniske forbruksgjenstander tas ut av aktiv tjeneste etter et begrenset antall år, mens et hus derimot lever i et samliv med landskapet som er permanent og som kan vare i opptil mange hundre år. Det var kanskje betegnende for arkitekten Mo at han sammenliknet et hus med en maskin. Dersom han hadde tenkt seg ekstra godt om, vil han kanskje komme på at T-Forden er høyt verdsatt som veteranbil, og hvis den skal repareres og få skiftet ut en del av karosseriet, foretrekker veteranbilens eier en del som passer og ikke karosseriet fra siste års modell.

I hovedstaden opplevde jeg som journalist at byantikvarens holdning var et hinder for de arkitekter som prøvde å utføre reparasjoner og påbygg av historiske bygninger tilpasset den gamle stilen.

Mens byantikvarene tidligere hadde anbefalt løsninger tilpasset den opprinnelige byggeskikken, førte en fornyet bølge av dogmatisk modernisme til at det ble forlangt stilbrudd, som på Vestlandets hoteller. Dyktige arkitekter som jeg intervjuet, i likhet med Eivind Eriksen og Arne Sødal, opplevde at de stilbruddene som byantikvaren krevde, ville, i Eriksens ord, gi bygningen et så disharmonisk og uskjønt preg at de ikke kunne innta for det. (*Aftenposten* 27.9.1999). Fremstående arkitekter nådde ikke frem med byggeprosjekter i pakt med det gamle, fordi byantikvaren – den gang Hans Jacob Hansteen – prøvde å pålegge dem hva de opplevde som så skjemmende at de ikke ville være med på det. I den heftige debatten som fulgte skrev byantikvar Hansteen og hans medarbeider en kronikk i pressen der de i detalj forklarte hvorfor stilbrudd nå var blitt nødvendig når eldre bygninger skulle repareres eller bygges på. Tilpasning til det opprinnelige i bygningen omtalte de som «pastisj», tidligere beskrevet som den nedsettende betegnelse tatt i bruk når tilpasset arkitektur skulle fordømmes. Det var viktig at man skulle se mest mulig tydelig hva som var nytt. Med andre ord, stilbrudd i det som kalles «vår tids stil» var nå blitt nødvendig, under det omtalte motto «lesbarhet». Man kunne ikke forme bygningene som i gamle dager, skrev Hansteen og hans medarbeider. Det eneste

håndfaste i deres begrunnelse var at «de styrende produksjonsbetingelser er endret». (*Aftenposten* 5.12.1999).

Jeg visste tilfeldigvis av erfaring hvor virkelighetsferne disse påstandene fra byantikvar Hansteen var, fordi jeg hadde kort tid før selv stått for to private byggeprosjekter i gamle miljøer. Det ene prosjektet var tilbygg til et sveitserstilpreget hus på Bekkestua fra forrige århundreskifte. Det andre var en nybygd fritidsbolig i tilknytning til et gammelt gårdstun på et nedlagt småbruk på Tromøya. Til disse jobbene hadde jeg to av de kyndigste arkitektene fra Sørlandet som jeg var blitt kjent med, Terje Thorstensen og hans fetter Rolf Terjesen. Sistnevnte hadde vært mester for noen av de fine nye husene i tilpasset stil som på 1970-tallet ble tilføyet en historisk bebyggelse på Sagene – noen år senere under det nye antikvarregime ville han kanskje bare fått lov til å bygge betongkasser på stedet.

For mitt tilbygg på Bekkestua og mitt sommerhus på Tromøya hadde jeg vært svært omhyggelig med å finne arkitekter som ville tegne hus i tilpasning til det gamle miljøet. For enhver pris ville jeg la stedet unnsnippe modernistiske kasser som ikke passet inn. I tillegg ville hverken jeg selv eller min ektefelle følt oss vel i slike omgivelser. Dessuten så jeg det som viktig å bygge mest mulig i balanse med omgivelsene, lage noe som kunne se vakkert ut, og ikke minst videreføre norske byggetradisjoner. At dette ikke skulle være mulig, fordi, i byantikvarens ord, «de styrende produksjonsbetingelser er endret», avslørte seg som grunnløst. Arkitektene Thorstensen og Terjesen hadde ingen problemer med «styrende produksjonsbetingelser», annet enn de byrder som styrende krefter kunne ha lesset på dem i form av smakstyranni. Hva jeg derimot ville bli forskånet for, var at arkitekter og antikvarer skulle gjøre dem «lesbare» på sin påtrengende måte. Hvordan kunne de beskyldte meg og mine arkitekter for ikke å bygge i «vår tids stil», når mine hus ble bygd der og da på samme tid? Men da ut fra det prinsipp at jeg ville gi dem et minst mulig invaderende fotavtrykk i vårt sårbare norske landskap.

Noe av det bekymringsfulle ved det nye kravet fra antikvarer om at det nye for enhver pris skulle bryte med det gamle, var at det innebar et forbud mot å videreføre en bygningstradisjon, og det i et land som vårt hvor vi bygde så mange vakre hus en gang i tiden. Det vil bety en uopphørlig utvanning av våre historiske miljøer. For meg var det en gåte, men dessverre en del av virkeligheten, at nettopp de som var ansatt for å bevare gamle hus, kunne la seg rive med av ideer med så nedbrytende virkninger for norsk kulturarv. Det viser modernist-ideologiens kraft, ikke minst i dagens Norge.

Det hører med til historien at byantikvar Hansteen har vært aktivt medlem av Fortidsminneforeningen med viktige tillitsverv. Jeg kan vel ikke klandre ham for at han som andre er blitt formet av en ensidig arkitektutdanning.

Det finnes en rekke eksempler på at tilføyes i moderne stil på historiske

bygninger kan vise seg vellykket. Slike grep avhenger av hvert enkelt tilfelle, og hvordan det blir utført. Hva som blir feil, er å fastslå som en kommando at alle gamle bygg skal påføres et brutalt brudd med det gamle, også der det absolutt ikke passer, og nekte byggetillatelse der tilføyelser er gjort med tilpasning til det gamle. I så fall har man fått et smaksdiktatur uten forankring i miljøets egenart.

Brutalisme skjemmer villmarka

Brutalismens seiersgang har bredd seg over alle områder, også i villmarka. Når jeg reiser rundt i landet, ser jeg at mange steder langs veiene, også på de mest romantiske steder i det norske landskapet, oppføres nå overdimensjonerte betongformasjoner ved utsiktspunkter og rasteplasser, noen av dem umusikalske fremmedlegemer i en sårbar natur. Oppført på en slik måte utgjør dette et feilgrep økologisk sett og ut fra naturvernets standard. Noen av dem blir utropt til å være «signalbygg» i fjellet. Dette er smertefullt for oss som hadde lært at «dei gamle fjell i syningom er alltid eins å sjå», og det er kortsiktig av dem som gir klarsignal for slike brudd med naturen. Dette skulle jo være den mest uberørte villmarka. Så velger man de mest oversynlige fotavtrykk. Pompøse formasjoner og klimaverstingen betong var vel nettopp hva noen av oss reiste ut i naturen for å unnsnippe.

Slike utsiktspunkter og rasteplasser ble tidligere satt opp med varsomhet og respekt for naturen, og i naturens egne materialer, som regel naturstein og trevirke, som hører til i naturen og kan vende tilbake til naturen etter endt tjeneste. Oppført riktig kan naturstein og trevirke ha ved seg noe som betongen ikke vil få: Sjarm.

En ledende talsmann for arkitektenes forening rykket ut for noen år siden og tok avstand fra det han kalte et håpløst tradisjonsbundet norsk hyttebyggeri. Tiden var inne, sa han, for at norske hytter og fritidshus gjenspeiler formspråket i moderne arkitektur. Jeg så straks for meg fjell og dal og vidde bli invadert av formasjoner i betong, stål og glass i ubegripelige geometriske vinkler. Etter alt å dømme et totalt fremmed innslag i landskapet som ville understreke hvordan vi mennesker invaderer naturen.

De gamle bygninger i villmarka, bygd i villmarkas egne materialer i tømmer og naturstein, de hadde vært der lenge og de hadde føyd seg inn i naturen siden de ble bygd. Jeg syntes det var krevende nok hvordan hyttepalasser og hyttefelter har spredd seg vidt og bredt og bygd ned store områder i fjellet, dette kunne i seg selv være en urimelig tung belastning på naturen selv om hyttene var i tømmer. Når i tillegg de modernistiske hyttene dukker opp i terrenget, er mange av dem så fremmede for stedets biotoper at de med sin fremtoning understreker: Se på oss mennesker dominere naturen! Nå tramper vi inn her og undertvinger villmarka! Den prosessen er i full sving.

Fortidsminneforeningen vil nå også være en modernistforening

Brutalismens seiersgang endte ikke der heller. Selv Fortidsminneforeningen hadde de siste årene gitt seg til å lovprise den brutale arkitekturen. Det var noe nytt.

Fortidsminneforeningen er på sitt felt Norges viktigste forening, som bygningsarvens fremste vaktpost i kongeriket. Den utfører et arbeid nasjonen ikke kunne vært foruten og som alt for få andre bryr seg om. Foreningen startet arbeidet allerede i 1844 og tok vare på historiske bygninger lenge før man fikk en riksantikvar i dette landet. Den eier og driver mange av våre viktigste kulturminner, blant dem en rekke stavkirker. Jeg har hatt tilknytning til foreningen størstedelen av mitt voksne liv, siden tidlig på 1980-tallet og mye av 1990-tallet da jeg var med i redaksjonen for medlemsbladet.

Den gang da jeg og andre av min generasjon begynte å sysle med bygningsvern på 1960- og 1970-tallet, var det naturlig nok de gamle bygningene sett med datidens øyne vi var opptatt av. Modernismens og brutalismens bygninger var ikke blitt aktuelle for vern den gang, - de opptrådte tvert imot jevnlig som trusler i utbyggingssaker og bevaringskampanjer der vi var med.

I de senere år ble dette i stor grad snudd om. Jeg trodde at i en slik forening ville jeg unnsnippe samtidens brutalisme, men så viste det seg at nissen fulgte med på lasset. Inspirert særlig av arkitekter og kunsthistorikere i foreningen ble modernismens og brutalismens byggverker etter hvert definert som bevaringsverdige, fordi slike bygninger ble oppfattet å utgjøre tidsdokumenter av interesse, i hvert fall innenfor arkitektenes og kunsthistorikernes profesjon. Noen ikke-arkitekter, i likhet med meg selv, ville derimot se på brutalismen som et feilsteg i utviklingen for menneske og miljø som har skakkjørt stadig flere av våre byer og bygder, en overdrivelse i vår tids byggeri, som bør bøtes på. Så skjedde det som tidligere var utenkelig: En lang rekke av brutalismens verker ble nå jevnlig hyllet side om side med klenodiene fra fortiden, av antikvarmyndigheten, i Fortidsminneforeningens publikasjoner og på foreningens nettsted. Foreningen hadde gitt seg selv en tilleggsoppgave. Den var ikke lenger bare Foreningen til bevaring av norske fortidsminnesmerker, men var i tillegg blitt Foreningen til bevaring av modernistisk arkitektur.

Til og med Økernblokken ved Økern stasjon i Groruddalen rangerte nå som et fortidsminne som burde bevares. (*Fortidsminneforeningens nettsted 29.5.2019*). Innvendingen mot bevaringsverdig status er at bygget utgjør en standard kasse blottet for særpreg som i dag finnes i tusener av identiske kopier spredt over jordkloden. Fremhevet som et klenodium fra fortiden var også f.eks. Asker rådhus, et bygg som jeg i sin tid var med i en forgjeves miljøkamp for å få stoppet, et bygg som markerte funkisen i sin aggressive form, som et uvennlig knyttneveslag i sine omgivelser. (*Fremtid for fortiden, nr. 2 – 2019*).

Den nye verden, med våre nye rådhus i betong, maksimalt renset for alle spor av bygningsarven fra lokalsamfunnene de skulle betjene, og minst like omhyggelig renset for sjarm. Rådhuset i Asker, tegnet av Lund & Slaatto, var heller ikke noen sjarmør i bygda, innviet i 1964, på en tid da tilsvarende byggeri var på full fart inn i mange kommuner, for å huse hva en av våre kyndige på området har omtalt som «det norske betongbyråkratiet» (Even Smith Wergeland i tidsskriftet Kunst og kultur, 20.6.2019). Foto: Erling Okkenhaug.

På den tiden dette rådhuset ble utformet av Lund & Slaatto, inngikk det i raseringen av det gamle bygdesenteret i Asker med sine innslag av hvite trehus, og som noen forgjeves hadde prøvd å videreutvikle på en mer skånsom måte. Kort etter at det nye Asker sentrum var fullført, reiste jeg forbi sammen med en utlending, som i en spontan reaksjon utbrøt: «For et ualminnelig heslig sted!» Denne reaksjonen fra en som kom utenfra var en ekstra påminnelse for meg om at det gamle hjertet av den fagre Askerbygda med sin sjarm var borte for alltid, og det nye rådhuset var noe av det mest fremmedgjørende. I Fortidsminneforeningens blad ble nå det samme rådhus fremhevet som et kulturminne og et monumentalbygg som er viktig å ta vare på. (*Fremtid for fortiden nr. 2 -2019*). Personlig kunne jeg fortsatt greid meg bra uten.

Det ble vrient for dem blant oss som i sin tid hadde drevet protestkampanjer mot noen av disse byggene, fordi vi mente de utgjorde et blindspor i utviklingen av gode byer og bygder i Norge. Jeg fryktet at Fortidsminneforeningen risikerte å møte seg selv i døra. Det skjedde under kampanjen for å bevare Y-blokka, fordi foreningen hadde drevet en iherdig kamp mot regjeringskvartalet inklusive Y-blokka den gang i etterkrigstiden da det ble bygd. Y-blokka var et av de monumentalbygg i landet som hadde den mest klønete beliggenhet, fordi det hadde sprengt et av Oslos bedre byrom og forkludret synet av den

flotte bygningsrekken ut mot Arne Garborgs plass, med Trefoldighetskirken, gamle Deichmanske bibliotek og svenske Margaretakyrkan side om side på høydedraget Hammersborg. De som nølte med å støtte bevaringskampanjen for Y-blokka påpekte at en fortidsminneforening skal arbeide for gamle bygninger – det ligger i navnet – og ikke gi et forstyrrende modernistisk betongbygg forrang på bekostning av det historiske miljøet som det hadde spolert. For meg kunne det se ut som om en forening til bevaring av fortidsminner hadde kommet på feil side i striden, fordi dens fremste hjertesak var bevaringen av et bygg som foreningen hadde motarbeidet noen årtier tidligere da det ble reist. Jeg sto nokså alene i foreningen med mine innvendinger. (*En kamp for bevaring snudd på hodet. Ulf Andenæs, Fremtid for fortiden nr. 1-2019*). Etter mitt syn skapte det risiko for at en forening med et slikt navn og formål mistet fokus. For noen av dem som vil verne om historiske bygninger blir det vanskeligere hvis de må ta med på kjøpet støtte til brutale samtidsbygninger som de ikke kan fordra.

Med andre ord: For lenge siden hadde jeg søkt tilflukt i Fortidsminneforeningen for å unnsnippe det brutale byggeriet og betongkassene. Nå ble jeg forfulgt av betongkassene som lå hakk i hæl selv i denne foreningen som tross sitt navn var blitt en forening for modernistbygg i tillegg. Et tankekors, fordi med sin utrettelige innsats for bygningsarven på alle plan er dette en organisasjon som landet ikke kunne klart seg foruten.

Ikke stol på den herskende smak når den herskende smak går på trynet

Da jeg så i hvilket omfang den autoriserte gode smak i vårt land kastet seg inn i kampen for Y-blokka – med riksantikvaren og Fortidsminneforeningen i spissen, fulgt av et utall arkitekter, kunsthistorikere og deres læresveiner – da fikk jeg bekreftet at i Norge for tiden kunne jeg på ingen måte stole på den autoriserte gode smak, fordi den ofte er på villspor, blendet av tidens flyktige signaler, der bjellesauene og de som følger etter tenker i flokk. Vi må tenke selv, lytte til vårt eget skjønn og følge vårt eget hjerte, og frigjøre oss fra all herskende ideologi.

STILBRUDD

www.allgronn.org/ao/stilbrudd.pdf

FREDNING MISTER RESPEKT, BLIR BRUKT TIL Å OPPHØYE DAGENS ARKITEKTMOTE

Et annet tegn på brutalismens seiersgang kan spores blant de anleggene som fredes. I den opprinnelige fredningsloven i Norge fra 1920 måtte et byggverk være minst 100 år gammelt for å bli fredet. Det betydde at byggverket måtte ha stått sin prøve gjennom lang tid og vist sin verdi gjennom skiftende generasjoner, uavhengig av skiftende smaksretninger, moter, miljøpress, nettverker av vennskap og forbindelser. Fredning var noe eksklusivt. I loven het det at det «til kvar tid berre takast med bygningar eller luter av bygningar som er yver 100 år og hev serlegt kunstverd eller historisk verd». Enkelte bygninger under 100 år gamle kunne tas med «i serlege tilfelle». (*Lov om bygningsfredning 1920*). Byggverket måtte holde mål, både i å fortelle vår historie, og i karakter, skjønnhet, bygningsmessig kvalitet og særpreg.

I 1975 ble tidsgrensen for fredning fjernet, og i de siste årtiene har man gått til den motsatte ytterlighet: Man har fredet mengder av bygninger hvorav noen var ganske nybygde. Blant de mer ekstreme eksemplene var Villa Busk i Bamble fra 1989, tegnet av Sverre Fehn, som ble fredet bare fire år etter byggingen. Da Arkitekturmuseet tegnet av samme arkitekt ble foreslått fredet, var det knapt ferdigbygd. Det var da det lød fra ironiske røster: «Vent med fredningen til betongen er tørr!» Vilkaene for fredning ble endret: Nå skulle man satse på å frede bygninger «fra vårt eget århundre», og de fredede bygninger skulle avspeile ulike sider ved samfunnslivet «uavhengig av arkitektonisk og estetisk verdi». (*Bygningsarven, miljølære, Universitetet i Bergen*). Fredning kan bli begrunnet «med hensynet til dokumentasjon, mer enn bygningens verdi», uttalte riksantikvaren. (*Riksantikvar Nils Marstein til Aftenposten 29.11.2008*).

Fredning av likegyldige bygninger

Resultatet har blitt en utvanning av fredning som offentlig virkemiddel og en inflasjon av hele begrepet. I tillegg til bygningene som faktisk fortjener det, er en god del fullstendig likegyldig utseende eksempler på offentlig byggeri fra de senere årtier blitt fredet. Det er gjort etter en utvelgelse med innslag av tilsynelatende vilkårlighet – et visst antall av bygninger fra de ulike etater og virksomheter fra ulike generasjoner, uansett hvor ordinære de ser ut, og uansett om de kunne ha vært bygd hvor som helst i verden.

Blant de mange bygningene fra vår tid uten særpreg utpekt til fredning er kasernelignende sykehusbygg eller kassebygg til kontorformål. I Førde fredet de et likegyldig utseende sykehusbygg fra 1970-tallet, fortsatt i drift som sykehus, for øvrig med den følge at en ikke kunne bytte ut deler av interiøret med noe nytt og mer brukervennlig for pasientene. Reaksjonene lokalt var ikke nådige: «Vi får håpe at nokon i regjeringa ser galskapen og overprøver riksantikvaren slik at man kan få eit sjukehus som kan få dei oppgraderingar som er

nødvendig», lød et typisk innlegg. (*Kommentarfeltet NRK Sogn og Fjordane 9.10.12*). Slik kunne vernemyndighetene undergrave troverdigheten for fredning. Et tiltak som tidligere var blitt møtt med respekt og ærbødighet, har i de senere årene enkelte ganger blitt møtt med ironi og undring.

Forklaringen på denne nye form for fredningspolitikk ligger nær: Det ser ut som om dagens herskende retning innen fagmiljøet ønsker å løfte opp sin egen smak og sin egen modernisme-ideologi ved å utrope et antall av sine egne favoritter til nasjonale klenodier, med den status fredning tidligere har gitt. Er det på denne måte dagens brutale byggeri og forsinket funkis kan feire seg selv?

For etterkommerne å fjerne en fredning er en brysom oppgave. Men det kan lett skje i fremtiden, for det er ikke gitt at alle de fredningene av bygninger som er gjort med ødsel hånd i våre dager vil tåle ettertidens dom. Hva som skjer, er en form for overformynderi utøvet av en begrenset krets i vår generasjon overfor kommende generasjoner, i et forsøk på å sikre vårt nåværende fagmiljøes smak for dem som følger etter oss. I stedet for å la kommende generasjoner selv bedømme hvilke byggverk fra vår tid som har stått sin prøve i den grad at de blir funnet verdige for fredning, så skal denne begrensede krets innen vår generasjon bestemme for ettertiden hva de skal vise ærbødighet for. Å frede fra sin egen samtid med det pålegg som gis kommende slekter å hedre det, er en form for overdreven selvdyrkelse fra vår generasjons side. Vi er ikke de beste til å bedømme vårt eget verk. Det må vi overlate til andre.

FREDNING

www.allgronn.org/ao/fredning.pdf

NY FORSKNING BEKREFTER HVA VI LENGE HAR VISST: BRUTALE BYGNINGER ER EN PLAGER FOR MENNESKESINNET

I tillegg til at den brutale arkitektur gjør skade på miljøet, invaderer naturen og går til angrep på landskapet, viser det seg i de nyere vitenskaper at det brutale byggeri kommer til kort på stadig flere områder.

Den gang et århundre tilbake i tid da Le Corbusier utviklet sine ideer, var økologien, sosiologien, nevrologien og psykologien på et forholdsvis tidlig stadium i sine vitenskapelige funn. Le Corbusier kunne tro den gang at han ville bedre menneskenes kår ved å rive den gamle by og samle en hel bys befolkning i et antall gigantiske blokker – «maskiner til å bo i», som han kalte det – fjerne arbeid fra bolig gjennom adskilte soner og overlate bakkenivået til motorveier og grønne plener for fellesskapet.

Noen stabukker i likhet med meg selv ville allerede den gang som nå ha avskrevet det hele som en katastrofal utvikling på et grunnlag som var fullstendig spekulativt og manglet dokumentasjon. Men det var mulig for funksjonalistene og brutalistene den gang å overbevise seg selv og andre om at de hadde fremtiden på sin side. Langt senere har miljøvitenskapen og samfunnsvitenskapen kunnet kaste lys over hvorfor slike fremtidsfantasier slo feil. Etter hvert har også den psykologiske vitenskap, hjerneforskningen og den empiriske sansevitenskap nådd stadig lenger og avdekket stadig klarere hvorfor brutale bygninger har negative virkninger på mange menneskers sinn.

Jeg for min del har erfart hele mitt liv at slike bygde omgivelser gjør meg nedstemt og vekker trangene til å komme meg vekk. Men det er greit å få det vitenskapelig dokumentert, hva som mange av oss har kunnet sanse fra første stund. Det var betegnende og det var verdifullt at lederen for «Arkitekturopprøret», Saher Sourouri, er psykolog av profesjon. Med sin faglige bakgrunn har han sett hvor mye arkitektfaget har å lære om hvordan omgivelsene virker på menneskesinnet.

Er det bare smak og behag som avgjør om vi trives med våre bygninger og offentlige rom? Eller finnes grunnleggende egenskaper ved vårt sanseapparat som betyr at noen omgivelser og noen byggverk passer bedre – eller dårligere – for våre sinn enn andre?

Uansett personlig smak er det visse grunnregler som rår. Noen omgivelser tiltaler de fleste, og andre frastøter. Objektive årsaker til dette finnes, hinsides smak og behag.

En rekke forskere ute i verden har prøvd å komme til større klarhet i årenes løp, ikke minst psykologer og nevrologer. En metode har vært å teste ut reaksjonene på bygninger hos forsøkspersoner. Mange slike undersøkelser har vært offentliggjort i de vitenskapelige tidsskrifter.

Sinnets oppmuntring: Såpass tidlig som i 1968 offentliggjorde en av pionerene på forholdet mellom miljøet og menneskesinnet, amerikaneren Joachim Wohlwill, sin undersøkelse om hvordan ulike slags omgivelser stimulerer.

(Perception and Psychophysics; Psychonomic Journals, volume 4-1968 Santa Barbara).

Han gransket reaksjonene hos et større antall forsøkspersoner, som var uvitende om hvilke hypoteser forskeren prøvde å teste ut. Var det mulig å måle hvilken grad av variasjon og mangfold som ga mest stimulans for deres sinn?

Bakgrunnen var en økende bekymring i offentligheten for stimulansfattigdom i de nye bymiljøer som på denne tid ble bygd opp i USA. Håpet var at vitenskapen kunne komme til unnsetning.

Wohlwill testet reaksjonene hans forsøkspersoner hadde på ulike naturlige og menneskeskapte landskaper og bygningsmiljøer, og dessuten fra moderne billedkunst, ved å måle positiv og negativ stimulans fra synsinntrykkene.

Undersøkelsene bekreftet behovet for å ha stimuli for øyet, at mennesket finner seg best til rette med omgivelser der det er rikelig med ting å feste blikket ved, ikke for lite av stimuli, men heller ikke så mye at det overvelder oss, på den gylne middelvei et sted mellom det nedstrippede nakne og den overleskede forvirring. De ensformige og massive bygningsmiljøer uten variasjon lå høyest på skalaen for fremmedgjørelse.

Formens makt: I en undersøkelse publisert av den amerikansk-israelske nevrologen Moshe Bar og hans kollega Maital Neta i 2006 ble spørsmålet stilt: Er det noen former som tiltaler oss, og noen som frastøter oss? Forsøkspersonene ble stilt overfor gjenstander med likheter i funksjon men med ulik form, og de ble bedt om å gi sin reaksjon på de ulikt formede gjenstander. *(Psychological Science; 2006, Sage Publications, volume 17, no. 8).* Det viste seg at langt de fleste foretrakk gjenstander med buede eller avrundede former, framfor skarpe, harde, spisse, taggede eller snorrette. Skarpe former med skarpe vinkler syntes å bli assosiert i underbevisstheten med noe truende, med spyd, kniv eller andre våpen som rettes mot oss. I tillegg ga det en mer positiv reaksjon dersom en gjenstand eller bygning uttrykte en form som skapte gjenkjennelse, mens former uten gjenkjennelse utløste utrygghet og fravær av mening.

Slike forskningsresultater kommer som en bekreftelse på hva mange mennesker instinktivt fornemmer, men som i vår tid har vært tatt sørgelig lite hensyn til i utforming av våre miljøer og i offentlig arkitektur.

Hva forskerne derimot oppdaget, var at der lærdommen av slike funn ble satt ut i livet, det var blant formgivere i det private næringslivet, blant dem som drev med kommersiell design av produkter som skulle gjøres mest mulig salgbare.

Produsentene så hvorledes spill på menneskelige følelser i utformingen styrket salget!

På arkitektskolene derimot, var det sjelden noen interesse for slike funn, fordi de kunne undergrave den herskende arkitektoniske retning som man hadde investert sine karrierer i, av brutalisme, funkis og minimalisme. En hel

generasjon av toneangivende arkitekter vil stritte imot en antydning om at deres livsverk var blitt utført etter en fåfengt kurs.

Arkitekter mot legfolk. En forskergruppe ledet av den kanadisk-amerikanske psykologen Robert Gifford undersøkte et annet fenomen: Hvorfor har arkitekter og legfolk – etter modernismens gjennombrudd i arkitekturen – så ofte ligget på kollisjonskurs i synet på hvilke bygninger som er fine? (*Decoding Modern Architecture: A Lens Model Approach for Understanding the Aesthetic Differences of Architects and Laypersons. Environment and Behaviour, volume 32, no 2. Sage Publications 2000.* «Se også: *Green City Branding – How people respond to the built environment. Masteroppgave av Peter Olsson, Göteborgs Universitet 2020*).

Etter å ha testet forsøksgrupper av arkitekter og legfolk ut fra ulike innfallsvinkler, kunne de observere at et flertall av utdannede arkitekter verdsatte og reagerte følelsesmessig på helt andre trekk ved bygningene enn hva et flertall av legfolk gjorde. Stundom oppdaget forskerne til og med at «den estetiske bedømmelse blant arkitekter og blant legfolk har ingen relasjon til hverandre», for å si det med Gifford.

Arkitektur fra regnearkene. Blokkbebyggelsen ved Storo i Oslo har stengt utsikten til fjorden for deler av Grefsen. Her er det avkastningen pr. kvadratmeter som har fått bestemme. Beboerne hadde fortjent så meget bedre. Foto: Erling Okkenhaug

Arkitektenes opplevelse av bygninger, innpodet gjennom deres utdanning og praksis siden modernismens gjennombrudd, var i høy grad «abstrakt og bygget på teoretiske begreper», ifølge forskergruppens iakttagelser. Legfolkenes bedømmelse var mer preget av det følelsesmessige og av synsinntrykkene de mottok. Med andre ord: Legfolkenes opplevelse bygget på sanseerfaringene,

mens de arkitekt-utdannede bygget på det intellektuelle. Dette kunne føre til vanskeligheter, ettersom en del av arkitektens jobb var å forstå klienten som hadde hyret ham, påpekte forskerne.

Den samme forskjell, mellom legfolk som reagerer med sansene og arkitekter som reagerer med intellektet, hadde neppe vært like stor i tidligere tider, den gang arkitektene kunne tegne eventyrslott med tårn og spir eller i dragestil og lignende. I dag kjennes det rart å tenke på at norske arkitekter en gang var opptatt av å tegne eventyrslott, slik vi fortsatt kan se levninger av her og der. Le Corbusier og hans etterfølgere ville gjennomføre en revolusjon i byggekunsten, og revolusjon ble det. De hevdet å gjøre arkitektur til en vitenskapelig disiplin etter mønster av naturvitenskapene, bygd på målbare data. Det var særlig i denne fase at de skilte lag med mange av legfolket. Problemet med Le Corbusiers ambisjoner om arkitektur som en eksakt vitenskap var at hans teorier var gjennomført spekulative. De bygget på ingen måte på naturvitenskapelig empiri i betydningen eksakte målbare sanseerfaringer, og de viste seg forfeilet etter hvert som de målbare erfaringer meldte seg.

Da jeg forberedte en artikkel i Aftenposten om forskningen på arkitekturens psykologiske sider, oppdaget jeg at det ute i verden hadde kommet mengder av undersøkelser om virkningene av bygninger og offentlige rom på menneskesinnet. Svarene som forskningen har gitt, er nokså entydige, at den brutale arkitekturen har satt klare spor i form av mismot og fremmedgjørelse, psykologisk sett.

Men da jeg den gang spurte Arkitektthøyskolen i Oslo og arkitektstudiet ved universitetet NTNU i Trondheim om saken, fikk jeg til svar at slik forskning hadde de liten kompetanse på. Den fagperson i Trondheim som hadde kommet nærmest, var den danskfødte professor Birgit Cold, men hun var pensjonert. Pensjonert ble også Thomas Thiis-Evensen, en professor som virkelig har befattet seg med slike spørsmål, ikke minst i sin doktorgrad. (*Arkitekturens uttrykksformer. Oslo 1983*). Da jeg intervjuet ham om temaet, påpekte han at menneskers reaksjon på bygninger og plassrom er bestemt av det vi alle har til felles, nemlig våre kroppslige erfaringer:

«Lynraskt overfører vi vår egen motorikk til det vi ser, vi varsles ved at vi i samme øyeblikk prøver ut det som rommet tilbyr oss å gjøre. Derfor vil en lang og smal korridor gi oss en umiddelbar impuls til å gå raskt fremover, mens vi under en kuppel vil stoppe, eller ved foten av en trapp gå oppover. Mens mørke farger kan virke trykkende, og spisse former aggressive. Slike kroppsreferanser er uavhengig av tid og kultur. Et for lavt tak vil alltid virke truende, og et høyt tilsvarende oppløftende», konstaterte Thiis-Evensen. (*Aftenposten 9.2.2011*). Teoriene om sammenhengen mellom kroppens erfaringer og vår reaksjon på arkitektur er ved å bli bevist, også ved naturvitenskapelige eksperimenter,

påpekte Thiis-Evensen. Med avanserte 3D-kameraer og filming av hjerneaktiviteten har man fastslått en påfallende forbindelse mellom kroppslige erfaringer og vår oppfattelse av mening, både innen språk, musikk og estetikk, fremholdt han.

En av de ytterst få i Norge som kunne kalle seg arkitekturpsykolog, Oddvar Skjæveland, fremholdt som kritikkverdig at ikke arkitekturens læresteder i Norge hadde vært mer opptatt av å granske konsekvensene på sinnet av det vi bygger. (*Aftenposten* 9.2.2011). Jeg for min del tror forklaringen på hvorfor dette er forsømt, er ganske opplagt. Trangen ville vel ikke være så umettelig til å oppsøke noe som kunne gi et nådestøt til hele den ideologien man har satset sitt yrkesliv på. De siste årtienes undersøkelser av bygningenes og det offentlige rommets virkninger på menneskesinnet synes å bekrefte at arven etter Le Corbusier er utdatert. Mer enn et halvt århundre er gått siden Danmarks Jan Gehl påpekte dette gjennom sin banebrytende «Livet mellom husene» (*København 1971. Arkitektenes forlag*) fulgt av en livslang rekke forskningsrapporter, bøker og skrifter. Allerede da jeg intervjuet ham i 1975, forklarte han meg hvorfor funksjonalismens tid var forbi som en modell for utforming av våre bygningsmiljøer:

«Corbusier var fantasirik. Men på hans tid visste man ikke stort om sosiologi, psykologi, adferdsforskning osv. Derfor ramlet funksjonalistene helt av sporet», sa Gehl. Det endte i «vel planlagte ødemarker». «Jeg tillater meg å tro at Corbusier ville blitt nokså forskrekket og omarbeidet sine teorier ganske vesentlig dersom han hadde fått se resultatene av funksjonalismen». (*Tidsskriftet Sankt Hallvard* nr. 1 - 1975).

Blant de mange sannhetsord som Jan Gehl bidro med var at i det nordiske klima hadde den lave bebyggelse vært en nødvendighet, den måtte være lav nok til å slippe de dyrebare solstråler frem, og samtidig gi ly mot kalde vinder. Høyhus er i strid med det nordiske klima, fordi de i tillegg til å kaste lange skygger skaper vindtunneler.

Gjennom tiårene som har gått i mellomtiden har jeg sett hvordan fagmiljøene av arkitekter, planleggere, byråkrater og utbyggere har gitt Jan Gehl hjertelig bifall når han holder sine makeløse forelesninger, hvorefter de går hen og utfører det stikk motsatte av hans budskap.

Et av de svenske motstykker til Jan Gehl er Gösta Alfvén med sin bok «Ohälsosam arkitektur - En annan side av funktionalismen» (*Balkong förlag* 2016). Alfvén er medisiner, med bakgrunn som dosent ved Karolinska institutet og med tilknytning til Astrid Lindgrens Barnsjukhus i Stockholm. Hans profesjon og erfaring fra sykehusmiljøet inspirerte ham til å legge frem sine innsikter hvordan brutal og stimulansfattig arkitektur undergraver tilstanden for helse og sinn. Det gjelder for alle aldersgrupper, men ikke minst for barn og ungdom og for de gamle, understreker han.

En av de kjente nevrologene som har gått grundig inn i dette er Colin Ellard ved University of Waterloo i Canada. All hans forskning på området viser entydig at mennesker blir sterkt påvirket av hvordan bygningenes fasader er utformet. Ellards funn går stikk i strid med den toneangivende arkitekturens læresetninger, som nedvurderer fasadens betydning og legger all vekt på «funksjon».

Ellard påviser i sin forskning at dersom fasadene har et innholdsrikt levende og vennlig uttrykk med elementer som oppleves interessante, vil det påvirke menneskenes adferd i en positiv retning. Det er i stor grad målbart med dagens virkemidler i hvilken grad forsøkspersonene viser de kjente tegn på trivsel. Hvis fasadene er monotone, nakne og harde, setter fotgjengerne opp farten for å komme videre og de viser alle målbare tegn på mistrivsel. Med dagens observasjonsmetoder er det faktisk blitt ganske enkelt å måle, opplyser Ellard. (*Michael Bond: City designers re-thinking buildings' influence on our moods in an era of «neuro-architecture». BBC* 6.6.2017).

Han forklarer: «Hva som har endret seg fundamentalt i de senere år, er metodene som i dag står til rådighet for dem som ønsker innsikt i menneskelige reaksjoner i bebygde omgivelser. Det innskrenker seg ikke lenger til å observere folks adferd som iakttagere fra utsiden. Vi har nå mulighet til å måle på innsiden av kroppen og sinnet for eksempel til dem som oppholder seg i et byrom. Vi kan måle deres blikk, deres hjerteslag og puls, og tilstanden i deres nervesystem, hvordan de reagerer på det som skjer rundt dem, om det vekker deres sanser eller om det stresser dem.»

Ellard og hans kolleger avdekker klare mønstre i menneskelige reaksjoner. Og han spør: «Hva får en utbygger til å bygge en endeløs flate av monotone husfasader der hver boenhet er identisk og tilsynelatende blottet for innslag som kan inspirere sansene? En åpenbar del av svaret er penger. Det er langt billigere å sette opp den samme modellen om og om igjen. (*«Places of the Heart» av Colin Ellard. Bellevue Literary Press* 15.9.2015.)

Den danske psykologen Mads Lindholm har tilsvarende gransket hva han kaller «helbredende arkitektur», ikke bare ved sykehus og andre av helsevesenets institusjoner. Han påviser i hvilken grad brutalismen står uten noe å tilby oss når det gjelder å skape omgivelser der vi finner oss godt til rette. (*Mads Lindholm blogg* 11.8.2009).

En betydelig stemme er Nikos Salingaros, den gresk-australske matematikeren og multivitenskapsmannen, professor ved San Antonio-universitetet i Texas, som særlig har samarbeidet med Christopher Alexander i en kritisk analyse av konvensjonell modernistisk arkitektur. Salingaros bidro til «Den nye Athen-erklæringen» av 2003, utformet som et alternativ til den opprinnelige Athen-erklæringen av 1933, der Corbusier og hans disipler la fram funksjonalismens doktrine.

Salingaros innførte begrepet «det arkitektur-industrielle kompleks», der skyskraperen, vanligvis bygd av betong, stål og glass, utgjør den velkjente og generøse kilde til profitt.

Det arkitektur-industrielle kompleks er kjennetegnet av alliansen mellom storkapitalens utbyggere og arkitekter som sikres et lukrativt levebrød ved å gå i utbyggernes tjeneste og snu ryggen til alt hva adferdsvitenskapen og tilgrensende vitenskaper i dag vet om arkitekturens virkninger.

Inntjeningen i det arkitektur-industrielle kompleks har vært for stor til at det har vært mulig for slike arkitekter å frigjøre seg fra det, påpeker Salingaros. Han har offentliggjort en rekke undersøkelser om disse temaer som ville ha vært av verdi for fagmiljøene her hjemme. *(Jeg anbefaler litteraturlistene under Nikos Salingaros og Christopher Alexander på internett).*

Christopher Alexander (1936-2022) var i likhet med Salingaros en multibegavelse av de store, med tilknytning både til universitetet i Cambridge, Harvard og Massachusetts Institute of Technology. Han startet livet som barneflyktning fra nazismen da Hitler invaderte Østerrike, og ble en betydelig arkitekt og samtidig en pioner innen den nye datateknologien, med en nøkkelrolle bak utviklingen av Wikipedia og hva som med en betegnelse blant de innvidde kalles «agile software technology», en type praktisk rettet anvendelse av datamengdene. Alexander var en nådeløs kritiker av den brutale arkitektur. Også i hans tilfelle kan det lett gjøres et utvalg fra internett av hans bøker og artikler om våre omgivelser. Det ville vært bra for fagmiljøet også i Norge, særlig på arkitektskolene, som et alternativ til å drøvtygge på utdaterte teorier fra Corbusiers beundrere. Og hvorfor ikke taste, Google og bilder, og se hva Alexander faktisk har bygd?

Mange så på Christopher Alexander (1936-2022) som den fremste internasjonale tungvekteren blant kritikerne av den brutale arkitektur. Innen arkitektur en ledende tenker og forfatter samtidig som han tegnet og planla et hundretalls bygninger. I sine bøker og foredrag plukket han den brutale arkitekturens doktriner fra hverandre. Foto: Sophie Elizabeth Alexander.

En vidsynt veteran blant landets arkitekter, Erling Bing Lorentzen, har fortalt meg at mange av hans kolleger fulgte Christopher Alexander og hans bidrag med stor interesse. På den bakgrunn kunne man ønske at hans verk både i teori og i arkitektonisk praksis vil sette sterkere spor etter hvert i det som blir bygd.

Et indisk synspunkt. Det vi lager skal være «vakkert, nyttig og holdbart»

Det kan være verd å lytte til en indisk stemme i disse spørsmål. Den kjente miljøtenkeren Satish Kumar har i mange årtier vært en forgrunnsfigur innen den internasjonale økologiske bevegelse. Født i Indias Rajastan vokste han opp som en disippel av Mahatma Gandhi og ble boende i England da han gjennom mange år var redaktør for tidsskriftet Resurgence, i dag Resurgence & Ecologist. I en forlengelse av prinsippene han lærte av Gandhi bruker han mottoet «elegant simplicity» - på norsk «den elegante enkelhet» eller gjerne også «den formfullendte nøysomhet»: Med enkle midler som ikke krever unødig forbruk av ressurser kan vi oppnå det som kan gi glede i livet.

I dette kan vi ha tre siktemål for tingene vi omgir oss med, inklusive våre bygninger, sier Kumar: «De skal være vakre, de skal være nyttige og de skal være holdbare». Han understreker med andre ord at bærekraft og slitestyrke må ledsages av skjønnhet, fordi dette er en nødvendighet dersom våre sinn skal løftes og ikke knuges, og dersom vi skal holde ut å leve med dem på varig basis. *(I sitt engelskspråklige budskap markerer han disse prinsipper med bokstavmottoet «BUD» – «they shall be beautiful, useful and durable».)*

Dette burde være grunnleggende prinsipper å ta med seg for dem som bygger. *(Ecologist 21.3.2019. Samme synspunkt gjengitt i en rekke skrifter og videoer av Satish Kumar; jfr. google).*

Det livgivende og det livsfiendtlige hus

Satish Kumar omtaler byggekunsten ved å ta i bruk grunnbegreper fra indisk filosofi: Kumar setter sattva – sanskrit for det rene, det klare, det gode og det livgivende lys – opp mot tamas – sanskrit for mørke, uvitenhet, sløvheter og kjedsommelighet.

Han skriver: «Et hus bygget på sattva er et hjem der vi føler oss vel: Det er til behag, det er lunt å være der, det gir dem som bor der hva de trenger, det løfter sinnet, gir fred og ro. Det har funnet seg til rette i landskapet. En slik bygning er en del av landskapet, snarere enn å være utplasert oppå det. Huset er ikke bygd for å vekke oppsikt, men søker forening med omgivelsene. Byggematerialene har vært brukt med måtehold og nøysomhet, og de er gjerne lokale, naturlige og organiske. Det kan være trevirke, stein, tegl, skiferheller, halm, jord, endog glass om det blir brukt med måte. Slike materialer kan bli sagt å være i pakt med sattva. Hus som er bygd etter slike forbilder, gjerne med egne krefter, er bygd for å vare, og jo eldre de blir, desto mer tar de til seg i modenhet og sjarm. Det er en skjønnhet som ikke bygger på vilkårlige påfunn, men på stedets særpreg. En bolig bygd på sattva kommer til syne i en vennlig skikkelse etter hvert som den tar form, og huset kan om ønskelig få sine tilføyelser etter hvert, der det skulle bli behov for det. Slike bygninger innfrir ikke bare de fysiske behovene

for dem som bor der; de innfrir også de følelsesmessige, psykologiske og åndelige behov. Når et hjem blir bygd med kjærlighet og omtanke, ligger det i luften en usynlig atmosfære av harmoni, tilfredshet, omsorg og trygghet. Et hjem som bygger på sattva utgjør noe mer enn et avgrenset areal til å oppholde seg i; det gir et rom for sjelen og for livets gnist.

Det motsatte av bygninger som er tuftet på sattva, er bygninger tuftet på tamas (*det tidligere nevnte sanskrit-begrepet for dysterhet og mørke*); fordi i dem er alt rettet mot nytte og intet er rettet mot skjønnhet. Fengsler, underjordiske bunkere og militærkaserner blir gjerne fremhevet blant de mest åpenbare eksempler på tamas-anlegg. Men også de sjelløse utbyggingene av en del moderne sykehus, skoler og kjøpesentere er tamas i like sterk grad. Det samme gjelder høyblokker og boligkomplekser der mennesker blir oppbevart i bokser i tilsvarende avsejlede omgivelser, uten tilstrekkelig rom for grønne lunger der de kan puste fritt, med få eller ingen trær til å gi ly, for lite av gras, for lite jord, for lite levende vann, for lite av blomster. Slike byggerier uttrykker tamas, de kan avle tungsinn, kriminalitet og fremmedgjørelse.

Tamas-anlegg er blitt bygd med sement, betong, prefabrikerte bygningsblokker og -plater, stål, plast, fiberglass, lenge også asbest, i tillegg til andre ikke-organiske og syntetisk produserte materialer uten egenskaper til å verne om sjelens fred. Menneskene som bor i dem hadde fortjent så meget bedre. De blir fratatt tilhørighet og lokalt fellesskap. Bygningene som er laget etter dette mønster, etterlater forurensing, utslipp og helseplager. De er en byrde for miljøet. Det gjelder ikke minst områdene med skyskraper-arkitektur, med tilhørende tekniske systemer og utstyr, som først skal varme opp de enorme bygningene og deretter skal kjøle dem ned når sommervarmen kommer, alt dette sluker energi i store mengder.

Slikt overforbruk av ressurser er i høy grad tamas. Da bygningene av denne type spredte seg over verden, lot de ikke solskinnet gi dem varme eller frisk luft. De satset tvert om på kunstig oppvarming, kunstig nedkjøling, kunstig belysning og kunstig ventilasjon, og de har i denne prosessen brukt fossilt brensel som har bidradd til global oppvarming og klima-endringer. Disse systemene blir styrt av datamaskiner, og folkene som arbeider i bygningene har sjelden mulighet til å innvirke på oppvarming, nedkjøling, lys eller ventilasjon.

Arkitektur av denne type, som overstyrer og kontrollerer menneskets hverdag, er gjennomført tamas, fordi den mangler både ekthet og bærekraft, i tillegg til at den bryter med miljøet. Det finnes intet ansvar for menneskets omgivelser i en slik arkitektur.

Bygninger som gjennom all mulig overstyring kontrollerer livene til dem som arbeider og bor der, formidler tamas, eller i tillegg raja (et begrep fra sanskrit som uttrykker makt), mens bygninger som formidler sattva vier seg til sine beboere. Bygninger av sattva gir til kjenne et gjestfritt velkommen til

besøkende, de gir en tilflukt fra verdens mas og larm, og er en spore til fantasi og skaperkraft». (*Spiritual Compass: Satish Kumar: The Three Qualities of Life. Green Books-Finch Publishing 2008*).

Slik skriver Satish Kumar. Ut fra de indiske begrepene her sitert fra denne miljø-pioneren har vår tids byggeri tatt skade av å omfavne det dystre «tamas», og holdt for lite fast ved det livgivende «sattva». Jeg vet om mange norske lokalsamfunn og byer som har tatt det forvillede feilsteg fra sattva til tamas, om en skal holde seg til den indiske ordbruken. Riktignok er det kommet solpaneler i noen av de nye monsterbygningene, men det blir mest som en form for avlat. Også miljøvernpartiet MDG her hjemme kunne ha godt av å lytte mer til Kumar i sin utbyggingspolitikk. Som redaktør for Resurgence og The Ecologist har Kumar tross alt gjennom et halvt århundre vært et fyrårn for miljøverntanken både i Vesten og i sitt indiske fødeland.

Hvorfor ikke bygge hjem for vanlige folk som kunne gi beboerne et løft, sa arkitekt Harald Hals som ledet Oslos boligbygging i mange år fra 1918. Lindern var blant boligkompleksene som han utformet. Foto: Erling Okkenhaug.

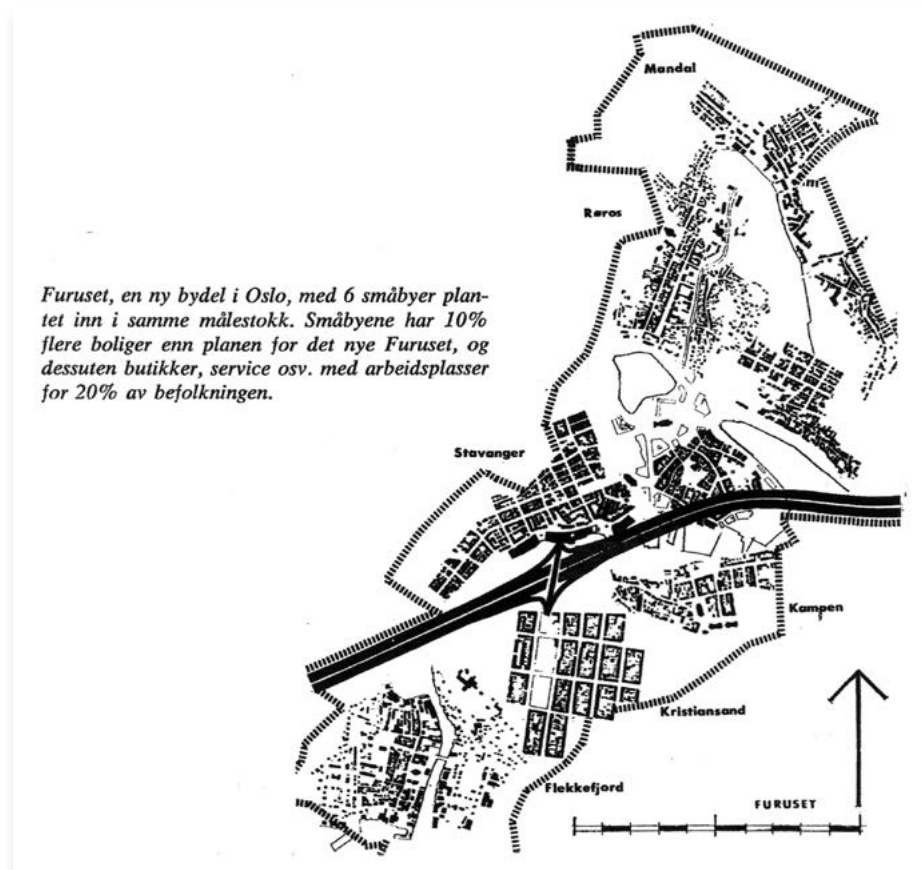
MENNESKESINNET

www.allgronn.org/ao/menneskesinnet.pdf

MYTEN OM AT VI SPARER Plass På Å STAPPE FOLK INN I BLOKKER

En myte som la en klam hånd over mye av boligbyggingen gjennom mange årtier var at man i vårt tynt befolkede land måtte stappe folk inn i drabantbyblokker. Først i Oslo og de andre største byene, og etter hvert også på andre kanter av landet.

Da drabantbyene ble bygd i etterkrigstiden, ble det betraktet som et stort fremskritt: Moderne sanitære forhold og andre bekvemmeligheter for mange som tidligere hadde bodd i stusslige leiligheter i trange bygårder eller under enkle forhold på landsbygda.

Arkitekt Dag Rognlien tegnet dem inn: Han fikk plass til en rekke norske småbyområder innenfor grensene av arealet som i 1975 skulle bli drabantbyen Furuset. Faksimile fra Arkitektnytt og boka «*Byfornyelse i miljøvernperspektiv*», Dreyer 1975

De samme fremskrittene kunne vært oppnådd dersom man hadde gitt langt større plass for en tett-lav småhusbebyggelse, som svært mange ønsket seg men som de ikke kunne få, fordi det ble satset så sterkt på drabantbyblokker. Myten om at drabantbyblokker var det eneste rette for boligbygging i større målestokk ble knust av en arkitekt med stor evne til selvstendig tenkning, Dag Rognlien. I et lysende foredrag der jeg var blant tilhørerne, på Arkitektthøyskolen i Oslo en høstdag i 1974, senere i bokform og i artikler i pressen, slo Rognlien hull på myten.

Småhus trenger mindre plass enn drabantbyene

På sin tavle presenterte Rognlien en ny drabantby som på denne tiden ble bygd i Oslo – Furuset, beregnet den gang på å gi plass til rundt 5000 nye leiligheter, planlagt som blokker av det ensformige slaget.

Dernest la han inn detaljkartet over tradisjonelle småhusområder i sentrale deler av seks norske byer – Flekkefjord, Røros, Gamle Stavanger, Mandal, kvadraturen i Kristiansand, pluss den gamle småhusbydelen Kampen i Oslo. De seks småhusområdene med sine boliger, småhager og gater fikk rikelig plass på arealet fylt opp av drabantbyen Furuset, med 10 % flere boliger enn planen for det nye drabantbyarealet, og i tillegg en mengde lokaler for forskjellige slags yrkesutøvelse, butikker, verksteder, tjenesteyting og kontor; samt skoler, kirker, forsamlingslokaler osv. i rikt utvalg. Utgitt i bokform: (*Byfornyelse i miljøvernperspektiv*, red. Thomas Thiis-Evensen. Kapitelet «Hva har trebyene lært oss?» Dreyer 1975).

De fleste av boligene i de gamle småhusområdene som Rognlien hadde lagt inn på kartet over Furuset, var små eneboliger med egen inngang mot gaten og en hageflekk. Rundt blokkene på Furuset var det grønne fellesarealer, i Rognliens ord: «Grønne flak, som man ser dem på moderne byplaner, ofte meningsløse ubrukelige arealer mellom tomtestrilmene, samtidig som vesentlige arealer blir brukt opp til parkeringsplasser, garasjehus og kjøregater. Allikevel må man ha et veinett nummer to frem til husene, og i realiteten et tredje offentlig område inne i husene, trapp og korridor til den endelige entrédøren».

For svært mange vil eget hus i et småhusmiljø være en bedre løsning enn drabantbyløsningen som folk fikk servert på Furuset og tilsvarende steder. Innbyggerne i drabantbyene prøver å gjøre det beste ut av det, men de hadde fortjent så mye bedre!

En av de dyktigste og mest rettskafne kommunepolitikere i Oslo i tiårene etter krigen, Erik Mår, prøvde å få gjennom at boligreisingen i Groruddalen skulle skje i form av småhusbebyggelse for folk flest i stedet for blokker, med den begrunnelse at det ville være mer familievennlig og med bedre sosiale virkninger. Han møtte veggen. De fleste politikere, arkitektene og planleggerne som bestemte over dette hadde latt seg rive med av tidens melodi som var

funksjonalismens byplanlegging fra Corbusier & co. Blokker og drabantbyer skulle det være, dermed basta.

Illusjonen som ble opprettholdt i det lengste, var at drabantbyene var sosial boligbygging. Realiteten ble at de mest ressurssterke ordnet seg på annen måte, mens menigmann måtte ta til takke med livet i drabantbyblokk. Dersom det et sted bygges noen riktig trøstesløse blokker, kan vi være nokså sikre på at der skal småkårsfolket få bo, mens de velhavende, for ikke å snakke om arkitektene selv, finner seg noe bedre. Kontrasten mellom arkitekters egne boliger og bygningene de lager for andre er ikke minst blitt beskrevet av Vetle Lid Larssen i et udødelig TV-program. (*Byfornøyelse NRK TV – Vetle Lid Larssen ser på Oslo-arkitekturen*).

Dette fjernsynsprogrammet kan ikke anbefales sterkt nok. Hvis du ikke har sett det, nøl ikke – det ligger på nettet med tilgang for alle!

Rognlien er ikke lenger blant oss, men en arkitektkollega som viderefører hans tanker, Tor O. Austigard, har påpekt på nytt at tett småhusbebyggelse kan gi plass for flere enn i blokkbebyggelse, blant annet fordi blokkområder ofte har så mye fellesarealer som brukes til lite.

Austigard trekker fram Rodeløkka som eksempel på et småhusområde med høy folketetthet, men samtidig høy trivsel blant beboerne. Han nevner til og med Tokyo, som er blant verdens største storbyområder, men likevel faktisk en småhusby, attpåtill, overraskende nok, med større befolkningstetthet i småhusområdene enn Oslo har i indre by. (*Aftenposten 17.2.2021*).

Jeg for min del så det samme i England. Frem til vår tid har vanlige folk i de engelske storbyene i hovedsak bodd i småhus, med sin egen dør mot gaten – noe som sett med engelske øyne er en kilde til frihet – og en aldri så liten hageflekk. På den måten ble det tatt hensyn til den lille mann. «My home is my castle». Mens leiegårder var det vanlige mønster i storbyene på Kontinentet, var de i England lenge en sjeldenhet. I latinske land kunne vi merke oss den vidunderlige plaza midt i byen eller landsbyen, et møtested for mennesker omkranset av lokalsamfunnets fremste bygninger; slike plazaer er det mest siviliserte av alt.

NOEN KLARSYNTE RØSTER:

HANS ASPLUND OG JANE JACOBS

Et av de klareste tegn på en total omvurdering bar navnet Hans Asplund (1921-1991). Både han og hans far Gunnar Asplund (1885-1940) var blant Sveriges ledende arkitekter.

En arkitekt som tenkte nytt

Faren Gunnar hadde vært en internasjonal storhet i nyklassisk arkitektur som ble omvendt til funkis og brutalisme i mellomkrigstiden. Han var selve sjefsarkitekten for Stockholmsutstillingen 1930 som stadfestet gjennombruddet for funkis-modernismen på våre breddegrader. Som sønn av Gunnar videreførte Hans Asplund gjennom første del av sitt yrkesliv farens verk med enda mer funkis og brutalisme, inntil han gjennomgikk en omvendelse i den stikk motsatte retning. Asplund den yngre vakte den største oppstandelse på 1970-tallet da han markerte avstand både fra sin fars senere verk og sine egne ungdomsverker. Det var et svensk generasjonsskifte så bemerkelsesverdig at jeg fikk spalteplass for det i avisen her hjemme.

Vi ser nå virkningene av den modernistiske arkitekturen, konstaterte den frafalne brutalist Hans Asplund.

Vi må nå erkjenne at den har vært ødeleggende for våre byer og for vårt miljø, med prinsipper for byplanlegging og byggekunst som har vist seg å slå feil fra ende til annen, oppsummerte han.

Hans Asplund samlet sine erfaringer i boken «Farväl til funktionalismen» (*Atlantis förlag 1980*). Boken er systematisk og pedagogisk oppbygd, basert på hans egen erfaring som en stadig mer desillusjonert arkitekt med brutalistfortid. Den river ned grunnlaget for alt hva den toneangivende arkitekturen siden Corbusiers dager har stått for. Anbefales som påkrevd lesning for interesserte!

HØYHUS

www.allgronn.org/ao/hoyhus.pdf

Funksjonalistenes største bomskudd

Hans Asplund trakk frem noen av grunntrekkene ved Corbusiers og funksjonalistenes doktrine:

- En kritikkløs holdning til tendenser i tiden: De heiet med begeistring på «massebilisme, industrialisering, urbanisering og mastodont-utbygging av ymse slag».
- Forbud og påbud med sviktende begrunnelse: Forbud mot ornamentikk og mot videreføring av eldre stilarter. Påbud om rettvinklede former over alt. Asplund siterte hva Corbusier hadde hevdet: «Mennesket tiltemper orden, dets handlinger og tanker dikteres av den rette linje og den rette vinkel. Kurven er fordervelig, vanskelig og farlig». Dette er forbud og påbud som fortsatt følges i dag.
- Overdreven teoretisk tilnærming: Byen skulle deles opp i ulike soner med boliger for seg, arbeid og handel for seg, og mellom disse, motorveier for biler. Disse teoriene tålte ikke møtet med virkeligheten.
- Materialisme, i betydningen ensidig konsentrasjon om de målbare praktiske funksjoner, på bekostning av sinnets behov.
- Teknokrati: Funksjonalistenes tilbedelse av teknikken førte til en disharmonisk overdreven vekt på konstruksjonselementer og tilstivnede former, som følge av stadig mer industrialiserte byggeteknikker og stereotypematerialer.
- Samme stil over alt: En «internasjonal stil» som innebar at samme type arkitektur skulle gjennomføres over hele verden, uansett klima, byggematerialer eller hensyn til lokal kultur. Alle lokale og nasjonale byggeskikker skulle forvises til museumsbruk.
- Jakt etter påfunn som kunne vekke oppsikt: En krampaktig jakt på det originale og aparte – dette førte til å oppveie den kjedsommelige ensformighet som alle stilforbudene og stilpåbudene førte med seg. Jakten på effekter var stundom bestemt av kommersielle ønsker om publisitet, stundom av overfladiske tolkninger av et modernistisk formspråk. Ifølge Asplund har disse formeksperimentene ofte vært disharmoniske, pretensiøse eller uforståelige, har ført med seg feilskjær i teknikken og påført store ekstra kostnader gjennom mangelfullt forankret eksperimentering.
- Brutalisme: De rå og aggressive formene førte med seg en brutalisering av omgivelsene.
- Forakten for historien: Bygninger fra tidligere tider ble betraktet som avlegs og uønskede, en holdning som førte til unødvendig og ødeleggende rivning av fullt brukbare bygninger, stundom hele bydeler, uten hensyn til beboernes følelser, stedets historie, ønskemål og behov.

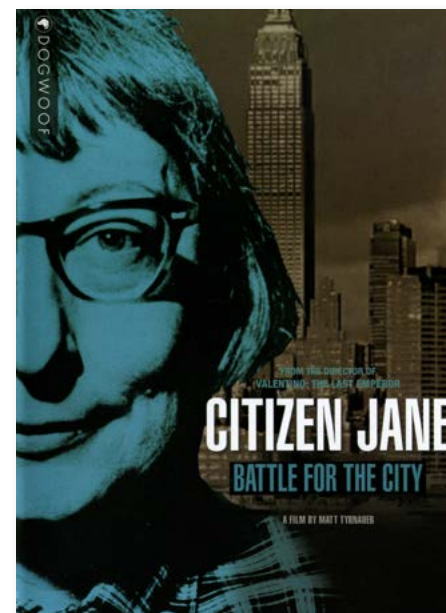
Jane Jacobs:

Oppgjøret med funksjonalismens byplanlegging

Den som tidlig rettet et knusende angrep på Corbusiers og funksjonalistenes byplanlegging var amerikanske Jane Jacobs (1916-2006), som ble nevnt innledningsvis i denne teksten. Med boken «The Death and Life of Great American Cities» tok hun et grunnleggende oppgjør, basert på mange års undersøkelser i marken, med de herskende ideer for hvordan vi planlegger våre byer og våre samfunn. Hennes oppgjør er like aktuelt i dag, ettersom utviklingen på de fleste områder har gått videre i samme retning som den gang hun skrev boken. Byens og lokalsamfunnets kvaliteter er under like kraftig angrep, enten det er pengeinteresser som avgjør, eller politikeres og arkitekters drømmer om å vekke oppsikt og sette spor etter seg. (*The Death and Life of Great American Cities* – Random House 1961 – ble fulgt opp av en rekke av hennes senere bøker og skrifter, jfr. internett).

I New York, der Jane Jacobs bodde på den tiden, drev storbyens nær allmektige plan- og bygningssjef Robert Moses i gjennom nådeløse totalsaneringer og nye motorveier som rev i stykker vide strekninger av bebyggelse. Titusener av innbyggere ble drevet fra småbedrifter, bydeler, nabolag og hjem.

I denne situasjonen kom Jane Jacobs med sin bok som skulle bli så berømt. Den var totalt motstrøms og rammet den herskende tenkemåte som en torpedo midtskips.

Mer enn noen annen var amerikanske Jane Jacobs den som påviste at Le Corbusiers og funksjonalistenes spekulative teorier om byutvikling ikke tålte møtet med virkeligheten. Bildet er fra DVD-omslaget til filmen om hennes innsats.

Slagkraften hos Jane Jacobs bygget på at hun var så konkret.

Da som nå var arkitektur og design preget av luftig og presisjonsfattig ordbruk, basert på spekulative og udokumenterte begrunnelser.

Opp mot dette leverte Jane Jacobs 600 sider med førstehånds konkret dokumenterte eksempler fra New York og andre byer som viste hvordan etterkrigstidens utbygging – etter Corbusiers og funksjonalismens byplanleggingsmønster – på vesentlige måter hadde slått feil. Offentligheten kunne etterprøve hennes observasjoner, med henvisning og beskrivelse, gate for gate, sted for sted.

Kritikk som er underbygget slik, er ikke så lett å tilbakevise.

Oppmerksomheten om Jacobs og hennes bok ble desto større fordi det var første gang virkningene av funksjonalismens byplanlegging med Le Corbusier som forbilde i en slik grad ble etterprøvd i praksis.

Hun beskrev hvordan utbyggingen hadde knust levende bydeler, og i deres sted skapt områder som var uhensiktsmessige for innbyggernes dagligliv, kvelende for småbedrifter, krevde unødig oppblåst behov for transport, var hemmende for sosial kontakt, ressurs-sløsende, impulsfattige, livløse, og ga ikke sjelden grobunn for kriminalitet.

Hele tiden underbygget av konkrete observasjoner pekte hun på hvordan moderne byer kan sikres vilkår som flertallet av innbyggerne er tjent med.

Dette var noen av de viktigste:

- For at et område skal lykkes, bør bygningene ha en variasjon i alder. Innslag av eldre hus bør finnes blant nybyggene. I de eldre husene er husleiene vanligvis lavere, særlig i de av dem som er uanselige og ikke for fasjonable. Det gir muligheten for alle de virksomheter som trengs til å gi et mangfold, men som ikke greier husleien i nye dyre hus.
- Sonedeling, med adskilte arealer for næring, boliger og rekreasjon, kveler mangfold og bør for enhver pris unngås. Ulike virksomheter bør fritt kunne blandes. Da blir gatens liv mer allsidig, man unngår at strøket ligger livløst store deler av døgnet, og det motvirker også kriminalitet. Ensidig bruk av et område kan gjøre gatene tomme og utrygge lange perioder av døgnet.
- Blanding av boliger og næring bør gå helt inn i sentrum, for å hindre at deler av sentrum etter arbeidstid blir døde bakevjer som åpner for lyssky trafikk.
- Det bør tilstrebes å ha tydelig by og tydelig land, ikke endeløse sprikende utflytende områder som er hverken det ene eller det andre og fremmer ødslighet og fremmedgjørelse.
- Høyhus bør unngås der det er mulig, fordi beboerne oppover i etasjene mister kontakten med det som foregår i gaten.
- Flest mulig av husene bør vende ut mot gaten, for også det bidrar til gatens liv, og gaten får flest mulig øyne, som gjør det tryggere å oppholde seg der.

- Plasser og torg må gi rom for et mangfold av aktiviteter med viktige lokale institusjoner på plass, for det skaper tilhørighet og gir stedet et hjerte.
- Biltrafikk i bystrøk må begrenses, men ikke stenges helt ute. For mye trafikk ødelegger. Samtidig er totalt bilfrie byer risikabelt for handel og næring, som i vår tid ikke greier seg uten bilen for sin drift. Hvis adkomst for transport blir alt for vanskelig, drives handelen ut til de nye ansiktsløse storsentrene utenfor byene som er skreddersydd for biler, og byens hjerte visner.
- Kvartalene bør ikke bli for store, fordi der det er mange gatehjørner og sidegater, motvirkes ødsligheten.
- En by bør bygges tett, ikke ved mastodont-bygninger, men med variert bebyggelse som fremmer intimitet.
- Sosialboliger og subsidierte boliger bør ikke bygges i konsentrasjoner, men spres for å hindre ghettoer.

Jacobs deltok i en rekke kampanjer for å berge miljøene hun skrev om. Hun endte som pessimist, med boken «Dark Times Ahead» - «Mørke utsikter» for sin død. (Utgitt 2004). Hun følte at kreftene som trekker i destruktiv retning var blitt for sterke. Den følelsen er lett å forstå når vi ser de senere årenes utvikling. Hennes synspunkter på hvordan alminnelige mennesker skal holde ut i morgendagens verden, lever uansett etter henne.

Jan Gehl, en visjonær dansk arkitekt som fortalte sannheten om «livet mellom husene». Ble han hørt? «Jeg har sett hvordan fagmiljøene av arkitekter, planleggere, byråkrater og utbyggere har gitt Jan Gehl hjertelig bifall når han holder sine makeløse forelesninger, hvoretter de går hen og utfører det stikk motsatte av hans budskap».

Foto: Privat

AKTIVISTENE

www.allgronn.org/ao/aktivistene.pdf

ET MILJØVERNPARTI MÅ DRIVE MILJØVERN

Bevaring av gode bygningsmiljøer burde være en viktig sak for den del av miljøbevegelsen som står frem i Miljøvernpartiet de grønne (MDG). Hittil har dette partiet ført en sprikende kurs i slike spørsmål.

Litt for ofte skjedde det at MDG gikk inn for en overraskende hensynsløs utbygging. Tankegangen syntes å være at hvis vi stabler folks boliger tett sammen i nærheten av punkter for offentlig transport, vil vi redusere utslipp av klimagasser. Ut fra en samlet bedømmelse er dette tvilsomt, blant annet fordi vi vet at konsentrert og massiv utbygging i samsvar med slike siktemål skjer i stor grad med klimaverstingen betong. Det blir enda mer diskutabelt når vi vet hvor mye verdifull eldre bebyggelse og lokalmiljø som går tapt under slik massiv utbygging, og hvor hardt det går ut over gjenværende grønne biotoper. For at et lokalmiljø skal beholde sin kvalitet, må vi bevare bygninger som viser at stedet har en historie og en utvikling. Miljøer der fortiden er rasert vekk blir fattigere og som regel unødig kjedsommelige. Dessuten må et miljøparti, om det skal være troverdig, ha som mål at flest mulig mennesker får bakkekontakt, og dermed kontakt med noe av det grønne som spirer og gror.

Til gjengjeld etterlot miljøvernpartiet et stikk motsatt inntrykk da de med et uventet brått og håndfast grep våren 2022 innførte byggeforbud på få dagers varsel i store deler av hovedstadens småhusområder. Begrunnelsen var at småhusområdene hadde fått en altfor hard medfart av de såkalte eplehageutbyggere og andre i byggebransjen. Lokalmyndigheten med politisk styring fra MDG drev gjennom en tenkepause i byggesaker i småhusområdene. De ville vinne tid mens de utarbeidet en ny småhusplan som skulle ta bedre vare på grønne lunger, på trær og vegetasjon og på småhusområdenes karakter, ifølge uttalelsene til pressen fra MDGs byråd i Oslo for byutvikling Hanna Marcussen. (Se f.eks. *Aftenposten* 6.4, 8.4 og 3.5. 2022 fulgt opp av en rekke debattinnlegg i samme tidsrom). Samtidig med dette tiltaket minnet byråd Marcussen om at en ny høyhusplan for hovedstaden ville de holde fast ved. Der skulle det fortsatt legges opp til kompakt og desto sterkere utbygging rundt de såkalte «knutepunkter» for offentlig transport.

Det lød som om vern av grønne småhus-oaser og nådeløs storutbygging skulle gå side om side: På den ene side nabolag med hager og grønne biotoper som skånes, og på den andre side områder der utbyggere kan ventes å få herje fritt så sant det finnes en T-banestasjon eller trikkeholdeplass i nærheten, med MDG-politikere som døråpnere for de store kapitalinteresser. For mange gir dette et forvirrende inntrykk. De etterlyser et helhetssyn.

MDG må bli et troverdig miljøparti, de kan ikke svikte bygningsvernet

Noen av oss som har arbeidet for bygningsvern og prøvd å stoppe særskilt påtrengende utbyggingsplaner, gjorde en tid den uventede erfaring at politikerne fra MDG var blant de vanskeligste å få med seg på vår side i flere av vernesakene. Det var i strider om skjebnen nettopp for småhusområder, der vi hadde ventet, som en selvfølge, at et miljøvernparti hadde vært ikke bare våre sikreste allierte, men anførere. Dyp var vår skuffelse da vi oppdaget at i enkelte saker var MDG våre sterkeste motpoler! (Kjente eksempler: *Kampen mot raserings av småhusmiljøet på Nedre Grefsen i forbindelse med revidert kommuneplan for Oslo, samt striden i Bærum kommune om nye høyhus i Sandvika. Se også: Green City Branding – How people respond to the built environment, Masteroppgave av Peter Olsson, Göteborgs Universitet 2020.*)

Miljøvernpartiet var en politisk bevegelse jeg for min del hadde hatt store forventninger til. Hovedstaden hadde i en tidligere periode, på 1970-tallet, et miljøvernparti som ble valgt inn i bystyret. Den gang hadde de bygningsvern som sin største hjertesak, noe som skulle være det mest opplagte av alt for et slikt parti i en stor by.

Oslo MDGs byråd for byutvikling gjennom en årrekke, Hanna Marcussen, ble en omstridt politiker i disse sammenhenger. Som medlem av en kjent arkitektfamilie fikk hun i tillegg problemer med habiliteten, blant annet fordi både hennes bror og hennes søster hadde fulgt i fotsporene etter deres far, den fremstående arkitekten Ingar Marcussen (1932-88) og blitt arkitekter selv. Brorens arkitektfirma LPO og søsteren i Asplan Viak hadde hatt interesser i utbyggingen av Oslo. (Se f.eks. «MDG-byråd var inhabil – 251 byggevedtak skal granskes». NRK 31.3.2020 samt mange presseoppslag på samme tid). LPO hadde attpåtil vært partner under byggingen av det brutalistiske nye Munchmuseet Lambda, mange miljøverneres skrekk. Inntil det plutselige byggeforbudet i småhusområder var byråd Marcussen blitt kritisert for å ha gjort for lite – til miljøparti-politiker å være – for å stoppe brutal utbygging i Oslo. Hun var snarere blitt anklaget for å ha vært en pådriver. Spørsmålet ble stilt om i hvilken grad byråd og arkitekt i tillegg til å være søsken, også var likesinnede. I holdningene til bymiljø og bygningsvern fremsto MDG ofte som en miljøbevegelse med to ansikter.

MILJØPOLITIKK

<https://www.allgrønn.org/ao/miljopolitikk.pdf>

OM Å KASTE STEIN FRA GLASSHUS: GJENTATTE FORSØK PÅ Å KLISTRE KLASSISK BYGGEKUNST TIL ALBERT SPEER, HITLERS ARKITEKT

Et av de mer forgiftede innslagene i debatten om arkitektur er når enkelte talsmenn for det brutale byggeriet prøver å brunvaske motstanderne og sette dem i bås med Hitlers sjefsarkitekt Albert Speer og med fascistisk arkitektur for øvrig. Argumentasjonen går da gjerne slik: Klassisk arkitektur er hva som er blitt foretrukket av autoritære herskere, av fascismen og ikke minst hva som er tegnet av Albert Speer og hans maktpalasser etter klassiske forbilder.

(NB: Dette kapitlet er for spesielt interesserte. De som har andre ting å bruke tiden på enn å lese om politiske ideologier fra historiens skraphaug, kan hoppe over det, fordi det handler om fortidens spøkelser. Men for dem som prøver å sverte kritikerne av brutal arkitektur ved å knytte kritikken til slike spøkelser, er det nødvendig å lære seg at slik sverting vil slå ubarmhjertig tilbake på dem selv, som en boomerang.)

Brunskvetting som hersketeknikk

Med andre ord: Når noen protesterer mot å stable folk inn i betongkassene og etterlyser en mer levende byggeskikk, har svaret fra en viss type arkitekter og debattanter vært, ikke bare at protestantene er nostalgikere som ønsker å skru tiden hundre år tilbake, men at de egentlig ønsker seg arkitekturen til Albert Speer. Underforstått: De som protesterer mot betongkassene er egentlig i slekt med nazismen. Ved å protestere mot hva som kalles den moderne arkitektur er man inne på en galei som kan lede like til Auschwitz !

Forsøkene på å sette et nazi-stempel på klassisk arkitektur er en form for hersketeknikk med bruk av demagogi. Til overmål slår denne demagogien tilbake på seg selv, som en boomerang, fordi det er ikke lenger mulig å fortie de fascistiske sporene som fantes ikke bare hos selveste Le Corbusier, den modernistiske betongarkitekturens gudfar, men også hos en rekke andre av denne arkitekturens forkjempere.

Stein fra glasshus: Corbusier – Vichy og rasehygiene

Vi vet at det klassiske formuttrykk er tatt i bruk gjennom tidene av alle mulige slags ideologier, samfunnstyper, regimer og politiske retninger, ikke minst for de republikanske idealer i forbindelse med den franske og den amerikanske revolusjonen. De som prøver å sette fascist-merkelapp på det klassiske kaster stein fra et glasshus, sett i lys av den fascistiske og fascistvennlige belastningen blant noen av de fremste modernistene.

De fascistvennlige tendenser hos Corbusier ble fortiet i det lengste, fordi det ville ødelegge tilbedelsen av Corbusier som et idol. Dette kom fram i offentligheten på en pinlig måte da det sterkt modernistiske Pompidou-senteret i Paris arrangerte minneutstilling for Corbusier ved 50-årsminnet for hans død i 2015. Der var de politisk tvilsomme innslag i mesterens biografi omhyggelig hvitvasket og feid under teppet, men uheldigvis for utstillerne ble det på denne tiden utgitt hele tre bøker på samme tid som kastet lys over saken. Disse var: «Un Corbusier» av arkitekten og kritikeren Francois Chaslin, (*Forlaget Seuil* 2015), «Le Corbusier – un fascisme français» av Xavier de Jarcey (*Albin Michel* 2015) og «Le Corbusier, une froide vision du monde» («Corbusier, et kaldt syn på verden») av Marc Perelman. (*Forlaget Michalon* 2015).

Le Corbusiers plan for Paris: Store deler av byens hjerte skulle jevnnes med jorden og erstattes av identiske skyskraper omgitt av grønne tomrom gjennomskåret av trafikkårer tilrettelagt for bilen. Hans visjon var fremfor alt spekulativ, uten forankring i utprøvde erfaringer f. eks. fra pilotprosjekter av hvordan slike omveltninger ville virke. Paris ble spart for hans plan, men verden over fascinerte den arkitekter og byplanleggere som dyrket fremskrittet og moderne løsninger. Den påvirket deres byutviklingsprosjekter ikke minst under gjenoppbyggingen etter annen verdenskrig. Lignende modeller begeistret i særlig grad kapitalsterke utbyggere, som raskt så at dette la alt til rette for seriebygging med maksimal fortjeneste. Foto: Wikimedia Commons.

De tre veldokumenterte bøkene var mer eller mindre nådeløse overfor mesterens politiske feilskjær i mellomkrigstiden og under annen verdenskrig, som inntil da hadde vært fortiet eller oversett i det miljøet som dyrket ham.

Corbusier hadde beundret Mussolinis ideer og var en nær samarbeidspartner med en av forgrunnsfigurene for fransk fascisme, Pierre Winter, lederen for «Det revolusjonære fascistparti» i Frankrike i mellomkrigstiden. Sammen startet

Corbusier og Winter opp to tidsskrifter for byplanlegging på denne tiden, «Plans» og «Prelude», der Corbusier var bidragsyter, og der han skrev artikler som støttet fascistiske og antisemittiske ideer. «Jeg oppdaget at Corbusier var en regelrett fascist», sa Xavier de Jarcy i et intervju med det franske nyhetsbyrået AFP da han utga sin bok. (AFP 16.4.2015).

Den andre av de tre forfatterne, Francois Chaslin, fremholdt at Le Corbusier hadde vært aktiv i fascistpregede miljøer gjennom tyve år, fra 1920-tallet til 1940-tallet. Chaslin mente det var lagt lokk på denne side ved den store arkitekt i tidligere omtaler, også i det skriftlige materiale fra Corbusier-stiftelsen som dyrker hans minne.

Etter at Hitler hadde invadert og okkupert Frankrike i juni 1940 skrev Corbusier i et brev til sin mor: «Pengemakten, jødedommen og frimurerne vil nå komme under rettferdig justis». I et annet brev skrev han: «Hitler kan krone sitt livsverk med en planlagt utforming av Europa». Etter Frankrikes militære sammenbrudd dette året ble det opprettet et samarbeidsstyre i byen Vichy ledet av den aldrende marskalk Petain. Dette ble en vasallregjering underordnet Tyskland. Corbusiers private korrespondanse viser at han trodde Petain-regimet skulle åpne nye muligheter for ham. Han flyttet til Vichy, opprettet et kontor der, gjorde hva han kunne for å innynne seg hos Petain-regimet og tilbød sine tjenester.

Senere under den tyske okkupasjonen dro han tilbake til Paris, som sto under direkte tysk administrasjon, og tok jobb som «teknisk rådgiver» ved – av alle steder – et institutt for rasehygiene, ledet av den svært omstridte rasehygienikeren Alexis Carrel. I april 1944, like før Frankrike ble befrikket av de allierte styrker, forlot Corbusier dette instituttet, fordi han da plutselig hadde funnet ut at «det hersket en atmosfære der som ikke passet ham», ifølge eget utsagn. Det ble bemerket at han gjorde denne oppdagelsen så vidt i tide for D-dagen og den allierte landstigning i Normandie. (Liberation 18.3.2015; Benoit Peeters om Corbusiers «partnerskap med fascismen».) Etter dette gikk han raskt over til motstandskampens leder Charles de Gaulle; han hadde snudd kappen med vinden raskt nok til å bli betraktet som en stor mann i Frankrike i etterkrigstiden, hans tidligere politiske tendenser ble tåkelagt, og selveste André Malraux, de Gaulles kulturminister, hadde vakre ord å si ved Corbusiers gravferd.

Det er samtidig et faktum at Corbusier i mellomkrigstiden – samtidig med sine fascistiske forbindelser – en tid viste begeistring for Stalins regime i Sovjet-Unionen, der han i starten ble hilst velkommen og der han fikk bygd hovedkvarteret for en del av Stalins forvaltning, Tsentrosyus-bygningen i Moskva. Men da han la frem sitt forslag til bygging av et nytt «Sovjetpalass» – et påtenkt senter for den kommunistiske bevegelse, ble dette prosjektet til hans dype skuffelse forkastet av Stalin.

Det ser ut til at Corbusier, i hvert fall en tid, viste seg like positiv overfor kommunistene i Sovjet som han var overfor den fascistiske høyrefløyen hjemme i Frankrike. Hvordan kunne dette dobbeltkjøret forklares?

Kulturhistorikeren Nicholas Fox Weber, som utga den store biografien om Le Corbusier i 2008, mente at modernismens gudfar var både naiv og forblindet når det kom til politikk. «Han var mer enn tilfreds med å ha sine ideer assosiert med fascistiske bevegelser, men samtidig var han begeistret over hva Lenin hadde fått til i Moskva, uten å ta inn over seg motsigelsene i dette», sa Weber til New York Times. «I politikens verden var han en lærd idiot». (New York Times 12.7.2015).

Sannheten om Le Corbusier var trolig at han i politikken først og fremst var en opportunist, som prøvde å nå frem hos de herskende regimer, uansett farge. Han trodde at hvis han vant innpass hos autoritære herskere, de være seg svarte, brune eller røde, kunne det åpne en snarvei for å sette hans prosjekter ut i livet, uten bryderiet med opposisjon eller flertallsvedtak.

Corbusier har åpenbart innsett at demokratisk medbestemmelse fra menigmann kunne skape hindringer for hans byplanideer, og han har innbilt seg at en sterk mann på toppen kunne gitt ham bedre muligheter. Noen sterk forkjemper for folkestyret var han nok ikke.

Fascismen og kommunismen hadde ett felles trekk, som nettopp Corbusier gjorde til sitt eget: Begge retninger hadde en forkjærlighet for kollektivismen, – den kollektive tankegang og de kollektive løsninger som enkeltmennesket skulle innordnes etter.

Nettopp i denne kollektive tankegang finner vi nøkkelen til Corbusier. Hans program var å flytte menneskene inn i de gigantiske ensartede boligblokkene og de detaljkonstruerte byene som han hadde gjort klar på sitt tegnebrett. Han hadde sett klarere enn mange andre i sin tid på hvilket punkt fascismen og kommunismen – to tilsynelatende uforenlige retninger – kjørte i samme spor. Han fant seg åpenbart til rette med dem begge.

Det var en av tidens store selvmotsigelser at kollektivismen og ensrettingen fra Corbusiers tegnebrett ble kopiert med slik begeistring av så mange som ønsket menneskets frigjøring, og at et høyt antall arkitekter som sverget til et radikalt livssyn gjorde en mann inspirert fra slike frihetsfiendtlige kilder til sitt forbilde. Drømmen om velstand og materielle nyvinninger må ha skjøvet andre verdier til side. Først og fremst hadde Corbusier en besettelse med orden og renhet. Han ville rense og plassere i et nytt påtenkt system hva som i hans øyne var rotet i de gamle byene som hadde vokst organisk frem. Et stivt stykke uansett, at dette fyrstårn for den angivelig progressive arkitekturen hadde stått fascismen så nær, satset på det tyske vasallstyret i Vichy under krigen og deretter arbeidet ved instituttet for rasehygiene i tyskokkuperte Paris. Det er en skjebnens ironi, når man tenker på at det er blant dem som dyrker Corbusier at man prøver å hefte

den fascistiske merkelappen ved motstanderne av hans arkitektur. Det burde også være et tankekors for modernistiske arkitekter og for dem som underviser ved arkitektskoler at den store lederskikkelsen innen funksjonalismen viste en så elendig dømmekraft overfor de fremste utfordringer i en skjebnetid .

Stein fra glasshus: Philip Johnson – en meget ivrig nazist

Amerikanske Philip Johnson (1906-2005) var et av de mest berømte navnene blant de modernistiske arkitekter, ofte nevnt i samme åndedrag som Mies van der Rohe, den største brutalisten av dem alle, som han skiftevis var partner med og konkurrent med. Johnson sto bak mange kjente skyskrapere, blant dem noen av Manhattans landemerker i likhet med byggverket på Madison Avenue som først huset AT&T-konsernet og senere Sony. Han var i 1930-årene en usedvanlig ivrig beundrer av nazismen i Tyskland.

I årene omkring 1930, da modernismen og funkis-arkitekturen hadde sitt internasjonale gjennombrudd, var Philip Johnson aktiv i å presentere modernismens foregangsmenn Le Corbusier, Walter Gropius og Mies van der Rohe for et amerikansk publikum. Det gjorde han blant annet gjennom en stor utstilling for den nye arkitektur i Museum of Modern Art i 1932. (Detaljert beskrevet i Nikil Savals «Philip Johnson, the Man Who Made Architecture Amoral, The New Yorker 12.12.2018»). Samtidig med dette ble han en av de ivrigste propagandistene i USA for den tyske nazismen. Han prøvde å starte et fascistisk parti i USA. (Kazys Varnelis: *We Cannot Not Know History. Philip Johnson's politics and cynical survival. Journal of Architectural Education, november 1994*). Han lovpriste Hitlers Mein Kampf. («Philip Johnson, the Man Who Made Architecture Amoral, The New Yorker 12.12.2018»). I den antisemittiske avisen «Social Justice» og i andre publikasjoner skrev han en lang rekke artikler av jødefiendtlig og rasistisk innhold, så grovt at det er temmelig sjokkerende å lese. Han var spesielt opptatt av rasehygiene og skrev om hvordan den hvite rase var truet av angivelig mindreværdige raser. (Marc Wortman: *Philip Johnson's Hidden Nazi Past. Vanity Fair april 2016*). Han gjorde en rekke reiser til Hitlers Tyskland, dekket med begeistring de store nazistiske partistevnene i Nürnberg og Hitlerjugends ungdomsleirer, skrøt av hvordan Hitler bygde opp et nytt og bedre Tyskland og om hvordan jødene skadet Tyskland. (Kazys Varnelis: *We Cannot Not Know History. Philip Johnson's politics and cynical survival. Journal of Architectural Education, november 1994. I sin fremstilling har denne forfatteren en mer detaljert datert liste med et utvalg av Johnsons artikler i aviser og tidsskrifter fra den gang*.) Han var en storformidler av tysk nazistisk propaganda til Nord-Amerika. Da Tyskland overfalte Polen i 1939, reiste Johnson til Polen som den tyske hærens gjest, dekket felttoget fra tysk side, avviste kritiske rapporter som «desinformasjon» og beskrev hvor pent Hitlers soldater hadde oppført seg mot

den polske og jødiske sivilbefolkningen: «99 prosent av byene jeg besøkte etter krigens utbrudd var ikke bare uskadet men fulle av polske bønder og jødiske handelsmenn». I praksis var han en propagandist for Hitlers tredje rike i denne første fase av annen verdenskrig da hans eget USA ennå ikke var med i krigen. (Kazys Varnelis: *We Cannot Not Know History. Philip Johnson's politics and cynical survival. Journal of Architectural Education, November 1994*.)

Hva som berget Philip Johnson fra livsvarig vanry og et liv på sidelinjen, var at han måtte legge om kursen grundig da USA i desember 1941 gikk inn i krigen mot Hitler. Han ble for en kort stund innrullert i hæren, var i starten i det føderale politiet FBI's søkelys som en mulig agent for Nazi-Tyskland, men berget seg i havn ved å avsverge sine brune politiske forbilder og markere avstand til sin nazistiske fortid. (Wortman: *Philip Johnson's Hidden Nazi Past. Vanity Fair april 2016. Kazys Varnelis: We Cannot Not Know History. Philip Johnson's politics and cynical survival. Journal of Architectural Education, november 1994*.)

I etterkrigstiden prøvde Johnson å gjøre bot for sin tidligere antisemittisme ved å tegne en synagoge for det jødiske trossamfunn i New York, og han beklaget hva han tidligere hadde vært med på. De som dyrket hans skyskraper-arkitektur i tiårene etter annen verdenskrig var opptatt av andre ting enn å utforske hans politiske fortid.

Johnsons politiske virksomhet frem til USA ble med i krigen hadde hatt en høyere profil og var vanskeligere å dysse ned enn Corbusiers feiltrinn i samme epoke. Både han og Corbusier var raske med å komme seg over på riktig side da vendepunktet kom. Uten en total kursendring under annen verdenskrig ville deres suksess som arkitekter trolig vært utelukket.

Stein fra glasshus: Mies van der Rohe - kunne nazismen håndteres som et nødvendig onde?

Brutalismens mest berømte arkitekt, tyske Mies van der Rohe (1886-1969) som til slutt flyktet fra det tredje rike til Amerika, hadde hatt et mer motsetningsfylt forhold til nazismen. Han hadde vært en av lederskikkelsene innen Bauhaus-retningen, som utgjorde modernismens vakre ungdom og som ble stoppet av Hitler. Han prøvde først å fortsette sitt arbeid i en sameksistens med nazismen. På et tidspunkt så det ut som om han kunne lykkes med dette, han ble medlem av noen av Nazi-Tysklands offisielle institusjoner i likhet med «Reichskulturkammer», kulturtinget til Joseph Goebbels, og han fikk oppdrag av nazi-myndighetene, ansporet av Goebbels, som i starten verdsatte modernismen. Men van der Rohes stjerne i det tredje rike sluknet for godt etter at Hitler var blitt kjent med Albert Speer og falt for Speers tunge kompakte avart av det klassiske. Også Goebbels måtte avfinne seg med Speers byggeri. Van der Rohe kom seg unna til Amerika der han kunne utvikle sin brutalisme i en form verden knapt nok tidligere hadde sett. (Celina R. Welsch: *Mies Van Der Rohe's*

compromise with the Nazis. University of California Los Angeles 2008. Tom Dyckhoff: Mies and the Nazis, The Guardian 30.11.2002. Elaine S. Hochman: Architects of Fortune. Mies van der Rohe and the Third Reich. 1989.)

I USA ble både van der Rohe og Philip Johnson i utpreget grad kronarkitekter for storkapitalen og dens byggverk. Forskjellen mellom dem i politikk gikk ut på at Johnson hadde vært en aktiv og begeistret amerikansk nazist, mens van der Rohe med sin tyske bakgrunn blir kritisert av noen fordi han etter kritikernes syn prøvde for lenge å få oppdrag fra den nazistiske staten.

Stein fra glasshus: Marinetti og futurismen

– en svoren tilhenger av Mussolini

Den mest høyrøstede modernisten av dem alle, og samtidig den mest iherdige fascistten blant dem, var italieneren Filippo Marinetti (1876-1944), frontskikkelsen for den såkalte futuristiske bevegelse innen kunst og kultur utover på 1900-tallet.

Futurismen sto i nært slektskap med modernismen innen arkitekturen, og futuristene ville, i likhet med dem, gi «poetisk uttrykk for en ny livsform», et ofte gjentatt motto innen begge disse retninger. Men samtidig, i sin dyrkelse av det kraftfulle, det dynamiske og det vitale, havnet futuristene etter hvert som ideologer for Mussolinis fascisme.

Hva Marinetti og futuristene lengtet etter, var et heroisk teknokrati hvor «energien fra fjerne vinder og opprørske vannmasser, gjennom menneskets genius overført til millioner av kilowatt, skal bli ledet over all verden, - styrt av tastaturene som vibrerer under teknologenes fingre.»

Her var modernismen bragt til sitt ytterste: «Vi ønsker å lovprise den pågående bevegelse, den feberaktige søvnløshet. Verden er blitt beriket med en ny form for skjønnhet: Hastighetens skjønnhet, den skjønnhet som blir åpenbart av maskinen i full aksjon, i motorvognen som jager hvileløst over landeveiene... Vi, unge sterke futurister, har gjort oss ferdige med fortiden». (*Det futuristiske manifest, utarbeidet på et møte av kunstnere og intellektuelle i Milano 1909*).

Det var vel ingen tilfældighet at futuristene havnet i fascismen. Snarere var dette en konsekvens av deres dyrkelse av den vitale kraftutfoldelse, som de fremfor alt så virkelig gjort i teknikken. Hos dem viste det seg at en nese-grus tilbedelse av teknologien kunne ha like sterke fascistiske drag som en tilbakeskuende dyrkelse av «Blut und Boden» - «blod og jord». Om man skulle hevde at fascisme blir utøvet der det hersker ensretting og undertrykkelse av mennesket, skulle maskin- og betongalderen i dag by på vel så store utfordringer som fascismen fra historie-bøkene. Om man skulle ta alt i verste mening, kunne man påstå at brutalist-arkitekturens talemåter har mange trekk til felles med futurismens talemåter fra 1900-tallet. Slik ble det jo opplagt for en skyskraperarkitekt som Philip Johnson. En gammel ivrig nazist som Johnson måtte legge sin nazisme på

hylla, fordi en slik ideologi etter krigen ville i tillegg til alt annet ødelegge hans muligheter for å sette sine planer ut i livet. Men hans skyskrapere kunne utstråle like mye rå makt og kraftutfoldelse som noe nazistisk byggverk. De kunne stå som legemliggjørelser av hva filosofen Harald Ofstad så som nazismens holdninger, det han kalte «vår forakt for svakhet». (*Utgitt som bok med denne tittel. Harald Ofstad Oslo 1971*).

Med sin outrerte dyrking av det moderne i kunst og arkitektur og i sin forakt for tradisjonen var ikke bare Marinetti og mange av de andre futuristene beslektet med modernistene og brutalistene i byggekunsten – de var samtidig aktive i Mussolinis fascistbevegelse like fra starten. Marinetti fortsatte å støtte fascismen, til tross for hans skuffelse da Mussolini som makthaver forsonet seg med mange av de tradisjonelle institusjoner i Italia som futuristene helst ville ha vekk. Så aktiv var Marinetti i det fascistiske prosjekt at han deltok som frivillig i krigen både da Mussolinis soldater invaderte Etiopia i 1930-årene, og deretter, på tross av hans alder, i annen verdenskrig, i de militæravdelingene som Mussolini sendte til Østfronten. Der var Marinetti med i «kampen mot bolsjevismen», som en frivillig frontkjemper sammen med Hitlers soldater og frontkjemperne fra okkuperte land. (*Fascist Modernism: Aesthetics, Politics and the Avant-garde. Forf. Andrew Hewitt, Stanford University Press 1993. David Ohana: The Futurist Syndrome. Sussex Academic Press 2010*).

Funkisens fascistiske røtter? Under fascismen i Italia var en rekke av de fremste arkitektene foregangsmenn for funks og modernisme i byggekunsten, samtidig som de var Mussolinis aktive tilhengere, med diktatorens stjernearkitekt Giuseppe Terragni i spissen. Det var fordi et av fascismens mottoer, som også gikk igjen hos Corbusier, var å modernisere nasjonen. Terragnis fascist-hovedkvarter Casa del Fascio i Como var et lovprist eksempel på den tidlige elegante funks, som modernismens tilhengere reiser lange veier for å besøke. Foto: Shutterstock / Darray

Stein fra glasshus: Den lovpriste funkis-pioneren Terragni – Mussolinis mann

Det gikk greit for Marinetti og futuristene å samarbeide med Mussolini, fordi Mussolini støttet modernistisk kunst og arkitektur i sterkere grad enn mange andre diktatorer. Betegnende i denne sammenheng er Italias trolig mest prominente arkitekt under Mussolini, Giuseppe Terragni (1904-1943), som i likhet med en rekke av sine yrkesbrødre forente modernismen med fascismen.

Terragni hadde en veletablert fascistisk bakgrunn og var samtidig en av de fremste innen den modernistiske retning i Europa. Et av hans mest kjente byggverk var et regionalt hovedkvarter for det statsbærende fascistpartiet, «Casa del Fascio» i Como, gjennomført i kompromissløs naken funksjonalisme, i dag et valfartssted for funkis-dyrkere.

Terragni fikk en så fremskutt plass under Mussolini at han er blitt omtalt som den italienske fascismens motstykke til Albert Speer. Forskjellen var at der Hitlers lojale medløper Speer laget sin avart av nyklassisismen, var Mussolinis lojale medløper Terragni en funkis-forkjemper på sin hals. De som driver med brunskvetting her hjemme snakker bare om Speer, men de er fullstendig tause om Terragni og hans likesinnede i Italia, som om de aldri hadde hørt om Mussolinis forhold til modernismen. (*Peter Eisenman: Giuseppe Terragni. Monacelli Press 2003. David Rifkind: Furnishing the Fascist interior: Giuseppe Terragni, Mario Radice and the Casa del Fascio. Cambridge University Press 2007*).

Et velkjent eksempel på modernismen i byggekunsten under Mussolini er for øvrig det storslåtte EUR-kvarteret i Roma, bygd under diktatoren som messeområde og utstillingsvindu for fascismens moderne arkitektur, etterlatt halvferdig ved diktatorens fall og videreført etter annen verdenskrig.

Modernisme og fascisme: Monster-arkitektur som rå makt

Overfor dem som driver med brunskvetting av klassisk og tradisjonell byggekunst er det nødvendig å påpeke at vår tids brutalisme fremstår nettopp som bilder på den rå makt som har mye til felles med totalitære tenkesett, som knuger mange mennesker og gjør dem små og bortkomne. Undertrykkende arkitektur kan ofte gå sammen med undertrykkende styringsformer. Da Philip Johnson på grunn av krigen måtte oppgi sin dyrkelse av rå makt i form av nazismen, kunne han fortsette å dyrke rå makt i form av brutalisme i arkitekturen og stadig høyere skyskrapere – en fortsettelse med andre midler, det kunne være min påstand.

Når jeg skriver disse linjer om fascisme blant modernistiske arkitekter og kunstnere, er ikke det fordi jeg tror at modernisme og fascisme henger sammen i noen særskilt grad. Holdninger til byggeskikk og byggekunst har gått på tvers av politiske skillelinjer. Til gjengjeld har jeg laget denne beskrivelsen for å vise hvor skjevt det blir å sette motstanderne av den brutale modernisme i bås med

fascismen. Jeg har her vist at de som kommer med slike beskyldninger kaster stein når de selv sitter i glasshus. Først og fremst er brunskvettingen fra denne kanten en bekreftelse på at de har sluppet opp for argumenter som tåler en etterprøving.

Protesten mot modernismen og brutalismen bunner i et ønske om mer farger og varierte former i bygningene som omgir oss, om hus som er vennlige og ikke fiendtlige. Dette er det motsatte av fascistiske holdninger, og har vært et behov hos menneskene til alle tider.

Modernisme og super-kapitalisme: Ayn Rand

Det finnes en annen åndsretning langt til høyre i landskapet, som ikke i seg selv går for å være fascistisk, men som dyrker retten til mest mulig ubegrenset utfoldelse for den sterke «eneren», for eliten og for kapitalismen i frie tøyler. Dette er en retning som i byggekunsten symboliseres av den berømte russisk-amerikanske forfatteren og ideologen Ayn Rand (1905-1982). Hun ble et forbilde for de blåeste blå, vel og merke, med hennes ateistiske og frilyndte holdninger, for den del av høyresiden som var blottet for verdikonservatisme og kristendom. Helten i Ayn Rands gjennombruddsbok, «The Fountainhead» («Kildens utspring») er Howard Roark, den briljante skaper av skyskrapere som bryter med all tradisjon og som trosser motstand fra sneversyn og husmannsånd. Hennes helt dyrker arkitekturen i skyscraper-form for de suverene enkeltindivider og for en kapitalisme uten hemmende bånd.

MAKTARKITEKTUR

www.allgronn.org/ao/maktarkitektur.pdf

DE VILLE HA EN «STØTTESPILLER»

Gjennom mange år i pressen skjedde det i perioder at det falt i min lodd å skrive om våre omgivelser, både naturmiljøet og bygningsmiljøet.

Arkitektledere ville ha meg vekkt, for de likte ikke hva jeg skrev

De ganger jeg skrev kritisk om det brutale byggeriet, skjedde det ved flere anledninger at arkitekter som tilhørte den toneangivende retning i yrket henstilte til avisens ledelse å få satt stopp for mine skrivelser, mens arkitekter og andre fagfolk som var i opposisjon til den toneangivende retning tok meg i forsvar. De toneangivende arkitekter skulle ha seg frabedt at jeg som lekmann på området omtalte deres verker på annen måte enn med ros. Jeg var jo amatør. I en artikkel i Aftenposten fremholdt den daværende president for Norske arkitekters landsforbund at Andenæs skrev om «et fagområde han har liten innsikt i». I stedet for mine «negative holdninger» trengte han og kollegene «gode støttespillere», og den oppgaven syntes Aftenposten ikke å ha tatt på alvor ved å slippe til meg i spaltene, fastslo han. (*Aftenposten* 3.1.1993).

En av hans etterfølgere som leder for arkitektforbundet oppfordret på nytt Aftenpostens ledelse til å ta affære, og ikke la en negativ dilettant som meg berøre temaer som byggeskikk og bygningskultur. På andre av kulturens felter, som litteratur, musikk og skulptur, hadde avisen skribenter med innsikt i temaet de behandlet, i motsetning til amatøren Andenæs som var en fiende av deres flotte byggverk, egentlig en samfunnsfiende som måtte stoppes. (*Aftenposten* 3.5.1994).

Med andre ord: Når våre omgivelser utformes, skal publikum vær så god finne seg i det uten å kny, fordi vi andre er ikke arkitekter og derfor ikke meningsberettigede til å komme med kritikk. Skjønt, som nevnt tidligere: Jeg ga meg ikke ut for å være arkitekt, men skrev som historiker, om det største skiftet i landets ansikt på seks hundre år. De to arkitektpresidenter mente at deres kolleger og byggebransjen skulle kjøre på uforstyrret med å gjennomføre disse endringer uten sidestykke i kongeriket Norges ansikt, og at dette hadde ingen andre enn deres yrkesgruppe noe med å blande seg inn i. Med mindre de, i deres ord, opptrådte som «gode støttespillere».

Der er det saktens en forskjell fra andre kunstarter, som malerkunsten, der kunstnerens malerier ikke påføres allmenheten, men vanligvis avgrenses til den som kjøper maleriet. Arkitektens verk blir derimot felles for alle i allmenheten, hvorav noen kanskje må gå forbi og bli berørt av det, på godt eller på vondt, hver dag. Det er nødvendig for samfunnet at innbyggerne kommenterer det offentlige rom som arkitektenes profesjon har påført dem å leve med.

Oppfordringen til Aftenpostens redaktører fra de to ledere for arkitektforeningen om å fjerne meg fra Aftenpostens spalter fikk motbør fra

en dissenter innen arkitektenes profesjon, polskfødte Piotr Choynowski. Han fortalte meg at han hadde mistet all tro på funkis-arkitekturen da de i hans fødelands hovedstad Warszawa gjenoppbygde byens historiske sentrum som var blitt rasert under krigen. Det hadde gjort uutslettelig inntrykk på ham som arkitekt å få erfare personlig at den gjenreiste tradisjonelle byggekunsten ble opplevet som langt mer velegnet av menneskene som skulle bruke den, enn de modernistiske byggeriene som foregikk i resten av Warszawa samtidig. Dessuten er klassisk arkitektur miljøvern og økologi, mente Choynowski. Den føyer seg inn i naturen, og utsmykker naturen, med noen av de samme varierte linjene som den, i motsetning til modernismen, som oftest skaper et brudd med naturen, med sine naturfremmede geometriske linjer. (*Aftenposten* 29.9.1992). Arkitekten med sin polske bakgrunn tok meg i forsvar mot sine norske yrkesbrødres angrep: I motsetning til «Andenæs' klare tekst og budskap» mislyktes den senere arkitektpresidenten «i sine forsøk på å diskreditere og latterliggjøre motstanderen», mente Choynowski.

«Arkitektur skaper og preger menneskets hverdag i mye større grad enn andre kunstarter. Det er derfor ikke likegyldig hvilket forhold som eksisterer mellom den og offentligheten. Å nekte brukeren rett til å uttrykke sin misnøye med et produkt, ville være uhørt på alle andre områder enn i kunstverdenen, hvor den respektløse kritiker blir utropt til amatør og nærmest en stakkars ignorant som ikke kjenner sitt eget beste», tilføyet han. Og han fremholdt at «den tradisjonelle arkitektur som regel ble en prydd for landskapet, mens den modernistiske i samme grad ble en hån». (*Aftenposten* 13.5.1994).

Fordømmelsen fra de to arkitektpresidenter for å være en ikke meningsberettiget amatør, kunne jeg leve med. Jeg trengte ikke noe spesielt falkeblikk for å kunne se at den brutale arkitekturen belastet naturen og landskapet i by og bygd med tilnærmet uopprettelige endringer i et stadig mer massivt omfang, og at dette måtte betraktes som et historisk utviklingsforløp med høy synlighet og store miljøvirkninger. På denne bakgrunn var det ikke noe blinkskudd av de to arkitektpresidenter og deres kolleger å opptre som om kritisk omtale skulle være forbeholdt arkitekter. Slike forsøk på å hindre kritikk fra personer uten arkitekt-tittel har like fullt vært en utbredt forsvarsreaksjon i mange sammenhenger.

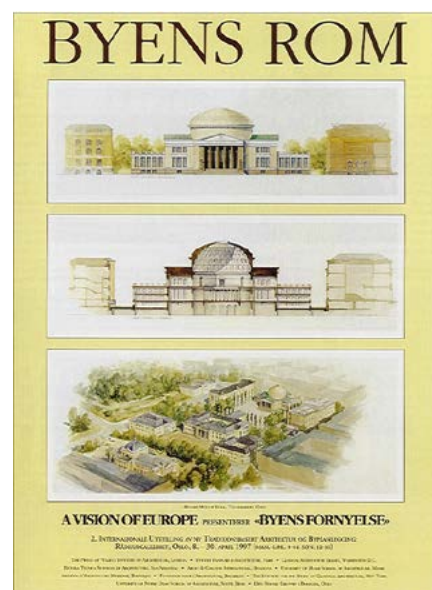
De som tenkte utenfor boksen ble frosset ut

Etter hvert fikk mine nyvunne fiender sin vilje. Etter en tid, da avisens dekning av byggeskikk og byggekunst skulle oppgraderes, fikk jeg beskjed om at dette var et felt jeg skulle overlate til andre penner som var mer på linje med de toneangivende blant arkitekter. For meg og for mitt arbeid var dette uten noen betydning, fordi mine fremste oppgaver lå på andre områder i redaksjonen, for det meste som utenriksmedarbeider og tidvis på politikk og kultur. Men det

var en påminnelse om hvor vanskelig det kunne være for dem som hadde sitt levebrød innen arkitektur og tilstøtende profesjoner dersom de kom på kant med den retning som hadde makten i fagmiljøet.

Fordømmelsen av meg som amatør kunne tas som utslag av hersketeknikker som ikke er ukjente i et slikt fagmiljø. Jeg var utenfor rekkevidde for slike hersketeknikker, fordi mitt eget levebrød var uberørt av angrepene.

For meg vil det spille enda mindre rolle nå enn den gang å bli hudflettet av arkitekter og utbyggere med støttespillere, fordi det er mer umulig nå enn noensinne å fryse meg ut fra en karriere. Derimot har min beundring nå som før gått til dem i arkitektenes fagmiljø som holdt fast ved en byggeskikk tilpasset miljøverdier og som videreførte en byggetradisjon, til tross for ubehagelighetene dette kostet dem i deres yrke.

Den polskfødte arkitekten Pjotr Choynowski provoserte mange av sine kolleger da han i 1997 foreslo en klassisk bygning på Tullinløkka som nytt Munchmuseum. I en avstemning blant Aftenpostens lesere fikk forslaget hans flest stemmer, men blant sine egne yrkesbrødre og med sin sterke klassiske orientering følte han seg satt på sidelinjen i det norske fagmiljøet.

Min polskfødte forsvarer Choynowski fortalte meg i et intervju at han med sine klassisk orienterte synspunkter følte seg mer eller mindre frosset ut i det norske fagmiljøet. Funkis-modernismen og brutalismen hadde på denne tid festet et jerngrep over den offentlige arkitekturen som nå var blitt mer enerådende i Norge enn noensinne, mer enn i de fleste andre land. Choynowski påpekte at dette skjedde til tross for at den nye klassiske arkitektur hadde hatt en gullalder i Norge i den tidlige del av 1900-tallet.

Det endte med at Choynowski fant arbeidsforholdene i Norge så vanskelige at han forlot landet og flyttet tilbake til kontinentet der det var noe lettere for slike som ham å finne likesinnede innen sitt fag.

Jeg tar for gitt at arkitekter og andre fagfolk av den toneangivende retning vil angripe meg på det sterkeste også for denne teksten, fordi det jeg skriver er så til

de grader på tvers av det de tror på og det de har satset på. Det er som det skal være, fordi de har så mye å forsvare.

De er ikke bare opplært med den brutale arkitekturen og fått innpodet av sine professorer like fra de var studenter at dette var den rette vei. Mange av de toneangivende blant dem har bygd hele sitt liv på den. Der ligger deres karriere, deres yrke og levebrød, deres fagstolthet er forankret i den, deres selvrespekt over hva de har gjort, tegnet, bygget og ment. De har investert sine liv i den. En hel generasjon av hovedstrøms arkitekter og deres likesinnede vil slå tilbake mot enhver antydning om at deres livsverk var blitt utført etter en fåfengt kurs. Ville jeg selv likt å innrømme at hva jeg har drevet med i mitt liv har vært på feil kurs?

I beste fall vil en vending komme med generasjonsskifte. Kanskje ikke da heller, fordi pengene rår. Hva som bestemmer er tidsånden, når den skifter, fordi et skifte i tidsånden har en uimotståelig kraft når det først inntreffer. Men hvem rår over tidens ånd? I det minste går det an å vise at ikke alle har vært med på ferden, når den har gått i feil retning.

ARKITEKTURMOTE

www.allgronn.org/ao/arkitekturmote.pdf

SYNET AV NORGE

Jeg innledet denne teksten med å peke på det historiske skiftet i det jeg kalte de største endringene av Norges overflate siden Svartedauden. Men dette har også vært et tilbakeblikk gjennom et halvt århundre av min egen tilværelse som journalist siden den gang jeg først så smått begynte å skrive om våre omgivelser. En periode drev jeg med slike temaer på heltid, da en av de mer samfunnsorienterte redaktører for Bonytt, Tore Giljane, hyret meg til å være med Morten Krogstad og Terje Forseth for å lage en artikkelserie i bladet gjennom en årrekke under mottoet: «Arv, egenart og fornyelse – hvordan skal det se ut i Norge». (*Artikkelserien i Bonytt med disse stikkord gikk gjennom siste halvdel av 1970-tallet og utover på 1980-tallet*).

Det meste av mitt yrkesliv har jeg vært utenriksreporter og holdt på med helt andre temaer, det ble også mye kultur og politikk, men formingen og misformingen av våre omgivelser dukket jevnlig opp som en påtrengende aktuell utfordring. Jeg kan si med den tidligere nevnte svenske arkitekturkritikeren Gösta Alfvén: «Det spesielle med arkitektur er at det er en kunstform som er en del av samfunnet. Den er en del av huset vi bor i, gaten vi går på, torget vi står på, hjemmene til slekt og venner som vi besøker, bygninger for skoler, institusjoner og alt offentlig liv. Den angår oss alle. Det er derfor maktpåliggende at vi kan tale om den og forme den slik at den på ulike vis er bra for så mange som mulig.» (*Ohälsosam arkitektur. En annan side av funksjonalismen*). Balkong förlag 2016).

Håpet ute for norsk byggeskikk?

Et halvt århundre med arkitektopprør

I 2021 ble det oppmerksomhet om «Arkitekturopprøret». Jeg for min del har drevet arkitekturopprør i et halvt århundre, siden jeg første gang skrev i avisen om byggeskikk og bygningsvern i 1972. Dette er en etterskrift, på et tidspunkt da tiden kommer for å overlate emnet til yngre krefter.

I unge år på reiser rundt i landet ble jeg som så mange andre bergtatt av den gamle folkearkitekturen som den gang ikke var skjøvet til side på samme måte som i dag. Fortsatt finnes steder i landet hvor det kan gi en rent sanselig skjønnhetsglede å se samlivet mellom karakterfulle hus og et karakterfullt landskap.

Vi kan beundre den tilsynelatende naturlige skjønnhetssansen som våre materielt fattige forfedre må ha hatt. Hva de fikk til i sin fattigdom får meg til å tenke på utbyggere som klager over at det blir for dyrt for dem å bygge vakkert. I mange bygdelag var det ofte folk fra de karrigste fjellgrendene og heigardene som var de kyndigste og mest kunstnerisk begavede, det kunne være som tømрrere, snekkere, rosemalere og mye annet. Noen av dem hadde så lite jord at håndverket og kunsten ble deres vei til å overleve.

Sanselige skjønnhetsgleder er det etter hvert blitt noe lengre mellom. I velstands-Norge har vi lagt oss til med svært så høye standarder på alle slags områder. Men på skjønnhetsopplevelser i det offentlige rom har vi ofte gitt avkall på ethvert ambisjonsnivå.

På Ramme i Hvitsten har Petter Olsen bl.a. bygget et hotell og kunstmuseum. Her er brukt kjente motiver med bindingsverk og tegl. Etter dagens byggtekniske krav og spesifikasjoner. Arkitekter: Enerhaugen Arkitektkontor.

Foto: Erling Okkenhaug

Mer enn en gang har jeg hørt landsmenn etter en ferietur rundt i Europa, legge ut om det vakre kulturlandskapet og den sjarmerende harmoni mellom landsby og landskap der de har vært. Der har de opplevet tilfredsstillelsen som slike omgivelser kan gi. Men når de kommer tilbake etter ferien, avfinner de seg med det som tilværelsens orden hvis deres egne norske hjemsteder er blitt en samling bygninger, gjerne i form av bokser, tilfeldig spydd ut på et jorde eller rundt et veikryss med en langflat selvlýsende bensinstasjon som inngangsportal, med et og annet offentlig bygg eller supermarked i kassebetong, og byggefeltet i lia som en sildestim fra ferdighusbransjens kataloger. Etter hvert er det noe man tar for gitt at stadig flere norske steder er blitt stygge, og vi krever heller ikke mer av dem. I by og bygd en jevnlig dose av «signalbygg» som helst skal se mest mulig prangende ut.

Vår storslagne natur har i tillegg vært vår sovepute. I store deler av landets flateinnhold vil Vårherres skaperverk oppveie selv de pinligste tilføyelser fra Ola Nordmanns side.

Holmen i Risør: I retning av å bli et forbilde etter års stridigheter. Utbyggingen endret seg fra hensynsløs til hensynsfull. Arkitekt: Holmenarkitektene. Illustrasjon Backstage.

Der det nye Norge ligger foran:

Kappestriden om å lage de mest sjarmløse tettsteder

I noen andre land i Europa har jeg sett at vernet av lokale steders ansikt har vært langt sterkere enn her hjemme. I områder som anses å ha særlige kvaliteter settes krav til å ta vare på landskaper og bygningsmiljøer og til å unngå at nye byggverk blir fremmedlegemer i landskapet. I England, som jeg kjenner best, har de kalt det «Areas of Outstanding Natural Beauty», og i Skottland «National Scenic Areas», med krav til at utformingen av nye bygninger skal ta hensyn til den lokale byggeskikk, bruke den lokale stein eller liknende. I et norsk tettsted, hvor det synes å være fritt fram for det meste, ville vel slike regler blitt betraktet som en tvangstrøye.

På kontinentet er det lignende regler, i land som Frankrike, Tyskland, Østerrike, Sveits, Italia osv. Ved Middelhavskysten har det vekslet fra land til land.

Turistlandet Spania satte lenge av spesielle områder som øremerkede ghettoer for turistindustrien, som en slags næringsarealer der noe av det verste øyensynlig var lov, mens resten av kysten ble behandlet med langt større varsomhet.

For en tid siden tilbragte jeg sommeren med å reise rundt på kryss og tvers i de skotske Høylandene, som har så mange likheter med Norge. Det vakte min ettertanke at jeg under den reisen ikke hadde lagt merke til et eneste tilfelle av spesielt skjemmende bygninger i landskapet. «I Skottland har vi regler for slikt», sa en skotte bosatt i vårt land som jeg spurte ut om saken. «Hos dere i Norge er det rene Vill Vest i sammenligning», tilføyde han.

Plakaten til dokumentarfilmen «Sørlandsrefseren» av Pål Winsents. Refseren var Erling Okkenhaug, drivkraft i kampen for at Risør, den hvite by ved havet, skulle bli utbygd på en skånsom og ikke en brutal måte. Laget av Vepz Media og Winsents Film. Plakat: Joakim Larsen. (Filmen kan sees på YouTube)

Jeg måtte innrømme at å reise rundt i tettsted-Norge stundom var blitt en nedslående opplevelse for besøkende utenfra som er mindre forberedt på at nordmenn av i dag er så lite i stand til å ta vare på landet sitt. I Ringsaker ble byggeskikkprisen for 2016 tildelt IKEAs standardbygg, den samme blå boksen som konsernet setter opp over alt i verden. Det skal sies til arkitektenes forsvar i denne sammenheng at ingen arkitekter satt i priskomiteen, - bare kommunepamper. Kåringen sier likevel litt om holdninger som vi sliter med i dagens Norge.

Under opphold i engelske lokalsamfunn merket jeg meg at det i sterkere grad enn hos oss er en oppgave for lokalmyndigheten å peke på hva som er av verdi i det lokale bygningsmiljøet og hva som bør tas vare på. Min engelske svigerfamilies landsby utenfor Oxford er ganske alminnelig, beboerne er i stor grad arbeidsfolk sysselsatt på bilfabrikken i nærheten og de er ikke særlig jålete av seg. Uansett hadde lokalmyndigheten omhyggelig listet opp det den kalte lokalmiljøets sårbare sider:

«Ny boligutbygging som ikke overholder den tradisjonelle målestokk for bygninger på stedet»; «Uskjønnsomme endringer av eksisterende bygninger, også på fasadene ut mot gaten»; «forringelse og tap av tradisjonelle innslag i gatebildet – gatebelysning, steinmurer, historisk materiale osv.», samt «bruk av byggematerialer og strukturer som ikke passer sammen med de varme og dempede toner i landsbyens historiske kjerne». (*Littlemore Conservation Area Appraisal, Oxford City Council 2021.*)

Et slikt omsorgsfullt blikk rettes mot en tilsynelatende ganske uanselig landsby bebodd av alminnelige folk. Tilsvarende går igjen vidt og bredt over det vesteuropeiske fastlandet og på de britiske øyer.

All makt til den brutale utbygging

Mitt eget utgangspunkt var: I en tid da vi mennesker plager naturen og landskapet på så mange måter burde siktemålet være å bremse det fotavtrykket vi etterlater oss. Før eller senere måtte det vel være mulig å følge en rettesnor der bygningen går i forening med landskapet i stedet for å gå til angrep på landskapet. Men det ser mørkt ut for den som håper på at slike hensyn skal få råde. Over store deler av kloden har angrepene på natur og landskap bredd seg i rekordfart, med skyskrapere som den store favoritt i storbyer som vil yppe seg. Det gjelder ikke minst i Det fjerne Østen, der de hermer etter Amerika og Vesten som best de kan mens deres egen forlokkende østerlandske arkitektur har måttet vike.

Hjemme i Norge har tilhengerne av den brutale utbygging vunnet full seier og full kontroll på de fleste områder:

- Tilhengerne av den brutale arkitektur har fått mer enn tilstrekkelig støtte blant politikerne som fatter vedtakene.
- De får bestemme utbyggingen av byene og tettstedene.
- Næringslivet bygger brutalt med den største selvfølgelighet.
- Tilhengerne av den brutale byggestil er fortsatt toneangivende i arkitektenes profesjon og i utdanningen av nye arkitekter.
- Med utgangspunkt derfra har de kunnet fylle antikvarenes rekker der det skulle bygges nytt blant det gamle, med antikvarer som har gjort hva de kan for å tvinge det de kaller «vår tids stil» på historiske bygninger.
- De utgjør samtidig smaksdommerne i kulturlivet.
- De sitter i alle komiteene, og arkitektene blant dem blir innbudt til arkitektkonkurransene der de utpekes til vinnere.
- De har fra før vunnet fram med fredning av brutale bygninger fra vår samtid.
- De er nå også i ferd med å vinne fram med turisthytter, utsiktspunkter og rasteplasser ute i naturen.
- De har til og med overbevist Fortidsminneforeningen om at vår tids brutale bygninger er klenodier som må lovprises og vernes.
- Som om ikke det var nok, har det utrolige skjedd, til alt overmål, at landets miljøvernparti - MDG - gang på gang har gått inn for den brutale arkitektur.
- Når tilstanden er slik i gamle Norge, synes det ikke å være mye håp tilbake om skånsom behandling av de bygde omgivelser i landet, i hvert fall ikke i den nærmeste fremtiden. Det synes heller ikke å være mye håp om at skjønnheten i Norges makeløse bygningstradisjon skal bli videreført i det nye som kommer.

Vår bygningstradisjon er blitt tiltenkt en museumstilvarelse. Om det brutale byggeriets forkjempere får det som de vil, skal ikke vår bygningsarv videreføres i det nye: den er utsett til å sygne hen som en svunnen og stadig mindre del av helheten, fordi det er bestemt at den «ikke tilhører vår tid».

Totalt fremmedgjort

For meg personlig er det ikke så lett å begripe hvordan det ser ut inne i hodene på for eksempel arkitektene bak det nye Nasjonalmuseet, den mer eller mindre vindusløse steinbunkeren ved Vestbanen i Oslo. Hovedarkitekten, Klaus Schuwerk i det tyske arkitektfirmaet Kleihues & Schuwerk, har langet ut i media mot uopplyste nordmenn som er for dumme til å forstå hans bygningskunst. Jeg for min del hadde håpet vi var ferdig med bunkere bygd av tyskere i dette landet. Det greier seg lenge med Dora 1 og Dora 2, uansett om Dora 3 har fått veggene kledd med påkostet Oppdalskifer. (*Dora 1 og Dora 2: to gigantiske tyskbygde bunkere i Trondheim fra ammen verdenskrig, så massivt konstruert at det ikke har lyktes å fjerne dem*).

I stedet for å bygge videre på de historiske kulturbygningene i hovedstaden besluttet våre politikere å kassere dem og i tilfellet Nasjonalmuseet erstatte dem vi hadde med en usannsynlig kostbar boks. Et nasjonalmuseum som viser kulturarven er en av de viktigste bygningene som et land har, men her har man latt milliardene rulle over en fremtoning som ikke har mye å gi til sine omgivelser. Foto: Erling Okkenhaug.

Da det nye Nasjonalmuseet åpnet, skrøt anmelderne av hvor flott samlingene blir presentert for publikum inne i bygningen. Det skulle bare mangle at man ikke hadde fått til det, sett i lys av de eventyrlige pengesummer som er brukt. Noen begeistrede besøkende sa til oss: «Det er så flott innvendig i museet, og det er hva som teller, ikke det utvendige!» Dessverre er det for mange nordmenn som tenker slik, og derfor blir våre nyere bygde omgivelser seende ut som de gjør. Når vil vi bli mer kravstore til hvordan hus kommer oss i møte sett utenfra? En så viktig bygning som Nasjonalmuseet har faktisk en grunnleggende oppgave side om side med hva den rommer i sitt indre: Den må gi noe tilbake til sine omgivelser, ikke minst som en av de aller fremste offentlige bygninger i en nasjon, bygd for å formidle nasjonens kulturarv. Jeg har tidligere omtalt den nye forskning som bekrefter hvordan utformingen av fasadene i en bygning påvirker menneskene i møte med dem. En steinbunker er og blir en steinbunker. Den har lite eller intet å gi til menneskene omkring seg og til livet i gaten. Dette i motsetning til den gamle Vestbanehuset ved siden av, som i tillegg til å oppfylle sin funksjon sprer liv og humor til omgivelsene ved sin blotte fremtoning. Der Vestbanen i naboskapet gir et løft til livet omkring seg, legger bunkeren til det nye museet en demper på livet i gaten og sprer en porsjon dysterhet og tungsinn

over omgivelsene.

Nasjonalmuseet ved siden av Vestbanen er et eksempel på hvordan det går når den brutale arkitekturens fremste dogme - «form følger funksjon» - blir tatt helt ut. Når den innvendige funksjon er oppfylt, kan bygget like gjerne vise fingeren til omgivelsene. «Form følger funksjon» er rettet mot det som er inne i bygningen, og menneskene på utsiden som skal leve med bygningen, de kan ha det så godt.

Men dette er altså hva de som bestemmer her i landet vil ha, og det kommer som en fortsettelse av hvordan de som styrer har kassert flere av hovedstadens viktigste tidligere kulturbygninger. I andre europeiske land tar de vare på sine tradisjonsrike kulturbygninger og føyer nytt til dem der det er behov. Nok en gang avslører vi oss. Olje-Norges overskudd på penger har gått i forening med underskudd på kulturell bevissthet. Det kan være vårt omkved.

Gjennom de siste femti årene har det vært en lang, bortimot endeløs rekke av fagfolk og skribenter som har kritisert svakhetene og skadevirkningene ved den brutale arkitekturen. Det har ikke manglet på tungvektene blant disse kritikere. I tillegg har det i mange år vært en internasjonal retning av arkitekter og planleggere som har arbeidet for å snu utviklingen, mange av dem samlet i en organisasjon som INTBAU («*International network for traditional building, architecture and urbanism*») støttet av en lang rekke gode europeiske navn blant arkitekter og stedsplanleggere, om enn i dag få norske. Luxemburgeren Leon Krier har vært den kanskje mest kjente lederskikkelsen, og britiske prins Charles trolig den mest velkjente støttespilleren.

Prins Charles har støttet en retning blant arkitekter, stedsutviklere og formgivere som har vært opptatt av det de kaller grammatikken for å skape harmoniske bygningsformer, beslektet med former og dimensjoner som finnes i naturen og i menneskekroppen, - for øvrig et siktemål man kan spore gjennom arkitekturhistorien.

Det har vært til skade at den brutale arkitekturen sendte denne grammatikken for harmoniske former på skraphaugen, mener de. (*Harmony – a New Way of Looking at the World. The Prince of Wales with Tony Juniper and Ian Skelly. Harper Collins 2010*).

Her hjemme har den utrettelige Erling Okkenhaug med sitt praktiske grep lyktes med noen av sine kampanjer og med det som har fått navn av plansmier, der hensikten er at lokale beboere skal få et ord med i laget under utbygginger. Gang på gang er det skrevet bøker og organisert aksjoner for å bryte med brutaliseringen av våre bygde omgivelser. Som regel har det vært som å skvette vann på gåsa. Den brutale utbyggingen har bare gått videre.

Invaderingen av landskapet synes ustoppelig

Utviklingen i Norge er del av en utvikling med aggressive fotavtrykk i

landskapet over store deler av verden. Forklaringen skal ingen være i tvil om. Det er bare å stille det enkle spørsmål: Hvem tjener på det? Svaret er enkelt. Kapitalinteressene tjener på det, og storkapitalen tjener mest. De tjener desto mer fordi politikerne oftere enn før har overlatt til de store utbyggere å planlegge utviklingen – igjen bukken til å passe havresekken.

For storkonsernene og store og små spekulanter går det desto glattere, fordi alliansen mellom de store penger og brutalistisk ideologi i de toneangivende arkitektmiljøer har beholdt grepet. Arkitekt-ideologien rydder beleilig veien for en hensynsløs utbygging. Jo høyere og mer glinsende byggverker, desto mer samstemte er de om at dette er spennende, dette er signalbygg, dette er fremskrittet. Synd for dem som skal leve videre i en verden der naturen, landskapet, åker og eng angripes fra alle kanter. Slik uttrykkes tidens ånd, bakket opp av økonomiske krefter som er overmektige. De som har tatt til orde for en annen vei har ikke hatt tidens ånd på sin side.

I det nyrike Norge er det massevis av mennesker som heier ukritisk på den brutale arkitekturen, de hilser den velkommen som bekreftelse på at det en gang så fattige og gammeldagse land omsider er blitt rikt og moderne. Flere må nok innse at miljøvennlige hus er ikke bare et spørsmål om klimatiltak og solpaneler. Det er også spørsmål om å stagge angrepene på landskapet, holde tilbake forbruket av stadig mer natur og åpen mark, holde tilbake fotavtrykket i landskapet av aggressive former og fremmede materialer.

For at tidsånden skal skifte, trengs vanligvis et generasjonsskifte. Dagens unge generasjon synes delt i sine holdninger. Noen av dem synes brutale bygninger er «kule» og «barske», for å si det med lederen for arkitekturrådet i hovedstaden. Andre tenker mer på miljøet.

Det er lov å håpe. Vi har laget sterke nok avtrykk etter oss som det er.

Landskapet er blitt plaget nok av oss mennesker nå.

Min gamle kollega fra avisen, Øyvind Thorsen, sier det på sin alltid spøkefulle måte: «Vi er ikke i mot forandringer, men det vi ikke liker, er når det er det vi liker som forandrer seg. Kunne ikke det vi ikke liker forandre seg i stedet?» For min egen del vil jeg føye til: Livet her på jorden kan være vanskelig og krevende for mange. Det er sjelden en dans på roser. Men det blir lettere å holde ut, dersom våre omgivelser kan gi oss skjønnhet og glede.

Heldigvis finnes fortsatt arkitekter som gjør en stor innsats for bevaring av verdifulle bygningsmiljøer og for en mer vennlig byggekunst. Ære være dem!

Poundbury, et utbyggingsområde i utkanten av byen Dorchester i Sør-England, der de prøver å bruke en menneskevennlig og miljøvennlig målestokk og videreføre lokal byggeskikk. Prosjektet har fått helhjertet støtte av prins Charles, som har avsatt utbyggingsarealer fra sine egne eiendommer, mens det betraktes som en trusel av en del betongarkitekter.

Foto: Dave Penman / Shutterstock editorial / NTB

Gatemiljø i Poundbury. Ledende under planleggingen har vært Leon Krier, John Simpson og andre arkitekter som har latt seg inspirere av bygningsarven i området. En drøy tredjepart (35 %) av boligene i Poundbury er sosial boligbygging, dvs. beskyttet mot markedspriser, med bokostnadene beregnet etter inntektene til folk som ikke har så god råd. Foto: Erling Okkenhaug.

Arkitekturopprøret mener

Vi krever plass for en tradisjonsorientert arkitektur og byplan. Vi vil ha:

1. En menneskelig målestokk: Hus som passer oss i størrelse og høyde
2. Sammenheng: Hus som skaper orden og sammenheng – rekker, gater, sluttete kvartaler og skjermede plasser.
3. Hus som taler til oss på et språk vi forstår: anerkjente former, gode materialer, kyndig komposisjon og omtenksom detaljering.
4. Hus som respekterer stedet og passer til eksisterende hus i type og størrelse
5. Fri bane for bygg av tradisjonell form.

Vi er lei av:

1. Høybygg som rager over oss, og lange, ubrutte fasader som står i vår vei.
2. Store bygg omgitt av dødt rom: av bilgater, parkeringsplasser eller pliktmessige grøntanlegg.
3. Glatte blanke fasader; naken betong; elementbyggeri; kantet omriss; vilkårlige form-påfunn.
4. Bygg som i målestokk eller form vanvører husrekken, kvartalet eller strøket
5. En arkitektonisk elite som med sin organisasjonsmakt undertrykker tradisjonell estetikk. Våre mål søker vi oppnådd ved appell til folkelig fornuft.

Du kan følge Arkitekturopprøret på Facebook og Instagram

ARKITEKTUROPPGJØRET - Hvor går vi?

Av Ulf Andenæs og Erling Okkenhaug

Spor av historien

Bevare et mangfold

Spor av skiftende tider, spor av historien på stedet:

Et godt bygningsmiljø gir opplevelse og tilhørighet for dem som bor der og for dem som kommer på besøk. Det speiler sin utvikling og sin historie, fordi det bevarer tegn på at det har vært mennesker her før oss, at det er et sted som har levd gjennom skiftende tider. De innslagene i miljøet som er av høy kvalitet, som er av historisk verdi og som bidrar til vakre omgivelser for beboerne, er ikke blitt jevnet med jorden, men er innpasset i det nye.

Når det nye lever side om side med det gamle, kan det bli inspirerende å oppholde seg der. Da kan vi lettere unnsnippe ensformigheten i nybygde områder og oppleve at de tar vare på et mangfold i det nye. Dette er viktig for at stedet skal beholde sin egen karakter, så det slipper å se ut som hvor som helst over alt ellers i verden. Det vil også bidra til å skape liv i gata og liv på bakken.

- Hvordan kan myndigheter og utbyggere gjennom sine vedtak bidra til at eldre innslag i miljøet på stedet får leve videre side om side med det nye?
- Hvilke av de eldre innslag på stedet bidrar sterkest til å gi stedet et særpreg? Hvilke vedtak gjøres for å bevare dem?

Skudeneshavn på Karmøy er en godt bevart helhetlig treby. Nyere bygninger i den sentrale havnen er oppført med respekt for tradisjoner, skala og materialbruk.

Foto: Erling Okkenhaug

Hvem setter grensene?

Politikere skal holde utbyggere i ørene

Hvem skal bestemme:

Kommunen og politikerne må gjøre jobben sin og ikke overlate planleggingen til utbyggerne. Minst av alt må politikerne la seg styre av utbyggerne. Dette må være et krystallklart og utvetydig krav. Den som er direktør i et eiendomsselskap har til oppgave å innhente den høyest mulige avkastning av kapitalen, ellers gjør direktøren ikke jobben sin for aksjonærene og står laglig til for å få sparken. Derfor må grensene for utnyttelse settes av dem som ikke har direkte økonomisk interesse av bygningsvolumet, nemlig kommunen og de folkevalgte. Offentlig fastsatte normer for utbygging og utnyttelse vil føre til at direktørene i utbyggerselskapene kan vise til disse og ha ryggen fri overfor utbyttekravet fra aksjonærene og styret. Samrøre mellom kommersielle utbyggere og politisk myndighet må unngås. Eiendomsutviklerne er nødt til å la seg styre av maksimal fortjeneste. Derfor er det politikernes og de styrende ansattes plikt å ivareta helheten, for det vil utbyggerinteressene aldri være i stand til.

- Hva kan politiske myndigheter gjøre for selv å ta hånd om planleggingen, i stedet for å overlate planleggingen til utbyggere som alltid må la økonomisk fortjeneste være bestemmende?
- Hvordan kan politikerne og planleggerne gi beboerne på stedet et ord med i laget fra starten, før utbyggerne tar over?

Tenteodden i Lindesnes kommune. Byggene er oppført i de siste 5-15 årene. Det lar seg gjøre å videreføre en lokal byggeskikk.

Arkitekt: Alf-Tore Romedal. Foto: Erling Okkenhaug

Stedet og byggeskikken

Ta vare på noe av det som har grodd fram over tid.

Plass for de mindre kapitalsterke

Lokal tilpasning, eller lokal selvskading? Nav-bygget i Hovedgata 38, Kopervik. Gatebilder som dette er det blitt en del av i våre byer og tettsteder. Stadig spør vi oss hvorfor de lokale politikere kan tillate at stedet får utvikle seg slik. Hvor ble det av stoltheten over stedet de hører til? Arkitekt: Link Arkitektur

Foto: Erling Okkenhaug

Mangfold:

Dette er et vilkår for at livet i by og bygd ikke skal gå på sinnets helse løs. Her er mye å lære fra den banebrytende boka til Jane Jacobs: «The Death and Life of Great American Cities»: Hun påpekte at en by som utbygges med et ensrettet bygningsmønster og for sterkt konstruert detalj blir et monster av ensformighet. For at byer og steder skal bevare sitt liv er det nødvendig å ta vare på innslag som tilsynelatende «har gjort seg selv», i byene med sidegater, småparker, butikker som ikke er kjeder, kafeer som ikke er kjeder, med et mangfold av elementer. Framfor alt: Eldre og ikke altfor strøkne hus er nødvendige for å sikre liv og utfoldelse, fordi det er der husleiene kan være lave nok til å gi muligheter for de mindre kapitalsterke virksomheter - enten de er nystartere, originale innslag eller tradisjonsbevarere. Ingenting er vanskeligere for de store masseutbyggere enn å legge til rette for de tilfeldige møter som skaper liv. Mennesker trenger det som kan bidra til variasjon i våre omgivelser.

Ensrettet tenkning.

Flere arkitekter og utbyggere burde tenke uavhengig og ikke gjøre det samme som alle kollegene. Når arkitektene tenker likt, blir utbyggingen drepene ensformig. En mer uavhengig tenkning blant arkitekter kan forebygge en utbygging skakkjort av utilstrekkelig begrunnede banaliteter og klisjéer.

Gode nabolag

har en verdi i seg selv, de utgjør samfunnets ryggrad på lokalplanet og mikroplanet. Fortetning av dem må derfor skje på en lempelig og hensynsfull måte. Å jevne dem med jorden er sløseri og misbruk av ressurser, og særlig i de tilfelle der de rommer en verdifull og vakker bygningsarv utgjør rasering et innslag av vandalisme. Også her må det gamle få leve ved siden av det nye. Politikerne må ikke glemme verdien av nabolag, hus og hjem.

- Hva kan myndighetene gjøre for å holde fast ved et mangfold på stedet og et variert bygningsmiljø? Hva kan de gjøre for å oppnå et mangfold i ny utbygging?
- Hva kan de gjøre for å beholde noen eldre bygninger med lavt husleienivå, slik at uavhengige og mindre kapitalsterke aktører skal ha råd til å være med?
- Hvordan kan vi unnsnippe stereotype byggerier, med ensformig gjentakelse av et fåtall arkitektoniske grep, og i stedet sikre et byggeri der mange ulike arkitektoniske virkemidler tas i bruk?
- Hvordan kan det bygges med tanke på å skape vennlige nabolag der beboerne føler tilhørighet?

Forsøk på variert arkitektur. Nybygget boligområde, Sjøparken i Stavern.
3D-illustrasjon: Rift.

Miljøpolitikk

Miljøverdier må henge sammen med hverandre

Grønne verdier må fremmes hele veien, fullt ut:

De som påberoper seg miljøverdier og grønne verdier i politikken må ikke la utilstrekkelig gjennomtenkte fortolkninger av klimamål føre til overdrivelser i høy og tett bygningsmasse «ved knutepunkter» i strid med grønne verdier og med en klimagevinst som ikke lar seg dokumentere. Den gang miljøbevegelsen vokste fram, gikk naturvern, kulturvern, bygningsvern og vern av vakre omgivelser side om side som selvfølgelig grønne verdier. Om vi kaster vrak på denne sammenhengen vil miljøvernet havarere. Grønne verdier burde gi flest mulig av dem som ønsker det en sjanse til en tilværelse på bakken i kontakt med jord, organisk liv, biologisk mangfold og alt som gror, - dette burde være innlysende i hvert fall for miljøvernpolitikere. Å pakke flest mulig sammen i boligsiloer uten bakkekontakt er i strid med grønne verdier. En politikk som ignorerer tilhørighet, historie og tradisjon er et svik mot miljøvernet.

- Hvordan føre grønne verdier og miljøvern fra velmente ord til praktisk handling når vi bygger?
- Hvordan håndheve jordvern der vi bygger ut, slik at dyrket mark blir spart?

Mytene om høyhuset

Klimabelastende, kaster lange skygger

Det nordiske klima egner seg ikke for høyhus. Byggeri i et nordisk klima har gjennom alle tider rettet seg mot å sikre tilgang til sollys, ly og lune oppholdsarealer. For å sikre dette har det vært nødvendig å bøte på vårt kalde værslag ved å bygge lavt nok til at solen slipper frem, at skyggene ikke blir for lange, lage hus som gir ly uten å gi for mye skygge, og hindre at passasjene mellom bygningene blir vindtunneler med trekkfullt værhardt mikroklima. Vi anbefaler den danske arkitekturtenkeren Jan Gehls innsikter om disse forhold i bøker som «Livet mellom husene».

Høyhus gir flott utsikt for de få på toppen, men det er på bekostning av de mange på bakken, alle de som oppholder seg under dem, bak dem og i skyggen av dem.

Høyhus kan virke forstyrrende og oppbrytende - og vil i en by som Oslo bryte med byens profil som byen mellom åsene.

Høyhus gir ekstra risiko ved brann, terror og sårbare rømningsveier.

Uønsket utvikling: Høyhusområder med enklere standard utvikler seg ofte til sosialt belastede områder.

Troen på at høyhusutbygging er bedre for klimaet synes å være en skjebnesvanger illusjon. Vi må ikke overse energiforbruket og utslippene

som følger med å bygge opp slike høyhusområder og belastningene ved å opprettholde dem. F.eks. er produksjon av betong påvist å være en særskilt klimabelastende produksjonsform, ikke minst enorme CO₂-utslipp ved produksjon av sement.

Høyhus for boligformål trenger større friarealer og grøntarealer i nærheten for å opprettholde kravene til et menneskeverdig bymiljø.

Grøntarealer på toppen av flate tak erstatter ikke arealer på bakken, slik noen fantaserer om. Takarealer gir svært begrenset rom for utfoldelse, f. eks. for rekreasjon og barns lek, fordi de er avsperrret fra avgrunnen som omgir dem.

Høyhus er ikke familievennlige, de gjør det langt vanskeligere for barn å være ute og leke i naturlige og ikke-organiserte omgivelser, og vanskeligere for foreldrene å holde et øye med barna.

- Hvordan erstatte bolig-siloenes arealsløseri ved å tilrettelegge for tett-lav bebyggelse i en menneskevennlig og familievennlig målestokk?
- Hvordan sikre boligområder best mulig tilgang til sol, ly og lune oppholdssteder?
- Hvordan bøte på vårt kalde solfattige klima og den lange mørke årstid ved å bygge lavt nok til at solen kan slippe fram, og samtidig sikre ly for vinden?
- Hvordan unngå vindtunneler med det trekkfulle værharde mikroklima som følger med høyhus?
- Hvordan bygge en by eller et sted slik at samspillet mellom byen og det omgivende landskapet er i behold?
- Hvordan ta hensyn til og utheve stedets plassering i landskapet?
- Hvordan kan utbyggere redusere forbruket av klimaverstingen betong?
- Hvordan kan slike belastende innsatsmaterialer reduseres allerede under planleggingsprosessen?
- Hvordan lage mest mulig trivelige omgivelser for barn?

Omgivelser for sinnets helse.

Hvilke fagfolk skal være med å planlegge?

Hensynet til barn og unge.

Barns oppvekstforhold må ikke forsømmes. Barn er mindre ute og leker enn de var tidligere, det burde bekymre dem som planlegger utbyggingen. De som vokser opp må ha mulighet for mer enn velpleiede grøntanlegg og lekeapparater. Det bør være nærhet til parker og helst til friområder som ikke er ferdig organisert.

Arkitekter og planleggere bør lytte

til annen fagekspertise utenom utbyggerinteressene og finansfolkene. F. eks. psykologer og samfunnsforskere har sitt å fortelle om hvordan våre omgivelser virker på oss, og dertil biologer, nevrologer og økologer, om virkningene på miljøet omkring oss.

- Hvordan kan vi bygge best mulige omgivelser for menneskelig samvær og for sinnets helse?
- Hvordan kan vi få arkitektene til å høre etter hva psykologer, samfunnsforskere, biologer, nevrologer og økologer har å si om hvordan våre omgivelser påvirker oss?

Det oppblåste boligmarkedet.

Et hjem - eller investering for en som ikke bor der?

Spådommer om en umåtelig befolkningsvekst

i fremtiden må dokumenteres. I Oslo og noen andre større byer er spådommer om uhemmet befolkningsvekst brukt til å rettferdiggjøre en hensynsløs utbygging. Ingen kan utstede garanti for fremtidige utviklingstendenser. Hvorvidt slike forutsigelser viser seg å holde stikk, vil bero på fremtidige utviklingsforløp som vi ikke vet noe sikkert om før de faktisk inntreffer, og som i stor grad blir påvirket av politiske beslutninger.

Oppblåste boligpriser

har vært en annen begrunnelse for utbygging i mest mulig uhemmet omfang, noe som angivelig skal være nødvendig for å tilfredsstille etterspørsel og dempe prisnivå. Det er ille når folk med alminnelige inntekter ikke greier å finansiere en anstendig bolig, men presses ut av de mer pengesterke. En hovedårsak til oppblåst prisnivå skyldes at boliger var blitt et særst gunstig investeringsobjekt for kapitalsterke aktører, drevet av renteutvikling, børskurser, skatteforhold og andre økonomiske faktorer. I noen strøk av Oslo var en stor del av boligene kjøpt opp av investorer som ikke bor i dem. Dette er en utvikling som i stor grad påvirkes vel så mye av beslutninger i økonomisk politikk som av byggevolum.

- Hvordan sikre at myndighetene holder seg til fakta framfor løse forutsigelser når de skal rettferdiggjøre planer for fremtidig utbygging?
- Hvordan bør myndighetene fremme tiltak som bremser oppblåste boligpriser, f.eks. gjennom at leiligheter kjøpes opp av investorer som ikke selv bor i dem?
- Hvordan forebygge at folk i pressområdene med alminnelige inntekter ikke greier å finansiere en anstendig bolig?
- Hvordan sikre brukbare boliger som folk med alminnelige inntekter har råd til å bo i?

Medbestemmelse over egen skjebne

Uten lokaldemokrati råtner folkestyret.

Demokrati betyr også lokaldemokrati. Det innebærer at innbyggerne i et område må få medbestemmelse over sin egen skjebne. Tydelig informasjon til innbyggerne i god tid må være en selvfølge, og medvirkning fra dem under planlegging av det nye vil sikre en utforming som flest mulig kan leve med.

Forståelige planer

Lokaldemokrati forutsetter fremfor alt at offentlig planlegging skal være forståelig for innbyggerne, slik at folk på det enkelte sted i tide kan oppfatte hvilke hensikter de styrende har. Offentlige planlegging skal ikke gå over hodene på dem det gjelder.

- Hvordan sikre lokaldemokratiet slik at innbyggerne i et område, ikke bare politikere, utbyggere og administrasjonsfolk, får medbestemmelse over stedets og nabolagets utvikling?
- Hvordan kan de styrende informere om offentlige planer på en forståelig måte, slik at beboerne i tide kan oppfatte hvilke hensikter de styrende har med lokalmiljøet deres?

Son, det tradisjonsrike ladestedet fra seilskuteriden midtveis i Oslofjorden, har vært en av kystens perler, en malerisk trehusby som besøkende har vært betatt av. Da jeg kom tilbake dit etter noen års fravær, trodde jeg ikke mine egne øyne: Ved innkjøringen til byen fra landsiden, og samtidig ved innseilingen til byen fra sjøsiden, hadde de lagt en massiv blokkbebyggelse av type drabantby som en mur mellom kystens perle og sjøen, i forakt mot innbyggernes protester. På nytt kommer spørsmålet: Hva har rammet lokalpolitikkerne når de tillater en slik plasing? Foto: Erling Okkenhaug.

Offentlige kulturbygninger

Vi fornyer dem, men kasserer dem ikke

- **Offentlige kulturbygninger**

- bør utvikles gjennom tilføyelser til det gamle, ikke gjennom å kassere de gamle bygningene. De gamle bygningene, for eksempel museer, gir en dimensjon i tid som skaper dybde i publikums opplevelse, mens de gamle samlinger flyttet over i nybygg kan i unødvendig grad spre en fornemmelse av å starte på et nullpunkt. De fratar publikum sammenhengen med dem som har vært her før oss, og med de nasjonale pionerene i et fattig land som ofret så mye for å skaffe midler til sin tids praktbygninger. Både fra en kulturell, moralsk og estetisk synsvinkel er det uhyrlig å kaste dette fra seg og overlate det til mer eller mindre tilfeldige brukere som måtte dukke opp. Andre europeiske nasjoner oppfører seg ikke slik. Modernisering kan på utmerket måte skje i tilbygg og utvidelser av det gamle, slik at en balanse mellom arv og fornyelse blir ivaretatt. Når gamle kulturbygninger kasseres og man starter på et nullpunkt, går balansen mellom arv og fornyelse tapt.
- Hvordan kan vi satse videre på våre mest tradisjonsrike offentlige byggverk gjennom skånsomme moderniseringer og utvidelser om nødvendig, i stedet for å kassere dem? Dette gjelder ikke minst kulturbygninger og rådhus.
 - Hvordan sikre at toneangivende bygninger på stedet er de som rommer fellesskapets og lokalsamfunnets oppgaver, snarere enn kjøpesentere og bensinstasjoner?

MEDVIRKNING Les mer:
www.allgronn.org/ao/medvirkning.pdf

Norges særpreg

La oss ta vare på det beste vi har

Hva har vi i behold.

Norge har en mindre og fattigere historisk bygningsarv enn de fleste andre europeiske land. Dette innebærer at vi må ta vare på mest mulig av det lille vi har.

7. desember 2002 brant hele den verneverdige rekken av toetasjes trebygninger mellom Thomas Angells gate og Dronningens gate i Trondheim. På branntomtene ble den gamle husrekken erstattet av ett enkelt massivt nytt forretningsbygg. Nok en gang forsvant en del av byens ansikt. Slikt skjer med jevne mellomrom i norske byer. Arkitekter: C.V. Hølmekbakk arkitektkontor og Jensen & Skodvin Arkitektkontor AS. Foto: Erling Okkenhaug

Byen og stedet må bevare sitt ansikt.

Ikke alle byer og steder må se like ut, et særpreg må beholdes. Hva har vært det spesielle med stedet som gjør det annerledes enn hvor som helst? Arkitekturprofessoren Norberg-Schulz kalte det «stedets ånd» - «genius loci» - han fremhevet at hvert sted har sin karakter og sin stemning. Dette skal ikke utraderes, men føres videre, fordi mennesker har behov for tilhørighet.

Areal.

Norge er det land i Europa som har lavest folketetthet. Vi kan skape tette miljøer, men det er ingen grunn til å ta Manhattan som forbilde.

- Hvordan kan vi i Norge best ta vare på det vi fortsatt har tilbake av bygningsarv fra tidligere tider?
- Hva kan myndigheter lokalt og nasjonalt gjøre for å sikre denne arven best mulig?
- Hvordan kan vi ved ny utbygging ta vare på stedets karakter og atmosfære?

MY VIEW OF NORWAY

Med en ektefelle fra utlandet får jeg høre noen sannheter om Norge sett utenfra. Min Anne kom fra England hit første gang for mange, mange år siden, til et land hun synes var svært annerledes. Hun lever i en permanent tilstand av forferdelse ved synet av de nye norske tettsteder som hun sammenligner med landsbyene i sitt hjemland. Hva nordmennene gjør med sitt landskap i bygd og by er en form for selvskading, sier hun:

«The view from my room suddenly changed. The view of the hills and over a garden full of trees, plants, wildlife and birds where an elderly lady tended from her house which was well cared for. Every plant, tree and brick has been demolished, replaced by 2 industrial looking human containers, concrete and asphalt. Wildlife and birds gone, swimming pool coming. This is what Norway's oil wealth does. It is going on all around and the green lungs are disappearing so fast. Similar is happening in the mountains, with huge hytte estates scarring the nature and vulnerable ecosystems. There seems to have been a record speed change of mentality since I first came here. Then I was fascinated with the Norwegian communities which seemed to have developed organically with homes, buildings and farms blending into beautiful nature as though they had grown out of the land, creating a captivating landscape. Seeing how many local places and towns look like now horrifies and saddens me. No end of flashy new ugliness just dropped down. The Norwegians seemed so good living with their buildings in the landscape, but now they must have forgotten all of it.»

Henny, 8 år, skrev dette brevet til kommunen. Vi tenkte da vi så det: Bryr dagens myndigheter og arkitekter seg om hva barn trives med, når de spyr sine betongkasser ut der også barn skal vokse opp? Tror de det greier seg med et lekestativ her og der, som avlat i et barnefiendtlig miljø?

Folkelig krav om å gjenskape Arendals identitet som kanalby. I over 30 år har entusiaster i Kanalselskapet promotert denne byplanen. Det er satt av arealer til gjennomføring av prosjektet. Illustrasjon: Snøhetta / Plomp

LYCKLIGA GATAN

Minnena kommer så ofta till mig
Nu är alla borta, jag fattar det ej
Borta är huset där murgrönan klängde
Borta är grinden där vi stod og hängde

Lyckliga gata du, som varje dag hörde vårt glam
En gång fanns rosor här där nu en stad fort växer fram
Lyckliga gatan du finns inte mer
Du har försvunnit med hela kvarter
Tystnat har leken, tystnat har sången
Högt över marken svävar betongen
När jag kom åter var allt så förändrat
Trampat och skövlat, fördärvat og skändat

Skall mellan dessa höga hus en dag stiga en sång
Lika förunderlig och skön som den vi hört en gång?

Ja allt är borta och det är bara så
Ändå så vill jag nog inte förstå
Att min idyll som ju alla vill glömma
Nu är en dröm som jag en gång fått drömma
Allting är borta, huset och linden
Och mina vänner skingrast för vinden

Lyckliga gata, det är tiden som här dragit fram
Du fått ge vika nu för asfalt och för makadam
Skall mellan dessa höga hus en dag stiga en sång
Lika förunderlig och skön som den vi hört en gång?

(Sunget av Anna-Lena Löfgren 1967. Tekst av Britt Lindeborg 1920 - 1988, en artistisk kommentar til de massive saneringene i Sveriges byer; en av de mest populære svenske poplåter i sin tid. Melodi av Adriano Celentano).

NYA GATAN

Här ska stora gatan fram,
Stadens nya, fina stråk.
Berget sprängs till makadam
Under svordomar och bråk.
Här ska resas höga hus,
biografer och hotell,
som med granna, skarpa ljus
bländar stjärnorna var kväll.

Den som äger fantasi
höra kan en hård musik
från den stora biltrafik,
som ska brusa här forbi.
Ja, jag hör en barnspäd sång
Rundtomkring, på land, i stad,
från små flickor, som en gång
måste gå på nattparad
med sin lockelse og skam
nya, fina gatan fram.

*(Fremført av bl.a. Tobben & Ero m/Cornelis Vreeswijk - fra LP-en En dans på Nevroser
Tekst Erik Lindorm 1889-1941)*

Litteraturliste - Bibliotek Arkitekturoppgjøret

Aldous, Tony / **Urban Villages** / Urban Villages Group / London 1992
Alexander, Christopher, med Sara Ishikawa og Murray Silverstein /
A Pattern Language / Oxford University Press 1977
Alexander, Christopher / **The Timeless Way of Building** /
Oxford University Press 1979
Alexander, Christopher og Hajo Neis, Artemis Anninou og Ingrid King /
A New Theory of Urban Design / 1987
Alexander, Christopher / **The Nature of Order, Book 1-4** / Center for
Environmental Structure, Berkeley California 2002 – 2005
Alexander, Christopher og Hans Joachim Neis og Maggie More Alexander /
The Battle for the Life and Beauty of the Earth / 2012
Alfvén, Gösta / **Ohälsosam arkitektur. En annan side av funktionalismen** /
Balkong förlag, Stockholm 2016
Alnæs, Eyvind – m.fl. / **Norske hus** / Aschehoug 1950
Anderson, Anne / **Art Nouveau Architecture** / Crowood Press, Ramsbury
England 2020
Andersson, Anna-Paula og Aleksander Wolodarski / **I Sankt Erikskvarteren** /
Stockholm 2000
Asensio, Paco - Ivan Bercedo og Aurora Cuito (red.) /
Moderne arkitektur fra hele verden. / Könnemann Verlagsgesellschaft, Köln
2000; norsk versjon Eirik Myhr 2001
Askim, Niels Marius – Morten Brun / **Villa, 21 arkitekttegnede eneboliger** /
Gyldendal 2001
Aslaksby, Truls / **Slik ble det. Christianias bebyggelseshistorie på 1800-tallet** /
Aslaksby, Truls og Morten Krogstad / **Ta vare på Oslo** / Universitetsforlaget
1979 Ad Notam forlag 2017
Asplund, Hans / **Farväl til funktionalismen** / Atlantis förlag / Stockholm 1980
Baldersheim, Harald (red) / **Bypolitikk i Norge** / Gyldendal Fakkell 1983
Behrens, William W. – Dennis L. Meadows - Donella H. Meadows - Jørgen
Randers / **Limits to Growth** / Potomac Universe Books, Club of Rome /
Washington 1972. På norsk: Hvor går grensen? / Cappelen 1972
Berg, Arne / **Norske tømmerhus frå mellomalderen**, seks bind i serien Norske
minnesmerker / Riksantikvaren og Landbruksforlaget 1989-98
Berg, Arne / **Norske gardstun** / Universitetsforlaget 1968
Berg, Arne – Anne Lise Aas – Ola H. Øverås (red.) / **Trebyer i Norden** /
Grøndahl & Søn 1974
Berntsen, Bredo / **Når klodens grenser overskrides. Homo sapiens eller Homo
suicidalis?** / Naturvernforbundet Oslo Akershus 2018

Berntsen, Bredo - Sigmund Hågvar / **Norsk natur – farvel?** / Unipub forlag 2010.
Berntsen, Bredo - Sigmund Hågvar / **Norsk naturarv. Våre naturverdier i
internasjonalt lys** / Andresen & Butenschøn 2001.
Berthelsen, Herman / **Kulturbygg i 80-årene** / Dreyer 1989
Bettum, Ola – Peter Butenschøn / **Gode byrom. Verktøykasse for møtested i
byer og tettsteder** / Norsk Form 1997
Billand, Frank / **Future of the city** / Verlagshaus Braun, Berlin 2006
Bierut, Boleslaw / **The six year plan for the reconstruction of Warsaw** /
Warsawa 1949
Boye, Else M. / **Christiania 1814-1905 – Byen og menneskene** / Grøndahl forlag
Brantenberg, Tore / **Byboligen – på vei mot en ny boform** / Norsk
arkitekturforlag 1997
Brekke, Nils Georg (red.) / **Kulturhistorisk vegbok** / Hordaland fylkeskommune
og Nord 4 bokverksted 1993.
Brekke, Nils Georg - Per Jonas Nordhagen, Siri Skjold Lexau / **Norsk
arkitekturhistorie** / Det norske Samlaget 2008
Brochmann, Odd / **Hus i Norge. En førstehjelp til forståelsen av vår byggeskikk**
/ Aschehoug 1944
Brochmann, Odd / **Strygt og pent** / J.W.Cappelen 1953
Brochmann, Odd / **Bygget i Norge – En arkitekturhistorisk beretning, bind 1-2**
/ flere opplag Gyldendal, Dreyer, Andresen & Butenschøn fra 1979 og 1981
Brochmann, Odd / **Rent bord. En historie om funksjonalismen og
funksjonalistene i Norge.** Utgitt av Arkitektnytt 1987.
Brott, Simone / **The Le Corbusier Scandal, or, was Le Corbusier a Fascist?** /
Brill publishers, Open access Leiden 2017
Brun, Ole Daniel / **Arkitektur i Oslo** / Kunnskapsforlaget 2008
Bugge, Gunnar - Christian Norberg-Schulz / **Stav og laft i Norge** / Byggekunst
1969; senere opplag ved Norsk Arkitekturforlag
Butenschøn, Peter – Maren Hersleth Holsen (red) / **Til stede - byens rom** /
Norsk Form og Pax 2003
Butenschøn, Peter / **Byen. En bruksanvisning** / Aschehoug 2009
Butenschøn, Peter og Tone Lindheim / **Det nye Oslo - idéer og prosjekter for
bykjernen** / Dreyer 1987
Butenschøn, Peter – Guri Dahl / **Norske gater og plasser** / Press 2012
Bøe, Alf / **Samliv med fortiden** / Gyldendal 1976
Børretzen Odd – Peter Butenschøn, Ola Røe / **På ville veier. Hvordan bygde vi
landet?** / Norsk Form 1993
Cantacuzino, Sherban / **Re-architecture / Old buildings – new uses** / Thames
and Hudson, London 1989
Carlsen, Jan / **Regnbuebyen** / Pax 1993
Carson, Rachel / **The Silent Spring** / Houghton Mifflin, Boston 1962. På norsk:

- Den tause våren. Tiden 1963, senere utgaver Cappelen Damm
- Charmes, Eric og Taoufik Souami / **Ville rêvées, villes durables** / Gallimard, Paris 2009
- Chaslin, Francois / **Un Corbusier** / Forlaget Seuil / Paris 2015
- Christensen, Arne Lie / **Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid** / Pax 1995.
- Christensen, Arne Lie / **Kunsten å bevare** / Pax 2002
- Christensen, Arne Lie / **Det norske landskapet** / Pax 2002
- Le Corbusier / **Hayward gallery, London Le Corbusier – architect of the century** / Arts Council of Great Britain 1987
- Le Corbusier alias Charles Edouard Jeanneret-Gris / **Vers une architecture** / Flammarion Paris 1922 / norsk utgave: Mot en arkitektur / Spartacus 2004
- Curl, James Stevens / Making Dystopia. **The Strange Rise and Survival of Architectural Barbarism** / Oxford University Press 2018
- Dahle, Kolbein / **Bygg i by og bygd** / Embla Forlag 2011
- Day, Christopher – Julie Gwilliam / **Living Architecture, Living Cities: Soul-Nourishing Sustainability** / Routledge / Abingdon, England 2019
- Dijkman, Paul / **Heartless buildings. An attack on modernism and opening to a new architecture.** Nederlandsk og engelsk utg. / Uniepers Amsterdam 1992
- Dijkman, Paul / **The Structure of Happiness.** Nederlandsk og engelsk utgave / IJzer Publishing / Utrecht 2006
- Drange, Tore – Hans Olaf Aanensen, Jon Brønne / **Gamle trehus** / Universitetsforlaget 1992. Nyere utgave Gyldendal 2011
- Dørum, Odd Einar m.fl. (red.) / **Byfornyning** / NTH 1975
- Eckhoff, Jan Christian / **Byplan** / Pax 1969
- Egner, Thorbjørn / **Gamle hus i Rauland** / Grøndahl & Søn 1945. Senere utgaver med Bjørn Ringstrøms antikvariat som forlag
- Egner, Thorbjørn / **Gamle hus i Vågå** / Utgiver Halvorsens bokhandel 1943. Senere med Bjørn Ringstrøms antikvariat som forlag
- Ellard, Colin / **Places of the Heart** / Bellevue Literary Press / New York 2015
- Engelstad, Harald – Randi Hjorthol, Inger Margrete Skogseid / **Byfornyelse** / Pax 1977
- Enger, Kr. / **Hytta mi** / Mittet & Co. 1946
- Evers, Bernd / **Architectural Theory from the Renaissance to the Present.** Utgitt på flere europeiske språk / Taschen / Köln 2003
- Fawcett, Jane (red.) / **The Future of the Past. Attitudes to conservation** / Thames and Hudson, London 1976.
- Findal, Wenche / **Funksjonalismens boliger** / Pax 2007
- Fischer, Gerhard / **Oslo under Eikaberg** / Aschehoug 1950
- Forseth, Terje – Jiri Havran / **Perler på Sørlandet. Levende fortid og byggekunst** / N.W. Damm & Søn 2004.
- Forseth, Terje (red.) / **Det gode sted** / Miljøverndepartementet og Universitetsforlaget 1994.
- Forseth, Terje (red.) / **En reise gjennom norsk byggekunst** / Riksantikvaren og Fortidsminneforeningen 1994.
- Forseth, Terje / **Husene ved Sognefjorden. Landskap, hus og interiører** / Gyldendal 2001.
- Fortidsminneforeningens årbøker**
- Frislid, Ragnar / **Norske kulturlandskap** / Landbruksforlaget 1989
- Gallagher, Winifred / **The power of place** / Harper Perennial / New York 2007
- Gehl, Jan / **Livet mellom husene** / Arkitektens Forlag / København 1971
- Giljane, Tore – Terje Forseth / **Byggeskikk i Norge. Arv, egenart, fornyelse** / Bonytt 1986
- Giljane, Tore (red.) / **Arkitektur i Norge** / Bonytt årbok fra 1988
- Giljane, Tore (red.) – Terje Forseth / **Bedre og billigere norske småhus** / Bonytt 1988
- The Global Commission on the Economy and Climate, A global partnership of research institutes.** Årlige rapporter om utfordringene for bærekraftig økonomisk utvikling / Washington
- Gloucester, Richard / **The Face of London** / Phaidon Press, London 1973
- Goldsmith, Edward (red) - Robert Allen -John Davull – Michael Allaby – Sam Lawrence / **Blueprint for Survival** / The Ecologist-Ecosystems Ltd 1972, senere utgaver Penguin. På norsk: Hvis vi skal overleve / Tiden Norsk Forlag 1973.
- Grey, Stuart / **Edwardian Architecture** / Wordsworth Editions, London 1988
- Groth, Henrik / **Oppgjør med skjønnhetens forrædere** / Farmands julenummer 1975
- Grønvold, Ulf / **Arkitekt Lars Backer og hans tid. Starten på funksjonalismen i Norge** / Pax 2016
- Grønvold, Ulf (red.) / **Frederik Konow Lund** / Norsk Arkitekturforlag 1989
- Glazer, Nathan / **From a Cause to a Style . Modernist Architecture's Encounter with the American City** / Princeton University Press, Princeton and Oxford 2007.
- Gunnarsjaa, Arne / **Norsk arkitekturhistorie** / Abstrakt forlag 2006
- Hage, Ingebjørg (red.) - Sveinulf Hegstad, Elin Haugdal, Bodil Ruud / **Arkitektur i Nord-Norge** / Fagbokforlaget 2008
- Hagen, Eirin (red.) / **Oslo Bys historie – Bind 1-5** / J.W.Cappelens forlag 1991
- Hagen, Kai / **På oppdagerferd i Oslo** / Rosén Forlag 1944
- Hals, Harald / **Fra Christiania til Stor-Oslo – Et forslag til generalplan for Oslo** / Aschehoug 1929
- Hals, Harald / **Hus for smaakaarsfolk** / Gundersens Boktrykkeri 1920.høn
- Hals, Harald / **Byen lever – Drømmen om en storstad** / Aschehoug 1933
- Hals, Harald / **Norske hus for land og by** / NAL 1940
- Hanson, Brian – Lucien Steil / **The Potsdam Project. The Prince of Wales Urban Design Task Force** / Prince of Wales Institute of Architecture, London 1998
- Hansteen, Hans Jacob (red.) / **Veneziacharteret. Norsk versjon** /

Fortidsminneforeningen 2004
 Hardy, Matthew / **The Venice Charter Revisited: Modernism, Conservatism and Tradition in the 21st Century** / Cambridge Scholars, Newcastle 2011
 Hessen, Dag O. / **Landskap i endring** / Pax 2016
 Hessen, Dag O. / **Verden på vippepunktet** / Res Publica 2020
 Hewitt, Andrew / **Fascist Modernism: Aesthetics, Politics and the Avant-garde** / Stanford University Press 1993
 HRH The Prince of Wales / **A vision of Britain** / Doubleday, London 1989
 HRH The Prince of Wales with Tony Juniper and Ian Skelly / **Harmony – a New Way of Looking at the World** / Harper Perennial, New York – London 2012
 Hoel, Kari / **Monumentalarkitektur i Oslo** / Vigmostad Bjørke 2008
 Holden, Finn / **Byløkker i Oslo** / Andresen & Butenschøn 2007
 Holme, Jørn (red.) / **Kulturminnevern – kulturminneloven med kommentarer bind 1-2** / Riksantikvaren og Økokrim 2001, 3. reviderte utgave 2020
 Hvinden-Haug – Elisabeth Andersen / **Tilbygning og påbygning av verneverdige bygninger.** / NIKU-Norsk institutt for kulturminneforskning rapport 38 – 2010
 Ibsen, Alexander Z. – Christopher Rådlund / **En sort bok om arkitektur** / Dreyer 2012
 Illich, Ivan / **Tools for Conviviality** / Marion Boyars, London 1973. Norsk utgave: Teknologi for jamvektssamfunnet / Pax 1977
 Jacobs, Jane / **The Death and Life of Great American Cities** / Random House, New York 1961
 Jacobs, Jane / **Dark Times Ahead** / Random House, New York 2004
 Jahn, Gunnar / **Byggeskikker på den norske landsbygd** / Aschehoug 1925
 De Jarcey, Xavier / **Le Corbusier – Un fascisme français** / Albin Michel / Paris 2015
 Jenssen, Hugo Lauritz / **Tjuvholmen bind 1 og 2** / Press 2008 og 2011
 Jervell, Sverre / **Fjordbyen** / Skyline 2022
 Johansen, Magnar – m.fl. / **Rehabiliter hele Rodeløkka** / Forlaget Novus 1974
 Just, Carl / **Carl Johans gate** / Ernst G. Mortensens forlag 1950
 Jørgensen, Ida Elisabeth (red.) / **Mellom fjorder og fjell. Kulturhistoriske glimt bak bildene.** / Ida Elisabeths kunstforlag 1991.
 Kapitski, Christel / Berlin – **Visionen werden Realität** / Jovis Verlag / Berlin 1996
 Kavli, Guttorm / **The royal palace in Oslo** / Dreyer 1970
 Kirschenmann, Jörg C. – Christian Muschalek / **Residential Districts** / Granada Publishing 1980
 Kittang, Dag / **Trebyen Trondheim – modernisering og vern** / Fagbokforlaget 2014
 Knobel, Lance / **The Faber guide to twentieth century architecture** / Faber / London 1985
 Krier, Leon / **The Architecture of Community** / Island Press, Washington 2011
 Krier, Leon / **Architecture, Choice or Fate** / Andreas Papadakis / Windsor 1998
 Krogstad, Morten / **Godt nytt. Om nye hus i eldre strøk** /

Fortidsminneforeningen og Universitetsforlaget 1986
 Kullberg, Fredrik / **Kriget mot skönheten. Ett reportage om förfulningen av Sverige** / Timbro förlag 2020.
 Kumar, Satish / **Three Qualities of Life** / Green Books, Finch Publishing, Sydney 2008
 Kumar, Satish / **Elegant Simplicity** / New Society Publishers, Gabriola Island, British Columbia 2019
 Kvaløy, Setreng, Sigmund / **Elvetid** / Utgiver: Naturveiviser AS 2014.
 Kvaløy Setreng, Sigmund / **Økokrise, natur og menneske** / Tapir forlag 1976
 Kvaløy Setreng, Sigmund / **Fra mangfold til enfold** / Sosialistisk Opplysningsforbund 1998
 Laurila, Anu / **Can we learn from the heritage lost in a fire?** / Museovirasto / Helsinki 2004
 Ljosne, Anne Grete / **Naturen og menneskeverket. Vår gamle trearkitektur i nytt lys** / Solum 1994
 Lodberg-Holm, Brita / **Slik bygger vi – på befaring** / Norsk byggeskikk / Bonytt 1994
 Loos, Adolf / **Ornament und Verbrechen** – Ornament og forbrytelse / Først utgitt av Les cahier d'aujourd'hui / Paris 1913, senere på mange språk
 L'Orange, Mette / **Farger i arkitekturen** / Spartacus 2008
 Lorange, Erik / **Historiske byer** / Universitetsforlaget 1990
 Lorimer, David / **The practical vision of the Prince of Wales** / Floris Books / London 2003
 Lundberg, Maria / **Kystriksveien – en reise gjennom øyeblikk** / Kom Forlag 2006
 Lunde, Øivind / **Verneplan for tekniske og industrielle kulturminner** / Riksantikvaren 1994
 Lynch, Kevin / **The image of the city** / M.I.T. Press / Massachusetts 1960
 Martens, Johan-Ditlef / **Norske boliger** / Norsk Arkitekturforlag 1993.
 Mauseth, Per Eggum / **Oslo bak fasaden** / Pax Forlag 1991
 Meier, Richard / **Architect** / Rizzoli / New York 1984
 Miller, Frederica - Alice Reite / **Levende hus. Om miljø- og ressursvennlig bygging.** / TI-forlaget 1993
 Moland, Tallak / **Historien om Akerselva gjennom de siste 400 år** / Christiania Forlag 2011
 Mumford, Lewis / **The city in history** / Penguin / London 1991
 Muri, Beate / **Oslo - byen slik den var** / Schibsted 2000
 Mørch, Morten Ole / Magnus Poulsson. **Mennesket og hans krets, arkitekten og hans verk** / Ad Notam 2022
 Mørch, Morten Ole / Arnstein Arneberg. **Mennesket og arkitekten, byggverkene og byggherrene** / Bastion forlag 2006
 Neal, Peter / **Urban Villages** / Spoon Press / London 2003
 Ness, Stein og Anne Siiri Øyasæter / **Eiendomsutvikling** / Universitetsforlaget 2018

- Nilssen, Kjell M. / Øster Riisøer – «Strandsidere og arbeidsfolk» / Risør 1997
- Nonell, Juan Bassegoda / **Antonio Gaudi – Master Architect** / Abbeville Press / New York 2000
- Norberg-Schulz, Christian / **Mellom jord og himmel En bok om steder og hus** / Pax 1992
- Norberg-Schulz, Christian / **Nattlandene. Om byggekunst i Norden.** / Gyldendal 1993
- Norberg-Schulz, Christian – Gunnar Bugge / **Stav og Laft** / Byggekunst, NAL 1969
- Nordhagen, Per Jonas / **Trebyen faller** / Dreyer 1975.
- Nuttgens, Patrick / **Arkitekturens historie** / Gyldendal 1998
- Nyberg, Sven Olov / **Kan planering tillsammans lösa problem och förverkliga drömmar?** / Sven-Olov Nyberg AB 1990
- Nyman, Kaj / **Husens Språk** / Atlantis, Stockholm 1989
- Næss, Arne / **Økologi, samfunn og livsstil; opprinnelig Økologi og filosofi** / Universitetsforlaget 1973
- Ohana, Daid / **The Futurist Syndrome** / Sussex Academic Press, Eastbourne 2010
- Oldenburg, Ray / **The great good place** / Paragon House, New York 1989
- Opstad, Lauritz / **Byen bak slottet Uranienborg-Majorstuen** / Oslo 1988
- Papadakis, Andreas og Harriet Watson / **New Classicism** / Rizzoli, New York 1990
- Pearson, David / **Earth to Spirit. In Search of Natural Architecture** / Chronicle Books, San Francisco 1995
- Pedersen, Torgeir Rebolledo / **Tilværelser - essays** / Forlaget Oktober 2022
- Perelman, Marc / **Corbusier, une froide vision du monde** / Forlaget Michalon, Paris 2015
- Puschmann, Oscar – Wenche Dramstad, Ragnhild Hoel / **Tilbakeblikk – norske landskap i endring** / Tun forlag 2006
- Rand, Ayn / **The Fountainhead** / Bobbs Merrill, Indianapolis 1943.
- På norsk: Kildens utspring / Forlaget Lille måne 2005
- Reinle, Adolf / **Zeichensprache der Architektur** / Artemis Verlag, München 1976
- Restany, Pierre / **Hundertwasser** / Taschen 2018, Köln - New York 2018
- Reynolds, Fiona / **The Fight for Beauty** / Oneworld Publications, London 2016.
- Rifkind, David og Giuseppe Terragni, Mario Radice and the Casa del Fascio / **Furnishing the Fascist Interior** / Cambridge University Press 2007
- Risåsen, Geir Thomas / **Staten bygger** / Press forlag 2003
- Roede, Lars / **De første fredningene** / Fortidsvern 1-1997
- Rognerød, Dag-Ivar og Jiri Havran / **Christiania Kvadraturen i Oslo** / Arfo 1998
- Rognlien, Dag / **Treprisen** / Arkitektnytt 1988
- Russell, Frank / **Art nouveau architecture** / Arch Cape Press, London 1979
- Rønnevig, Else (Sprossa) / **Gamle hus. Vern, valg og muligheter** / Aschehoug 2004; ny utgave Rønnevig 2012
- Rønnevig, Else / **Vern og Virke, hus og tradisjoner** / Rønnevig 2013
- Else Rønnevig (red.): **Hus til bry. Kulturarvens kår i Norge** / Rønnevig 2018.
- Rønnevig, Else / **Vern gjennom bruk** / Rønnevig 2021
- Salingaros, Nikos / **A Theory of Architecture** / Umbau Verlag, Solingen 2006
- Sandkjær Hansen, Gro – Hege Hofstad – Inger Lise Saglie (red)/ **Kompakt byutvikling** / Universitetsforlaget 2015
- Schia, Erik / **Oslo innerst i viken** / Aschehoug 1991
- Schmied, Wieland / **Hundertwasser Architecture - For a more human architecture in harmony with nature** / Taschen / Köln – New York 1997
- Scruton, Roger / **The Aesthetics of Architecture** / Princeton University Press / Princeton 1979.
- Scully, Vincent - Rafael Moneo (red) / **Aldo Rossi - Buildings and Projects** / Rizzoli, New York 1985
- Sekne, Ivar / **Han forandret Oslo: Frode Rinnan - arkitekt og byplanlegger** / Cappelen Damm 2015.
- Selvaag, Olav / **Bygg rasjonelt** / Gyldendal 1951
- Sjølie, Randi / **Byggeskikk i Sápmi** / Karasjok 2016
- Smithies, K.W. / **Principles of Design in Architecture** / Van Nostrand Reinhold, New York 1981
- Smith, Lene – Hanne Wilhjelm / **Mitt hus er din utsikt** / Statens byggeskikkutvalg 1998
- Solgård, Jan / **Fra Hokksund til Barcelona – om steds kvalitet** / Riksantikvaren 2001
- Solheim, Erik / **Byggeskikk og restaurering** / Mangeårig spalte om norsk bygningsarv i Dag og Tid
- Sontum, Sigmund / **Hvordan skape god arkitektur når Norges byer skal utvikles videre?** / Gyldne snitt, Tønsberg 2021
- Sontum, Sigmund / **Visjon Fjordbyen Tønsberg og Byvandring i magiske Tønsberg** / Gyldne Snitt, Tønsberg 2022
- Spaans, Ronny / **Kjøpesenterlandet. Planlaus norsk stadutvikling** / Dreyer 2017
- Steele, James / **Architecture today** / Phaidon Press, London 1997
- Steen, Sverre / **Byer og bybebyggelse** / Aschehoug 1933
- Stern, Robert A M / **The Anglo-American Suburb** / Architectural Design, London 1981
- Stern, Robert A M / **Modern Classicism** / Rizzolo, New York 1986
- Sundt, Eilert / **Om Bygnings-Skikken paa Landet i Norge** / P.T. Mallings Bogtrykkeri 1862. Utgitt på nytt av Gyldendal 1976
- Sveen, Willy / **Typehus og ferdighus** / Bonytt 1971
- Söderlind, Jerker m.fl. / **Det är möjligt – inspirasjonsbok** / Länsstyrelsen i Södermanlands Län, Nyköping 2004
- Sørby, Hild / **Klar – ferdig - hus! Norske ferdighus gjennom tidene** / Ad Notam Gyldendal 1992

Tafari, Manfredo / **Modern architecture, bind 1 og 2** / Rizzoli, Milano 1976
 Tagliaventi, Gabriele - Liam O'Connor (red.) / **A vision of Europe**; utgitt på engelsk, italiensk og andre språk / Alinea, Firenze 1992
 Tagliaventi, Gabriele / **Urban Renaissance**; engelsk og italiensk utg. / Grafis, Bologna 1996
 Tagliaventi, Gabriele / New Civic Architecture. **The Ecological Alternative to Sub-urbanisation**; engelsk og italiensk utg. / Alinea, Firenze 2004
 Thiis-Evensen, Thomas (red.) / **Byfornyelse i miljøvernperspektiv** / Dreyer 1975
 Thiis-Evensen, Thomas / **Steder i Oslo** / Dreyer 1976
 Thiis-Evensen, Thomas / **Byens uttrykksformer. En metode for estetisk byforming** / Universitetsforlaget 1992
 Thuesen, Nils Petter, Merete Lie Hoel / **Grünerløkka – En vandring gjennom 1000 år** / Grøndahl Dreyer 1998
 Thuesen, Nils Petter / **Oslo's historie i årstall** / Topografisk Forlag 2001
 Thuesen, Nils Petter / **Kongens nye by – Christiania 1624-1648** / Pax forlag 1998
 Thuesen, Nils Petter / **Oslo før Oslo** / Pax forlag 1995
 Thurmann-Moe, Dagny / **Farger til folket** / Cappelen Damm 2017
 Tietz, Jürgen / **Arkitekturens historie i det 20. Århundre.** / Könnemann, Köln 1998, norsk utgave 2000
 Tschudi-Madsen, Stephan - med Lisen Bull / **Arkitekturvernåret 1975. Innbygg og rapport** / Dreyer 1976
 Tvedt, Knut Are / **Oslo Byleksikon** / Kunnskapsforlaget 2010
 Ullstad, Erland / **Hållbar stadsutveckling** / Sveriges arkitekter 2008
 Van Zandt, Eleanor / **The life and works of Gaudi** / Paragon / Bristol 1995
 Venturi, Robert / **Complexity and Contradiction in Architecture** / Museum of Modern Art / New York 1977
 Vestby, Guri Mette / **Fra sentrumsdød til sentrumsglød** / Rapport fra NIBR - Norsk institutt for by- og regionforskning 2018:6
 Weber, Nicholas Fox / **Corbusier** / Alfred A. Knoph New York 2008
 Whyte, William H. / **The Social Life of Small Urban Spaces** / Project for Public Spaces / New York 1980
 Wohlwill, Joachim / **Perception and Psychophysics** / Psychonomic Journals, volume 4 / Metalab Publications / Santa Barbara 1968
 Wolfe, Tom / **From Bauhaus to our house** / Picador / London 1993
 Zerbst, Rainer / **Antoni Gaudi** / Taschen / Köln 1987
 Aarønæs, Lars / **Norsk funkis** / Stenersens forlag 2007
 Aas Ahnfeldt, Kaja m.fl. / **Urban Stories, searching for the sustainable city** / Tvergastein Journal 2016
 Aavitsland, Kristin / **Harry Fett Historien er lengst** / Pax 2014.

Boken oppdateres med en rekke henvisninger via QR koder i kapitlene

Blant samtalepartnere og inspirasjonskilder, medstrøms og motstrøms, både meningsfeller og motstandere, har disse hatt betydning for utviklingen av Allgrønns prosjekt Arkitekturoppgjøret:

Robert Adam, Lailia Akhtar, Ane Steingilda Alvestad, Ulf Andenæs, Dag Andersen, Fridtjof Andersen, Petter Andrup, Arnstein Arneberg, Olav Lunde Arneberg, Cato Arveschoug, Niels Marius Askim, Truls Aslaksby, Tonje Berger Ausland, Tor Austigard, Bjørn Authén, Jens Bakke, Eskild Narum Bakken, Bjørn Barexstein, Birgitte Bay, Frank Beck, Åsmund Beier-Fangen, Trond Bengtson, Bredo Berntsen, Maren Bjerkeng, Simen Bjørgen, Anders Bjørlykke, Håkon Bleken, Frøydis Blok, Ben Bolgar, Per Spildra Borg, Tore Brantenberg, Knut Bremer, Gaute Brochmann, Kari Nissen Brodtkorb, Morten Brun, Bjørn Helge Brunborg, Lars Brunborg, Peter Butenschøn, Chris Butters, Helene M. Børsting, Gunnar Bøyum, Helge Baardseth, Bjørn Cappelen, Jan Carlsen, HRH Prince Charles, Ole Henrik Christensen, Erik Collett, Vigdis Augusta Yran Dale, Andreas Diesen, Jan Georg Digerud, Stephan Doksjo, Christian Vammervold Dreyer, Rina Drivenes, Andrés Duany, Erik Duncan, Odd Einar Dørum, Magdalena Eckersberg, Dagfinn Eckhoff, Åsulv Edland, Hans Richard Elgheim, Christian Sapara Ellingsgård, Lars Elton, Audun Engh, Arild Eriksen, Ola H. Fjeldheim, Thomas Flemming, Erling Fossen, Victoria Fuhr, Mike Fuller-Gee, Margrethe Geelmuyden, Jan Gehl, Joachim Gitlestad, Kai Gjølseth, Bjørn Glomsrud, Ivar Gudmundsen, Ulf Gunnar Grønvold, Paul Grøtvedt, Håkon Gullvåg, Astrid Høst Gunvaldsen, Ubbe Haavind, Bernt Hagtvedt, Ulf Hamran, Gro Sandkjær Hansen, Sjur Harby, Matthew Hardy, Morten Harket, Per Harlem, Halvor Hartvig, Erik Haug, Torkill Haugland, Anne Mette Hegdahl, Åsta Hegdahl, Steinar Ågren Helgesen, Geir Helland, Gro Hernes, Erling Bonnevie Hjort, Kjell Gunnar Hoff, Kristian Hoff-Andersen, Anders Hokholt, Erik Holm, Erling Dokk Holm, Jørn Holme, Steinar Hvitstein, Didrik Hvoslef-Eide, Frank Høifødt, Ivar Andreas Høivik, Alexander Zlatanos Ibsen, Grethe-Lise Lunde Ingerø, Grethe Meyer Iversen, Lisbeth Iversen, Rolf Jacobsen, Einar Jarmund, Grete Jarmund, Hugo Lauritz Jenssen, Sverre Jervell, Tone Lind Jørgensen, Terje Kalheim, Trond Kanstad, Annie Kiss, Lene Lauritsen Kjølnér, Pål Klouman, Marit Klungen, Fridtjov Knoph, Leon Krier, Ragnar Kristensen, Hanne Kristoffersen, Morten W. Krogstad, Morten Krogvold, Justina Korotynska, Carl W. Korsnes, Tim Kronborg, Geir Olav Kuvaas, Sverre Landmark, Torgrim Landsverk, Erik Fenstad Langdalen, Lars Lantto, Inger Beate Larsen, Ole Aleksander Larsen, Sigbjørn Larsen, Terje Bodin Larsen, Vetle Lid Larssen, Stein Leikanger, Marianne Leisner, Truls Lie, Erik Lillebråten, Jan Inge Lindeberg, Peter Lukas, Kjell Lund, Svein Lund, Fredrik Lunde, Per Kristian Lunden, Andres Lundesgaard, Eivind Luthen, Mikael Lye, Jarle Lysberg, Knut Anders Løken, Ingeborg Magerøy, Hanna E. Marcussen, Michael Mehaffy,

Jan Mehlum, Andreas Melander, Frederica Miller, Jan Christian Mollestad, Bjørn Monsen, Hilde Mortvedt, Gunn Reidun Myran, Stein Ness, Jappe Nielsen, Jens Petter Nilssen, Lavasir Nordrum, Marius Haugland Næss, Kurt Oddekav, Annar Okkenhaug, Knut Okkenhaug, Sverre Okkenhaug, Petter Olsen, Christian Pagh, Friedrich Patzschke, Robert Patzschke, Merete Paulsen, Torgeir Rebolledo Pedersen, Julio E. Perez, Haagen Poppe, Kirsten Thorseth Poppe, Helge Pran, Reiulf Ramstad, Sturla Flem Rinvik, Jens A. Riisnæs, Lars Roede, Øyvind Rosenvinge, Trond Rødsmoen, Else «Sprossa» Rønnevig, Kari Røyndlid, Christopher Robin Rådlund, Susanne Saue, Svein Erik Scheele, Finn Schjøll, Siv Helene Sinober, Joachim Skajaa, Kim Skaara, Erling S.Skaug, Jan Gunnar Skjeldsøy, Tore Bjørn Skjølsvik, Ola P. Skogen, Tor Smaaland, Anita Malmer Solli, Anne Kristine Sollund, Sigmund Sontum, Saher Sourouri, Ronny Spaans, Jan Erik Stokkebokjær, Bernt A. Strømsli, Lena Steffner, Arvid Weber Skjærpe, Live Cathrine Slang, Andreas Tanberg, Reidar Stang, Geir Tandberg Steigan, Nina E. Steinkopf, Lisa Bonnár Stjernø, Gudmund Stokke, Gry Stålsett, Jan Chr. Sundt, Per Suul, Thore Sveberg, Arne Sødal, Jerker Søderlind, Christian Sømme, Tommy Sørbo, Odd Skaug Syvertsen, Gabriele Tagliaventi, Thomas Thiis-Evensen, Céline Thommesen, Jørgen Chr. Thorkildsen, Carl Fredrik Thorsager, Kjetil Trædal Thorsen, Nils Petter Thuesen, Knut Henning Thygesen, Ivar Tollefsen, Sverre Torjussen, Fredrik Torp, Niels Torp, Carl Wilhelm Tyrén, Lars Tømmerbakke, Jan Vardøen, Anne Tove Vestfossen, Ellen de Vibe, Jan Boyer Vindheim, Jan Erik Vold, Katrina Vrebalovich, Helge Værland, Astrid Rohde Wang, Tone Wien, Ole Wiig, Janne Wilberg, Pål Winsents, Håkon Wium Lie, Thomas Wollnick, Lene Ørnholt, Turid Kristin Øveraas, Knut Benjamin Aal og Harald Chr. Aartun

ARKITEKTUR- OPPGJØRET

Ulf Andenæs ble utdannet som historiker i Oslo og Oxford. Journalist av yrke, arbeidet lenge i Aftenposten, særlig på utenriksredaksjonen og med politikk og kultur, var korrespondent i London, Wien og Washington, har ledet den politiske redaksjonen og debattredaksjonen i avisen; har her hjemme dekket byggeskikk, boligspørsmål og våre omgivelser, bidro i Bonytt til artikkelserien «Norsk byggeskikk – arv, egenart og fornyelse», hadde før dette ansvaret for kultursidene i Morgenbladet. Har vært styremedlem i Fortidsminneforeningen Oslo Akershus og tidligere deltatt i redaksjonen for bladet Fortidsvern, har vært med i styret i Interesseforeningen Oslo Middelalder og i det internasjonale utvalg i Polyteknisk forening.

Hjertesak: «Den edle treenighet, som hører sammen til evig tid - naturvern, miljøvern og kulturvern».

Inn i kjernen av
Arkitekturopprøret

Dette er boken for
deg som er opptatt
av dine omgivelser

Med fordypninger i
QR koder gjennom
hele boken

ISBN: 978-82-7762-005-3

9 788277 620053

ALLGRØNN
Okkenhaug